

KONTEXTY

KULTÚRY A TURIZMU

1/2014

MARCEL MUDRÁK
Blues ako kultúrny
fenomén – história
a formovanie

**MARWAN AL-ABSI –
EVA AL-ABSIOVÁ**
Kaligrafia ako súčasť arabského
kultúrneho dedičstva

MARIA CALAMAR
Kultúrne tradície Slovákov
v Bodonoši – obyčaje
pri narodení a úmrtí

MICHAL ČUKAN
Niektoré aspekty štúdia
rozptýlených sídiel na Slovensku

MICHAL KURPAŠ
Vidiecky cestovný ruch
v Liptovskej Tepličke

MARIÁN ŽABENSKÝ
Vývoj využitia krajiny
a krajinnej pokrývky
v Bojniciach
v 17. až 21. storočí

**MARIÁN
KAMENČÍK**
Literárna cesta
k oceňovaniu
prírody

MATEJ BEŇUŠKA
Kreatívny priemysel

JANA HUČKOVÁ
Výučba odborného
jazyka prostredníctvom
lingvistického intervenčného
programu

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY kultúry a turizmu ročník 7 – číslo 1

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc. – predseda
Prof. Dr. Dragana Gnjatović
Prof. PhDr. Alžbeta Uhrínová – Hornoková, PhD.
Doc. Dr. Danko Milašinović
Doc. Dr. Vladimír Senić
Doc. PhDr. Marwan Al-Absi, CSc.
PhDr. Michala Dubská, PhD.

Šéfredaktor:

Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
E-mail: llenovsky@ukf.sk

Zodpovedný redaktor:

Doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:

autori a PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.

Technický redaktor:

PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke:

Medená nádoba s kaligrafickou dekoráciou – Národné múzeum v Damasku. Al-kitáb al-asási fi taalím al-lugha al-arabíja 2 (Základy spisovnej arabčiny pre cudzincov 2). 2. vyd. Tunis: ALECSO 1992, s. 118.

Adresa redakcie:

Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu, FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Tel.: 037/64 08 361
E-mail: dbacova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.

Neprešlo jazykovou úpravou.

Náklad: 200 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716

Periodicita vydávania: 2x ročne

Poradové číslo periodickej tlače: 1/2014

Ročník vydávania periodickej tlače: 7. ročník

Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:

EV3217/09

ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty

Tlač zabezpečuje: EQUILIBRIA, s. r. o. Košice

Obsah:

Editorial.....03

Príspevky

Marcel Mudrák
Blues ako kultúrny fenomén – história a formovanie..... 03

Marwan Al-Absi – Eva Al-Absiová
Kaligrafia ako súčasť arabského kultúrneho dedičstva 07

Maria Calamar
Kultúrne tradície Slovákov v Bodonoši – obyčaje pri narodení a úmrtí..... 12

Michal Čukan
Niektoré aspekty štúdia rozptýlených sídiel na Slovensku 17

Michal Kurpaš
Vidiecky cestovný ruch v Liptovskej Teplicke 22

Marián Žabenský
Vývoj využitia krajiny a krajinnej pokrývky v Bojniciach v 17. až 21. storočí 27

Marián Kamenčík
Literárna cesta k oceňovaniu prírody 33

Matej Beňuška
Kreatívny priemysel..... 38

Jana Hučková
Výučba odborného jazyka prostredníctvom lingvistického intervenčného programu 41

Recenzie

ZÁHUMENSKÁ, L. – MOLNÁROVÁ, A. – ŠUSTEKOVÁ, I.: Slovakia in Close-up. Nitra 2012. (Zuzana Tabáčková) 44

MOLNÁROVÁ, A. – ZÁHUMENSKÁ, L. – ŠUSTEKOVÁ, I.: Landeskunde der Slowakei. Nitra 2012. (Ervín Weiss)..... 44

LENOVSKÝ, L. – ZIMA, R. (zost.): Santovka v obrazoch. Santovka 2013. ZIMA, R.: Transformácia kultúry Slovákov v Soľanoch. Vizualna prezentácia. Báčsky Petrovec – Nitra 2014. (Boris Michalík)..... 45

RAJNIAKOVÁ, J. M.: Odevná kultúra dedín horného Liptova v povojnových desaťročiach. Nitra 2013. (Jaroslav Čukan)..... 46

Správy

ŠVOUČ 2014 na KMKaT FF UKF v Nitre..... 47

Celoslovenská prehliadka súťažných prác ŠVOUČ 49

Jedna promócia – dve publikácie o Slovákoch v Soľanoch 50

Správa z exkurzie Gemer 2014 – Gotická cesta 51

Editorial

Úvodné číslo Kontextov 2014 núti čitateľa zamyslieť sa nad chápaním pojmu kultúra a nad súvislosťami turizmu vo vzťahu s kultúrou aj s prírodným prostredím. Kultúrne hodnoty a príroda predstavujú protikladné veličiny, no ich vnímanie a hodnotenie nepochybne patria do sféry kultúry.

Poslaním časopisu je dať priestor predovšetkým začínajúcim pracovníkom z oblasti kultúry v najširšom zmysle a cestovného ruchu. Snahou redakcie je dosiahnuť kvalitný obsah a poučné čítanie pre všetkých záujemcov o súvislosti kultúry a turizmu. Prítomné vydanie spĺňa požiadavku obsahového a interdisciplinárneho pluralizmu. Prioritou nie sú didaktické ciele, ale snažíme sa stimulovať zodpovednosť a kvalitu duševnej produkcie najmä doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Zostávame však verní kontextom kultúry a cestovného ruchu a v záujme atraktívnosti časopisu ponúkame najskôr nevšedné príspevky – Mudrákovu štúdiu o blues, jeho formovaní a kulturologických aspektoch a pre všetky generácie a vzdelanostné skupiny poučné čítanie manželov Evy a Marwana Al-Absi o kaligrafii ako špecifickej súčasti arabského kultúrneho dedičstva. Zaujímavé odborné texty o cudzích kultúrach uzatvára Mária Calamar s problematikou obyčajových tradícií z prostredia Slovákov v rumunskom Bihore. Michal Čukan tematicky nadväzuje na tradičnú kultúru štúdiou o rozptýlených sídlach ako dôležitej súčasti nášho kultúrneho dedičstva a Michal Kurpaš pojednáva o tradičnom stavitelstve Liptovskej Teplice a možnostiach jeho využitia v turizme. Z proveniencie Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre je aj originálna Žabenského štúdia o geografických a kultúrnohistorických aspektoch kultúrnej krajiny na hornej Nitre. Zdanlivo nekompatibilné sú príspevky Kamenčíka a Beňušku. V prvom prípade autor rieši otázku vnímania prírodného prostredia človekom – tvorcom duchovných hodnôt a následne dostávame fundované odpovede na otázky o existencii kreatívneho priemyslu, ktorý zahŕňa všetky produkty a služby, založené na kreativite, individuálnom talente a duševnom vlastníctve. Záverečný text J. Hučkovej je z kategórie psychologicko-lingvo-didaktickej a tvorí plynulý prechod k recenzii o publikáciách z produkcie Katedry manažmentu kultúry a turizmu, ktoré nestratili na aktuálnosti a po dvoch rokoch sa opäť objavujú na našich stránkach. Po bloku recenzii nasledujú už len správy o činnosti Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre. R. Zima informuje o špecifickej vedeckej aktivite na Dolnej zemi, M. Žabenský sprostredkúva poznatky o exkurzii študentov v Gemeri, Dubská a Mudrák upozorňujú na výsledky práce so študentmi ako dôležitý rozmer existencie katedry a činnosti pedagógov.

J. Čukan

Blues ako kultúrny fenomén – história a formovanie

Marcel Mudrák

Kľúčové slová:

blues, delta blues, blue notes

Abstract:

Blues is one of the most famous musical styles in the world. Blues has a great impact on popular music. The influence of blues is very important and inspiring to many music genres. The roots of blues are in Africa. African slaves who were taken to USA brought their culture with them. Blues wasn't artificial musical structure and it developed gradually. Typical form of blues music is 12-bar blues. Blues is a cyclical musical form based on three chords: tonic chord, subdominant and dominant. Typical signs of blues music are the blue notes and blues scales. Blues influenced popular culture of the 20th century.

Úvod. Hudba je všeobecne zrozumiteľný jazyk, ktorý slúži na odovzdávanie informácií i bez verbálneho posolstva. V súčasnosti plní hudba široké spektrum funkcií.

V 20. storočí sa hudobná kultúra značne diverzifikovala. Vznikli a rozvinuli sa mnohé hudobné smery, hudobné nástroje a techniky hrania. Tento proces pokračuje aj v súčasnosti. Množstvo hudobných smerov získava popularitu, iné upadajú a strácajú fanúšikov. Súčasná populárna hudba je v mnohých faktoroch ovplyvnená hudobným štýlom blues. Blues patrí medzi najznámejšie hudobné štýly na svete. Jeho štruktúra je pomerne jednoduchá a „chytľavá“ nielen pre recipienta, ale aj pre samotného hudobníka. Preto sa množstvo hráčov na hudobné nástroje učí hrať vo svojich začiatkoch práve bluesové piesne. Poslucháči populárnej hudby si význam blues často neuvedomujú a nevnímajú jeho neoddeliteľné prepojenie a vplyv na ostatné hudobné štýly modernej hudby. Bez blues by mala súčasná populárna hudba inú podobu a len ťažko by sme v nej mohli rozlišovať veľké množstvo rozličných štýlov.

Blues je hudobná forma charakteristická pre Spojené štáty americké. Jej korene však siahajú až do Afriky. Otroci privázaní na americký kontinent si so sebou prinášali aj svoju kultúru. Blues nebola umelo vytvorená hudobná štruktúra, ale vznikala postupne.

V afrických spoločenstvách budúce matky spievajú svojmu ešte nenarodenému dieťaťu piesne, pretože chcú, aby bola práve hudba prvým, čo bude dieťa v živote počuť. V afrických kultúrach pieseň a hudba sprevádzajú jedinca od narodenia až po smrť. „*Pesničky mu spieva matka, otec, babka, dedko, súrodenci aj tety, vždy keď je to treba. Keď si chlapec rozbije koleno, keď ide do školy, keď je chorý, keď odchádza do pralesa absolvovať iniciačný obrad, keď sa žení, keď umiera.*“ (MAREK 2000:144) Afričania chápu hudbu ako most medzi viditeľným a neviditeľným svetom, ale aj ako silu, ktorá udržuje harmóniu človeka s vesmírom. Zatiaľ čo v európskych podmienkach

je interpretácia piesní a hudby často súčasťou špecifických jednotlivcov a skupín (spevákov a muzikantov), alebo dokonca len vysokej kultúry a jej interpretácia sa stáva akýmsi prepychom, na väčšine územia Afriky je základom života. Je nevyhnutná pri práci, náboženských a iníciačných obradoch, pri liečení aj pohreboch. Hudba je pre Afričanov paralelou sociálnej štruktúry ich komunít, je polyrytmická – hrajú sa viaceré rytmy súčasne. Podobne rytmicky komplexné sú tiež africké tance. Rytmus hudobníkov sa zámerne prepleta s rytmom tanca a vždy ide o vzájomný dialóg. Každý sólový tanečník aj každý dedinčan vyjadruje svoju individualitu a zároveň príslušnosť ku komunite. Hudba tak pomáha navodzovať a udržiavať sociálnu integritu. (MAREK 2000:144) Podmanivý rytmus označujeme ako „hot“ (horúci). Čím je rytmus vzrušujúcejší, tým je hudba „horúcejšia“. (ABRAHAM 2003:727) Hudba a hudobné prejavy sú pre obyvateľov Afriky typické a tieto kultúrne prvky si prinášali aj na územie, kde boli ako otroci dovážaní.

Africkí otroci boli značne rozdielni, keďže pochádzali z viacerých kmeňov. Líšili sa preto aj svojou tradičnou hudbou. Väčšina z prvých otrokov pochádzala z pobrežia západnej Afriky. *„Obchodníci s otrokmi nazývali toto územie Senegambia. Rozkladalo sa na území dnešného Senegalu a Gambie a siahalo až k severnému pobrežiu Guiney.“* (PALMER 2006:28) USA bolo cieľovým miestom aj pre otrokov z územia tzv. Pobrežia otrokov, ktoré zahŕňa dnešné štáty Togo, Benin, Nigériu a i. Preto žiadny africký typ hudby nemôže byť označený za priameho a jediného predka blues. Kľúčovým pre vznik blues bola práve kombinácia viacerých hudobných kultúr spolu s novými podmienkami, ktoré boli na americkom kontinente.

Oblasť Senegambie bola pomerne suchá, nevyskytovali sa tu lesy. Tento fakt spôsobil absenciu hudobných foriem, ktoré využívajú veľké drevené bubny. Stretávame sa tu s veľkým počtom strunových hudobných nástrojov. Od jednoduchých, akými boli jednostrunné husle z tekvice, až po zložité harfo-lutny s viac ako dvadsiatimi strunami. V Senegambii je veľmi rozšírený aj sólový spev pri obradoch, ktorý je pre väčšinu afrických hudobných štýlov netypický. V senegambijskej spoločnosti patrili speváci a hudobníci k zvláštnej spoločenskej triede nazývanej grioti. (PALMER 2006:29)

Grioti sú umelci – speváci, básnici a hudobníci, typickí pre západnú Afriku. Prostredníctvom ústneho podania zachovávali históriu kmeňa. Niektorí grioti sa mohli zdržovať na kráľovských dvoroch, iní sa zoskupovali a hrali pre obyčajný ľud pri rôznych činnostiach, napríklad pomáhali udržiavať rytmus pri práci a podporovali pracovnú morálku. Grioti, podobne ako európski bardi, alebo slovanskí igríci, sa učili naspamäť rôzne oslavné piesne, ktorými ospevovali bohaté a významné osoby. Okrem oslavných piesní často interpretovali aj rôzne hanlivé a satirické skladby a klebety. Dalo by sa predpokladať, že grioti budú váženými členmi spoločnosti. V skutočnosti boli obdivovaní, pretože si získali značnú prestíž a nahromadili majetok, ale aj odsudzovaní, lebo sa verilo, že sú spolčení so zlými duchmi. Keď grioti

zomreli, neboli pochovávaní spolu s ostatnými členmi spoločenstva, ale ich telá boli uložené v dutých stromoch a zhnili. (PALMER 2006:30) To dokazuje i vieru v silu slova, ktorú africká spoločnosť griotom pripisovala.

Na rozdiel od európskej hudobnej kultúry, kde je takmer vždy jasne určená hranica medzi poslucháčmi a hudobníkmi, sa na interpretácii africkej hudby často podieľa celá komunita/dedina. Profesionálni hudobníci hrajú náročnejšie party a ostatní sa pridávajú zborovými odpoveďami alebo jednoduchými vytlieskavanými rytmi. (PALMER 2006:30)

Po zrušení otroctva v USA v roku 1865 množstvo pôvodne otrockých rodín zotrvalo na svojich pracovných miestach. Keďže „čierni robotníci“ pracovali v skupinách, využívali hudbu ako nástroj rytmickej koordinácie pohybu a povzbudzujúci aktivitu. Jedinečnosť ich hudby si ako jeden z prvých všimol archeológ Charles Peabody, ktorý v roku 1903 v časopise *Journal of American Folk-lore* uverejnil niektoré texty a notové zápisy piesní, ktoré počul od svojich robotníkov. Muži, ktorí pracovali pri jeho archeologickom výskume v Coahome, spievali o jednoduchých každodenných veciach, o smútku, láske, náročnej práci a rôznych problémoch. Jeden muž často spieval hlavný nápev a ostatní mu v refréne odpovedali. Táto raná forma blues mala podobu zvolaní a odpovedí, no na jej označenie ešte nebol používaný pojem blues. *„Peabody navštívil Deltu práve v dobe, keď sa blues začalo vyčleňovať ako charakteristický hudobný štýl. Vznikalo z čiastočne improvizovanej hudby bez pevnej štruktúry, ktorú spievali vidiecki černoši, aby im lepšie ubiehala práca alebo aby sa zabavili vo chvíľach voľna.“* (PALMER 2006:28)

Delta rieky Mississippi bola jedinečná oblasť, ktorá vynikala kultúrnou, rasovou a ekonomickou diverzitou. Mala vhodné podmienky k poľnohospodárstvu, najmä pestovaniu bavlny a tabaku, pri ktorých, kvôli náročnosti manuálnej práce, bolo potrebné veľké množstvo robotníkov. Zrušenie obmedzenia slobody prispelo k lepším možnostiam rozvíjania sociálnych kontaktov a voľnočasových aktivít. Delta rieky Mississippi však stále zostávala tradičnou poľnohospodárskou oblasťou s nízkymi mzdami a zlými podmienkami pre robotníkov. Ľudia pracujúci na plantážach využívali voľné chvíle na združovanie a zábavu. Oblúbené boli tanečné zábavy. Dôležitou súčasťou akýchkoľvek podujatí bola hudba. V delte sa pri zábavách uplatňovali rôzni hudobníci, ktorí pôsobili priamo na plantážach, prípadne kočovali po okolí a hranie bolo zdrojom ich obživy.

Potulní muzikanti boli označovaní ako *songsters* (pesničkári), *musicianers* (hudobníci-kazatelia) alebo *musical physicianers* (hudobní doktori). (PALMER 2006:42) Ich hudba spočiatku niesla množstvo prvkov spoločných s hudbou „bielych“. Pesničkári sa až postupom času začali od beľošskej hudby čoraz viac odchyľovať a ponúkať publiku piesne inšpirované životom černochovo a ich komunity. Mnohé texty blues boli zámerne čiastočne šifrované. V začiatkoch formovania blues bolo totiž potulné muzicírovanie vo väčšine prípadov doplnkovým zdrojom obživy niektorých plantážnych robotníkov. Tí sa v textoch vyjadrovali aj k zlým

pracovným podmienkam, nízkej mzde a pod. Vzhľadom na fakt, že zamestnávateľ mohol pracovníkov za priamu kritiku potrestať, pracovné problémy boli často vyjadrované pomocou inotajov, napr. o trápení v láske. Mohla sa v nich vyskytovať problematika nenaplnenej lásky, chamtivosti, odmietnutia, nevery a pod.

Vývoj blues začiatkom 20. storočia sa postupne zrýchľoval. Oplyvňovali ho rôzne faktory, napr. emancipácia, rasové napätie a predsudky, následky 1. svetovej vojny, hospodárska produkcia a industrializácia. Zvýšený dopyt po bavlně ako surovine potrebnej pre vojenský priemysel ovplyvnil jej produkciu a cenu. Rozvoj zastavila opakovaná devastácia úrody škodcom *anthonomus grandis* (hmyz – druh nosáčka). Dochádzalo preto k odlivu pracovných síl, najmä afroameričanov, ktorí si museli hľadať iné zdroje obživy. Implementáciou dvojriadkového traktora International Harvester bola dramaticky znížená potreba poľnohospodárskych pracovných síl v oblasti delty Mississippi, čo ešte urýchlilo odliv pracovníkov. (DESSY 2000:19) V rozpätí rokov 1910-1920 sa ich na sever presťahovalo viac ako 300.000. K zrýchlenému odlivu lacnej pracovnej sily prispelo aj lynčovanie černocho domácom obyvateľstvom, ktoré sa týmto spôsobom snažilo získať si ich rešpekt. V nasledujúcom desaťročí počet ešte vzrástol.

Čierni pracovníci v niektorých severných priemyselných oblastiach začali investovať peniaze z príjmu, ktoré ušetrili, do hudby. (DESSY 2000:20) Zaobstarávali si prístroje na prehrávanie hudby – fonografy a gramofóny. To prinútilo stagnujúci nahrávací priemysel investovať do produkcie tzv. rasových nahrávok pre čiernu minoritu.

Bluesové kvarteto

Zdroj: Rare blues photograph [online]. 2012 [cit.2014.06.14] Dostupné na internete: <<http://vernacularphoto.files.wordpress.com/2012/06/blackquartet.jpg>>

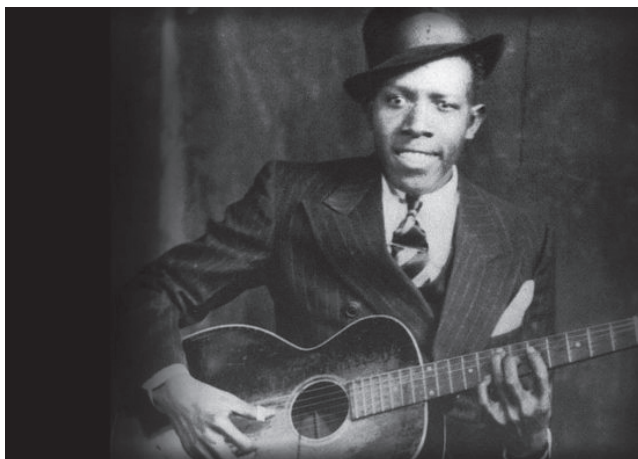
Formovanie pojmu blues má korene v hre Georgea Colmana z roku 1798. Jeho jednoaktovka *Blue Devils* sa zaoberala vnútorným nepokojom, melanchóliou a smútkom. Termín blue bol používaný na označenie modrej farby, v slangu aj stavu smútku. Slovo blues bolo prvýkrát použité v roku 1908 v ragtimovej piesni *I got the blues* od Anthonyho Maggia.

Bluesová hudba bola popularizovaná Williamom Christopherom Handym (známy skôr ako W. C. Handy), skladateľom a hudobníkom, ktorý je označovaný za otca blues. Počas svojich ciest v oblasti delty Mississippi začiatkom 20. storočia zbieral piesne černošskej populárnej hudby, ktoré zapisoval do nôt a neskôr prvky *Delta blues* využíval v nahrávkach. V roku 1912 vydal pieseň *Memphis blues*, ktorá je považovaná za jednu z prvých bluesových nahrávok vôbec. (Blues music history b.r.: <http://www.shmoop.com/blues-history/timeline.html>;) V roku 1920 americká varietná speváčka Mamie Smith nahrala pieseň *Crazy blues*, ktorá je považovaná za prvý bluesový hit. V priebehu mesiaca sa predalo približne 75 000 kópií nahrávky. (The sounds of American culture 2006.: <<http://www.npr.org/2006/11/11/6473116/mamie-smith-and-the-birth-of-the-blues-market>>;) Vydanie piesne spustilo záujem gramofónových spoločností o vydávanie diel čiernych interpretov.

Blues bola hudba spočiatku úzko spojená s poverami a kultom voodoo. Podľa predstáv čiernej komunity bolo možné, aby sa hudobník stal vynikajúcim bluesmanom nielen tvrdým cvičením na hudobnom nástroji. Ak príde v bezmisačnú noc pred polnocou na križovatku ciest, môže sa tam stretnúť s diablom, ktorý mu ponúkne dohodu. Diabol nalaď hudobníkovi gitaru a výmenou za jeho dušu hudobník získa schopnosti hrať blues majstrovsky a nenapodobiteľne. Diabol v černošských predstavách nemal podobu kresťanského diabla. Legba je jorubský boh figliar, ktorý otvára cestu ďalším nadprirodzeným silám a je spájaný s križovatkami. Tradícia čiernych otrokov zobrazovala diabla ako šibala, ktorý mal záľubu v chaose a zmätku, preto bol skôr stotožňovaný práve s Legbom ako s tradičnou kresťanskou víziou diabla. (PALMER 2006:61) „Legba je súčasťou systémov viery černochovo zo Surinamu, Brazílie, Trinidadu, Kuby a voodoo kultu Haiti a New Orleans.“ (Did Robert Johnson sell his soul at the crossroads? br.:< <http://mudcat.org/rj-dave.cfm> >;) Legenda o tom, že bluesman vymenil svoju dušu za výnimočné hudobnícke schopnosti bola spájaná s viacerými legendárnymi bluesovými hudobníkmi (napr. Tommy Johnson (*1896 – †1956) a Robert Johnson (*1911 – †1938)), ktorí tento mýtus aj sami podporovali. Pri výskumoch bluesového bádateľa M. McCormicka niekoľko príbuzných Roberta Johnsona tvrdilo, že legenda je pravdivá. „Diabol prišiel a dal Robertovi jeho schopnosti a povedal mu, že tu na zemi bude žiť ešte ďalších osem rokov.“ (PALMER 2006:111)

Robert Johnson patrí k najvýznamnejším bluesovým hudobníkom, ktorý ovplyvnil celé generácie nasledovníkov. Johnson hral blues virtuóznym spôsobom a vytvoril si charakteristický štýl hudobného sprievodu a spevovej linky. „Nohou vyklopkával úderný rytmus, kombinoval ho s novátorským rytmizovaným shufflovým sprievodom a hlavnú melódiu hral vo vysokých polohách a s bottleneckom, a to všetko naraz.“ (PALMER 2006:115) Téma strachu z diabla, ktorý Johnsona prenasleduje, je obsiahnutá napr. v jeho piesňach *Me and the devil blues* a *Hellhound on my trail*. Ústrednou témou piesne *Cross road Blues* je rázcestie, kde mal ponúknuť svoju dušu diablu.

Robert Johnson

Zdroj: All Rock – Blues, la storia di Robert Johnson [online]. 2013 [cit.2014.06.14] Dostupné na internete: <<http://www.allrock.it/rubriche/black-music/all-rock-blues-la-storia-di-robert-johnson.html>>

Blues je v súčasnosti považovaný za pravidelnú hudobnú štruktúru, ktorá sa hráva v štvorštvrtovom takte, pre ktorú je charakteristická postupnosť akordov- tónika, subdominanta, dominant, čiže prvý, štvrtý a piaty akord stupnice. Najbežnejšia akordická postupnosť je tzv. 12-taktové blues. Existuje aj 8-taktové, 16-taktové a 24-taktové blues. V tabuľke je uvedený príklad akordickej postupnosti 12-taktového blues v E-dur. Blues bolo štandardizované na pravidelnú formu až v priebehu svojho vývoja. Mnohí hudobníci začiatkom 20. storočia ešte striedali jednotlivé akordy nepravidelne, podľa pocitov a potrieb textu, a súčasnej klasickej bluesovej formy sa nepridržali.

12-taktové blues v E-dur

E (tónika)	E (príp.) A	E	E
A (subdominanta)	A	E	E
H (dominanta)	A	E	E (príp.) H

Zdroj: vlastné spracovanie 2014

Bluesové žánre sú úzko spojené so špecifickou technikou hry na gitaru nazývanou *slide gitara*. Technika hrania na gitare s využitím *slide-u*, prípadne *bottleneck-u*, bola vynájdená v oblasti delty Mississippi. Korene má pôvodne v hre na jednostrunný hudobný luk, tzv. *diddley bow*, na ktorý hrávali najmä deti. Výšku tónov menili stláčaním struny napr. fľašou, alebo kameňom. Zvuk *diddley bow* inšpiroval gitaristov použiť techniku *slide* na gitare. Spočíva vo využití valcovitej kovovej (*slide*) alebo sklenej rúrky (*bottleneck*- v začiatkoch sa na tento účel používalo odrezané hrdlo sklenej fľaše), ktorá sa navlieka na prst ľavej ruky (najmä malíček alebo prstenník) a umožňuje meniť výšku tónov. Na rozdiel od štandardnej tvorby tónu, t.j. pritláčaním strún medzi dva prahce, *slide/bottleneck* prikladáme paralelne s prahcami. Použitím valčeka dosiahneme zmenu dĺžky vibrujúcej struny bez nutnosti zdvihnutia a presunu

pozície prstov pri zmene tónu, prípadne akordu. Technika *slide* vytvára plynulé zmeny výšky tónov a zvuk nástroja pripomína vokálne glissandá a bezpražcové nástroje ako napr. husle. V začiatkoch sa technika *slide* používala najmä ako spôsob imitácie charakteristických vokálnych prejavov bluesového spevu. Na dosiahnutie zmeny vo výške tónov glissandovým spôsobom sa využívali aj vreckové nožíky, sklíčka od náramkových hodínok, fľaštičky od liekov a pod.

Hra so *slideom*

Zdroj: fotoarchív autora (2014)

Bluesová hudba je postavená na molovej a durovej pentatonickkej stupnici a bluesovej stupnici. Obrázok 1 predstavuje pentatonickú stupnicu A-mol, v ktorej sú tóny A, C, D, E, G. Obrázok 2 znázorňuje bluesovú stupnicu A-mol, ktorej sa nachádzajú tóny A, C, D, Eb, E, G. Bluesová stupnica je charakteristická využitím zmenšenej kvinty, v našom prípade je to tón Eb. Okrem zmenšenej kvinty sa využívajú aj iné intervaly durovej stupnice, ako malá tercia a malá septima. Spomenuté tóny sa označujú v hudobnej terminológii ako *blue notes* a pridávajú bluesovej melódii charakteristický expresívny nádych. „Blue notes je označenie tercie a septimy bluesovej stupnice, ktorú černošskí interpreti intonujú neurčito, približne so štvrtónovými rozdielmi. Je to pozostatok svojrázneho intonačného čítania černošských ľudových spevákov, ktorý sa preniesol aj do džezovej nástrojovej hry.“ (LABORECKÝ 2005:29) Zvláštnosťou, typickou pre bluesové piesne, je aj použitie melódií (napr. gitarové sólo), založených na molových stupniciach v hudobnom sprievode v tónine dur. Bluesová hudba je typická využívaním „nečistých“ zvukov. Hudobníci zámerne modifikujú zvuk nástroja pomocou skreslenia a prídavných efektov. V minulosti, keď neboli dostupné technické vymoženosti, niektorí hudobníci vkladali do vnútra nástrojov rôzne predmety, ktoré pri pohybe nástroja vydávali výrazný zvuk. Zachovali sa informácie, že niektorí bluesmani chodievali loviť štrkáče a konce ich chvostov vkladali do akustických gitár. To však môže okrem snahy o modifikovaný zvuk demonštrovať aj vieru hooodoo (afroamerická ľudová mágia). Využívala *mojo*- ochranné talizmany vo forme vrecúšok, obsahujúcich rôzne rastliny, časti zvierat, mince a pod., ktoré mali nositeľovi priniesť šťastie a úspech.

Obrázok 1: Pentatonická stupnica A-mol

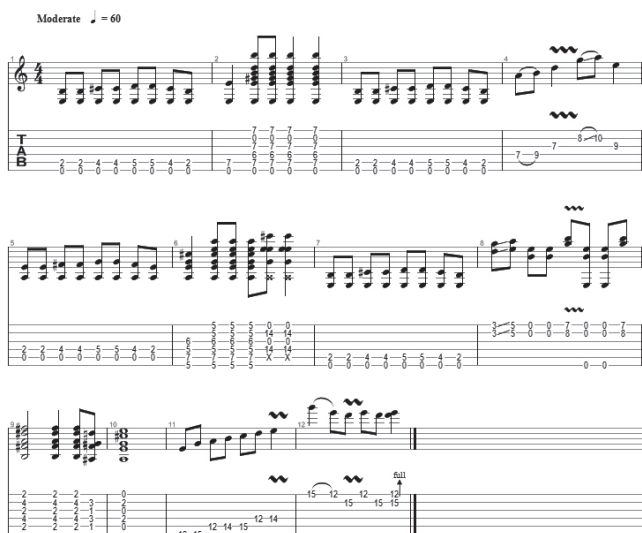
Zdroj: vlastné spracovanie (2014)

Obrázok 2: Bluesová stupnica A-mol

Zdroj: vlastné spracovanie (2014)

Obrázok 3: Príklad 12-taktového blues v E dur

Zdroj: vlastné spracovanie (2014)

Záver. Blues postupne prekročilo hranice územia delty rieky Mississippi a preniklo do ostatných oblastí USA. Z pôvodne akustickej hudby sa začal meniť na elektrifikovaný hudobný štýl, ktorý sa šírila po území USA a neskôr do Európy a celého sveta. Z hudby, určenej pre čiernych poslucháčov, sa zmenil na celosvetový kultúrny fenomén ovplyvňujúci formovanie hudobnej kultúry 20. storočia.

Literatúra a pramene:

ABRAHAM, G.: *Stručné dejiny hudby*. Bratislava 2003.

Blues music history [online]. b.r. [cit. 2014 02.18.]. Dostupné na internete: <<http://www.shmoop.com/blues-history/timeline.html>>.

DESSY, R.: *Mapping the blues genes*. New York 2000.

Did Robert Johnson sell his soul at the crossroads? [online]. b.r. [cit. 2014 03.17.]. Dostupné na internete: <<http://mudcat.org/rj-dave.cfm>>.

LABORECKÝ, J.: *Hudobný terminologický slovník*. Bratislava 2005.

MAREK, V.: *Tajné dejiny hudby*. Praha 2000.

PALMER, R.: *Opravdové blues*. Praha 2006.

The sounds of American culture [online]. 2006.

[cit. 2014 03.15.]. Dostupné na internete:

<<http://www.npr.org/2006/11/11/6473116/>

mamie-smith-and-the-birth-of-the-blues-market>.

Kontakt:

PhDr. Marcel Mudrák, PhD.

KMKaT FF UKF v Nitre

Štefánikova 67

949 74 Nitra

E-mail: mmudrak@ukf.sk

Kaligrafia ako súčasť arabského kultúrneho dedičstva

Marwan Al-Absi – Eva Al-Absiová

Kľúčové slová:

arabská kaligrafia, islamská kaligrafia, dekoratívne písanie, výtvarné umenie, arabské kultúrne dedičstvo

Abstract:

Arabic calligraphy has become one of the visual arts and is one of the most respected throughout the Arab and Islamic world. It is seen as a symbol of unity, strength and beauty. Calligraphy is part of the Arab cultural heritage. For centuries it associated ethnics and cultures of the historic Arab-Islamic caliphate. It is an integral part of specific Islamic fine arts. In addition to reporting features, Arabic calligraphy provides the reader with an artistic and aesthetic experience.

Úvodom. Kaligrafia je druh umenia, ktorého umeleckým nástrojom je písmo. Kaligraf sa umelecky „pohráva“ s písmenami abecedy, ktoré okrem oznamovacej funkcie poskytujú čitateľovi umelecký a estetický zážitok. Dekoratívne písanie, umenie ozdobného písma či umenie krasopisu je v arabskom a islamskom svete považované za jednu z najvyšších umeleckých foriem. Figurálne sochárstvo a figurálne výtvarné umenie nemohlo poslúžiť náboženským účelom v islamskom prostredí (ako napríklad ikony u kresťanov), pretože v islame je zakázané zobrazovanie ľudských bytostí z obavy pred modlárstvom. Islam je náboženstvom knihy – Božieho posolstva, a je šírený prostredníctvom písma. Pre moslimov písané slovo predstavuje pozemskú autoritu so zvláštnou silou a kaligrafia túto silu znásobuje.

Arabská kaligrafia sa stala jednou z výtvarných disciplín a patrí k najuznávanejším v celom arabskom a islamskom svete. Je vnímaná ako symbol jednoty, sily a krásy. Kaligrafia je súčasťou arabského kultúrneho dedičstva. Po celé stáročia

spájala etniká a kultúry historického arabsko-islamského kalifátu. Je neoddeliteľnou a špecifickou súčasťou islamského výtvarného umenia. Umelci islamského sveta „vyšperkovali“ arabské písmo do najmenších detailov. Svoje diela zvečnili na kove, dreve, porceláne, skle, mramore, omietke stien, textile a rôznych druhoch papiera. Kaligrafia je spoločným menovateľom arabsko-islamských druhov umenia, ktorým prepožičala svoj estetický vzhľad. Stala sa súčasťou každodenného života, kde našla uplatnenie pri výzdobe interiérov, exteriérov, predmetov dennej potreby, šperkov, vzácnych predmetov a peňazí. Islamskú architektúru si bez kaligrafických textov nemožno predstaviť. Počas prechádzky po tradičných orientálnych trhoch možno sledovať umelecké nápisy umiestnené nad vchodmi i tých najmenších obchodíkov. V múzeách a obchodoch možno sledovať kaligrafickú výzdobu na remeselných výrobkoch, medených podnosoch, kovových kanviciach, džezvách, porcelánových tanieroch a rôznych druhoch pohárov. Kaligrafickými dekoráciami sú vyzdobené aj sklenené svietniky, krištáľové lustre, zlatené zrkadlá, strieborné dózy, drevené šperkovnice, kovové dýky a meče, koberce a rôzne tkaniny. Krásu arabského písma možno obdivovať na dverách obchodov, stenách mešít, bokoch dóz, okrajoch podnosov či tanierov, dokonca aj na vnútorných stenách pohárov a iných nádob.

Originalita arabskej kaligrafie spočíva v kombinácii geometrických tvarov a rastlinných ozdobných prvkov (arabesiek). Okrúhle, oválne alebo hranaté tvary dekorácií dostávajú podobu geometrických obrazcov, najmä charakteristických osemuholníkov. Písmená sa točia do oblého tvaru, alebo stoja rovno, či „bodajú“ svojou hranatosťou. Ornametové prvky kaligrafických umeleckých diel vytvárajú obrysy ľudskej tváre či postavy, alebo obrysy zvierat, rastlín a ovocia. Často sa používa symetrický zrkadlový efekt. Charakteristickým znakom arabskej kaligrafie je vytváranie rôznych kaligramov (ideogramov), zostavovanie obrazcov z rôzne usporiadaných písmen, ktoré v sebe skrývajú napríklad mená významných postáv islamu.

Pohľad na kaligrafické dekorácie uspokojuje v jednom okamihu oči, srdce a rozum. Čitateľ je obohatený o umelecký a estetický zážitok s didaktickým účinkom. Podľa islamskej viery prvé slovo, ktoré bolo zoslané ako Božie posolstvo, znelo „čítaj“. A čítať možno len to, čo je napísané. Prvá súra v Koráne¹ hovorí o písaní ako dare od Boha. Preto moslimovia venovali veľkú pozornosť arabskému jazyku a prorok Mohamed ich vyzýval, aby sa vzdelávali a naučili čítať a písať. Korán bol podnetom k prudkému rozvoju arabskej kaligrafie a knižnej kultúry. (KŘIKAVOVÁ 2002:165) V 8. storočí sa objavili kaligraficky písané Korány, spočiatku na gazelom pergamene. Neskôr bola v kalifáte zavedená výroba papiera² a text Koránu sa začal odpisovať na farebné listy obľúbenou

čiernou farbou, ale aj zlatými, striebornými a farebnými tušmi či atramentom. Odpisovači Koránu požívali posvätnú úctu a vysoké spoločenské postavenie.

K veľkolepému rozvoju arabskej kaligrafie prispelo niekoľko faktorov a spomedzi nich predovšetkým spomínaný zákaz zobrazovania ľudských bytostí a skutočnosť, že arabský jazyk a písmo, ako nositeľ Božieho slova, malo výlučné postavenie v tvorbe knižných ilustrácií k náboženským textom. Charakter arabského grafického systému, tvary a línie písmen priamo podnecovali zmysly umelcov/kaligrafov, aby premenili obyčajné písmená na ornamenty a z nich vytvorili neobyčajné kaligrafické dekorácie. Arabské písmo je veľmi tvárne, písmená možno pretahovať vo vodorovných a priečných ťahoch, kolmým ťahom získavajú na majestátnosti. Historické pramene uvádzajú, že kaligrafii sa venovali aj niektorí panovníci a členovia vládnych rodov, muži aj ženy³, čo dokazuje, že kaligrafia bola pokladaná za vznešené a spoločensky vysoko cenené remeslo a umenie zároveň.

Písmo a písanie sa vyznačuje v arabskej kultúre bohatou históriou, ale až v arabsko-islamskej civilizácii nadobudlo rozsiahle umelecké variácie, a to vďaka nadaným kaligrafom arabského, perzského, tureckého, aj iného etnického pôvodu. Krivky, rovné čiary, oblúky a hrany vtlačili na papier či iný nosič arabskí a moslimskí pisári, kronikári, učitelia, právnici, myslitelia, rečníci, vedci, cestovatelia, filozofi, básnici a spisovatelia. Kaligrafické umenie si osvojili učitelia a ich žiaci, pisári odpisujúci Korán, ktorí postupne skrášľovali ťahy písma. Pod ich rukami sa rozvíjala kaligrafia, ktorá sprevádzala arabsko-islamskú civilizáciu od jej počiatku, aby zapisovala a uchovávala kultúrny odkaz daného obdobia. Pre arabsko-islamskú civilizáciu sú charakteristické bohaté medzietnické a medzikultúrne vzťahy. V priebehu štrnástich storočí sa vedľa umeleckých štýlov písma s výrazným dekoratívnym účinkom rozvinuli aj viaceré typy písma určené na úradnú korešpondenciu medzi štátnym aparátom, ľuďom či jednotlivcami v rámci domáчих i medzištátnych kontaktov. Arabské písmo reflektovalo dejinné skutočnosti a vzťahy. Každá vládnuca vrstva a historická etapa arabsko-islamského obdobia vtlačila do písmen svoj charakteristický rys, a tak postupne vzniklo niekoľko desiatok štýlov (foriem či typov) arabského písma. Každý sa vyznačuje umelecky špecifickými a sociálne funkčnými prvkami, na základe ktorých dostáva vlastné pomenovanie. Z administratívnych štýlov sú najrozšírenejšie: typ písma *chatt at-túmár* používal kalif alebo sultán na podpisovanie úradnej korešpondencie; písmom *muchtasar at-túmár* podpisovali ministri svoje oficiálne rozhodnutia; štýlom *kalam as-sulsajn* bola písaná korešpondencia pre správcov provincií; *al-mudawwar*

¹ Prvá súra v Koráne – máme na mysli prvé zjavenie. (Korán, preklad Ivana Hrbka 2000:109).

² Počas expanzie na východ v polovici 8. storočia sa Arabi oboznámili s výrobou papiera a postupne boli založené papierne v Samarkande, Bagdade, Damasku, marockom Féze, Andalúzii, ale aj v iných mestách kalifátu.

³ Napríklad iracká kaligrafka Zajnab bint al-Ibarí (12.stor.) mala svoju kaligrafickú školu. Na prelome 10. a 11. storočia žila na arabskom západe (v Tunisku) princezná Umm Malál, ktorá prepísala niekoľko kníh. V Andalúzii v 11. storočí pôsobila na panovníckom dvore arabská poetka a kaligrafka z Córdoba, známa pod menom Lubná. Okrem poézie sa venovala prekladom a odpisovaniu rukopisov a kníh.

as-saghír sa používal na účtovnú evidenciu a zápis hadísov (Prorokových výrokov) a poézie; písmom *chatt al-ašraba* sa dopisovalo s odborníkmi na zavražďovanie; *chatt al-uhúd* sa používal pri uzatváraní dohôd a prijatí uznesení; písmom *chatt al-haram* sa písala korešpondencia pre princezné; *ghubár al-halaba* bol určený na písanie správ posielaných poštovými holubmi.

Štýly arabského písma. Arabské písmo sa vyvíjalo postupne a postupne aj strácalo pôvodné nabatejské⁴ tvary, až nakoniec získalo charakteristické arabské črty. Tie odrážali stav politického, kultúrneho a sociálneho prostredia arabsko-islamského spoločenstva. Toto písmo vo svojich začiatkoch plnilo iba praktickú funkciu, a preto boli na úsvite islamu rozšírené iba dva štýly písma. Prvý, *al-bast*, patril k tzv. tvrdým štýlom písma s hranatými/ostrými tvarmi, používal sa v nápisoch a dôležitých dokumentoch písaných na pergamen (najmä na odpisovanie Koránu). *At-takwír*, tzv. mäkký štýl písma s oblými tvarmi, sa používal v každom dennej korešpondencii, ktorá vyžadovala rýchly zápis textu. Neskôr sa dostalo arabské písmo do vyššej fázy vývoja, kedy okrem jeho praktickej funkcie sa začala rozvíjať i jeho estetická a umelecká stránka.

Historicky sa vyvinulo niekoľko základných štýlov arabského písma a okrem nich aj miestne varianty, ako napríklad písmo *maghribí* (používané v severnej Afrike), *andalusí* (v Andalúzii), *síní* (v Číne), *biháří* (v Indii) a ďalšie. Arabská kaligrafia sa rozvíjala aj v islamských nearabských krajinách, ako napríklad v Turecku, Perzii, Indii a pod. Ako druh výtvarného umenia sa dodnes teší veľkému záujmu v moslimských krajinách, kde sa arabské písmo v súčasnosti už nepoužíva, alebo sa nikdy nepoužívalo. Medzi 12. a 13. storočím bolo ustanovených šesť duktov⁵ arabského písma – *kúfí*, *nasch*, *suls*, *taalík* (*nastaalík*), *díwání*, *rukaa* a množstvo ich variantov. Medzi tvarmi písmen rôznych štýlov je mnoho rozdielov, ktoré odlišujú jednotlivé typy kaligrafického písma. Písmená môžu byť tenké i hrubé, oblé alebo hranaté, nahustené vedľa seba, ale aj pretiahnuté do šírky či výšky. Estetický charakter každého štýlu vychádza z proporcionality medzi čiarou, bodkou a kruhom a zo vzťahu k medzerám, ktoré sú usporiadané tak, aby bol rešpektovaný celok. Druh pera, hlavne šírka jeho špičky, určuje štýl písma.

Kúfické písmo. Začiatok arabskej kaligrafie môžeme hľadať v jednom z najstarších a najpôsobivejších duktov arabského písma, ktoré pravdepodobne dostalo svoje pomenovanie podľa irackého mesta Kúfa, ležiaceho na rieke Eufrat 170 km južne od Bagdadu. Mesto založil v rokoch 637-638 Umar ibn al-Chattáb (634-644), druhý sunitský kalif. Už pred vybudovaním Kúfy existovali písma, ktoré obsahovali hranaté, tzv. kúfické prvky. Pomenovanie „kúfické písmo“ nakoniec dostali všetky typy, ktoré sa vyznačovali

geometrickými/kvadratickými tvarmi, bez ohľadu na stupeň ich vývoja a odlišnosti od prvých kúfických začiatkov. Kúfa bola v ranom islamskom období významným strediskom vzdelanosti. Písmo *kúfí* sa stalo nositeľom koránových textov v arabčine. Používalo sa na vytváranie náhrobných epitafov či rôznych monumentálnych nápisov. Slúžilo na výzdobu keramiky, textílií, no predovšetkým sakrálny architektúry – hlavných vchodov (portálov), stropov, stien, výklenkov, minaretov, ale aj mincí či rôznych dekoratívnych predmetov. Vzhľadom na jeho slávnosť, až monumentálny, vzhľad sa stalo písmom svätej knihy moslimov. V období raného islamu ho používali najstarší odpisovači Koránu. Nevyznačovalo krátke samohlásky, nerozlišovalo diakritickými značkami (súčasné bodky) jednotlivé písmená, často sa nerobili ani medzery medzi slovami, čo znižovalo čitateľnosť a zrozumiteľnosť celého textu. Preto sa v úradnej korešpondencii kúfické písmo nepoužívalo.

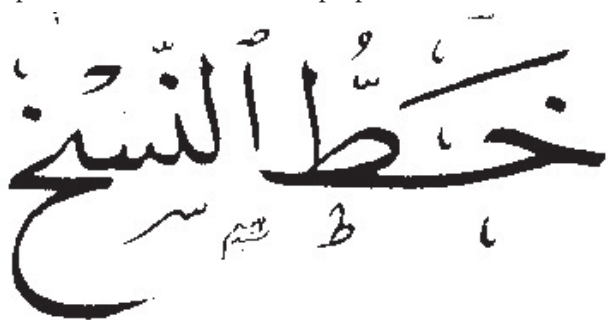
Kúfické písmo je hranaté a zvyrazňuje vertikálne ťahy, horizontálne línie sú natiahnuté. Písmo spočiatku nepodliehalo zvláštnym kaligrafickým pravidlám a ťahom. Neskôr podľahlo pokusom o jeho estetické zvýraznenie, ale musela byť zachovaná jeho zvislá dôstojnosť. Kaligrafovia postupne ozdobili vrcholky a konce ťahov rôznymi rastlinnými ornamentmi v tvare lístkov a kvetín alebo použili geometrické vzory. Vrchol slávy tohto písma spadá do obdobia medzi 9. – 12. storočím. V 11. a 12. storočí vzniklo mnoho foriem ornamentálneho kúfického písma, ako napríklad *al-kúfí al-muwwarak* (konce písmen sú rozšírené do listových tvarov), *al-kúfí al-muzahhar* (písmená sú pretiahnuté do kvetinových ornamentov), *al-kúfí al-mušadždžar* (písmená „kvitnú“ v tvare stromov), *al-kúfí al-handasí* (kompozícia je založená na prelínaní slov a geometrických útvarov – kruhov, štvorcov či trojuholníkov). V 12. storočí, za vlády Seldžukovcov, vzniklo písmo *al-kúfí al-mudaffar*, ktoré sa vyznačovalo rastlinnými motívmi spleťanými do tvaru vrkôčikov. V 14. storočí sa objavilo písmo *al-kúfí al-mutarábit*, ornamentálne veľmi zložitá a ťažko čitateľná. Písmená sú v hornej časti spojené a v strede vytvárajú uzly. Kúfické písmo sa od svojich začiatkov dynamicky rozvíjalo a šírilo vďaka tomu, že arabské a islamské mestá a ich panovníci sa podieľali na jeho estetickom vývoji. Preto počet ornamentálnych foriem a dekoratívnych typov kúfického písma presiahol číslo sedemdesiat. Niektoré získali pomenovanie podľa dynastie, ktorá vládla v čase vzniku tej-ktorej formy kúfického písma (*al-fátimí*, *as-seldžúkí*, *al-ajjúbí*, *al-mamlúkí*, ...), alebo podľa mesta či oblasti, v ktorej sa objavila (*al-kajrawání*, *al-kurtúbí/al-andalúsí*, ...), či podľa účelu použitia (*kúfí al-masáhif* – na odpisovanie Koránu,

⁴ Arabské písmo vzniklo z nabatejského variantu aramejského písma a prevzalo aj charakteristický smer písania a nevyznačovanie krátkych samohlások.

⁵ Duktus – celkový vzhľad písma a spôsob písania; charakteristický písársky/kresbový ťah (vedenie línie písmena).

kúfí al-mabání – na výzdobu stavieb). Dekoratívny účinok kúfického duktu postupne prevažoval nad oznamovacou funkciou písma. Zložité ornamentálne prvky a kompozície znižovali čitateľnosť textu. Kúfické písmo sa udržalo niekoľko storočí, pokiaľ sa Korán odpisoval na pergamen. Najstaršiu pamiatku písanú v kúfickom písme predstavuje kópia Koránu z 8. storočia, uložená v knižnici Dáral-kutubal-misríja v Egypte. Keď sa v islamskom prostredí rozšíril používanie papiera, objavili sa iné, kurzívne štýly arabského písma.

Písmo *nasch*. Názov je odvodený od slovesného koreňa „n-s-ch“ označujúceho význam „odpisovanie/kopírovanie“. Toto písmo bolo vytvorené na odpisovanie kníh a iných textov bez dekoratívneho účelu. Používalo sa už od 7. storočia a od 11. storočia postupne nahradilo zložité kúfické písmo. Nové spoločenské potreby, najmä zavedenie papiera ako náhrady za pergamen či papyrus, si vyžiadali odľahčené, pružné, ľahšie pisateľné a čitateľné písmo. Hlavne pisári začiatoníci privítali tento štýl písania. Písmená boli prehľadnejšie a doplnené o diakritické značky. Tým sa pri písaní a čítaní minimalizovali zámeny podobných písmen, ku ktorým v prípade kúfického štýlu dochádzalo často. Rozmery a pomery častí písmen boli upravené normou, preto písmo vytvára rytmickú líniu. Zvislé ťahy už tak nedominujú, písmená sú zaoblené a slová proporcionálne rozložené.

Napriek tomu, že písmo podliehalo normám písania, vzniklo niekoľko dekoratívnych duktov. Postupne sa rozšírilo v arabsky, perzsky a turecky hovoriacich oblastiach aj viacero formálnych a neformálnych podôb tohto písma. *Nasch* je kurzívne písmo a vyvinulo sa z kúfického (hranatého) štýlu. Rozšírilo sa najmä po tom, čo ho do novej kurzívy v 10. storočí upravil významný kaligraf Ibn Mukla (889-945), ktorý napísal prvú knihu o arabskej kaligrafii. Podieľal sa na vývoji ďalších kurzívnych štýlov, ako napríklad písma *suls*, blízkeho štýlu *nasch*. *Nasch* sa rozšírilo v rôznych kultúrnych centrách kalifátu. Tie sa v zdokonaľovaní písma snažili konkurovať Bagdadu, hlavnému sídlu Abbásovcov, ktorý nakoniec stratil svoju dominantnú pozíciu v rozvoji kaligrafie. Mesto dobyli Mongoli (1258) a abbásovský štát padol. V 16. storočí osmanskí sultáni prijali do svojich sídel najlepších kaligrafov z Levanty, Egypta a Iraku. Tí sa zaslúžili o ďalšie zjednodušenie línií a ťahov písma, čím spopularizovali štýl *nasch* aj v tureckom prostredí. *Nasch* je dobre čitateľné písmo, ľahko sa ním píše, a preto sa rozšírilo i medzi bežnou populáciou. V súčasnosti je to najrozšírenejší štýl písma a využíva sa

predovšetkým na tlač kníh a novín. Z písma *nasch* sa vyvinulo niekoľko moderných foriem, ktoré vyhovujú súčasnej tlačiarenskej technike, elektronickému zápisu/písaniu na počítači. Sú vhodné pre písucích začiatoníkov, keďže písmená sú prehľadné a ľahko rozpoznateľné.

Písmo *suls*. Názov znamená v preklade „tretina“ a naznačuje pomer priamych línií k oblúkovým ťahom. Historické pramene uvádzajú ako autora tohto duktu Hasana al-Basrího (642-728), narodeného v Medíne, ktorý vytvoril *suls* z kúfického písma. Tento štýl sa však rozšíril až na konci 9. storočia.

Suls je veľké vyvážené ozdobné písmo s charakteristickými zaoblenými/zvlnenými písmenami a ostrými vrcholmi. Písmená idú plynulo, sú prepojené, ba dokonca sa miestami prelínajú. Písmo je graficky detailne prepracované a pôsobí vznešeným dojmom. Zriedka sa používalo na odpis obsiahlych náboženských textov. V tomto štýle boli zhotovené iba veľké kópie Koránu. Pre svoj elegantný vzhľad sa viac využívalo a využíva na výzdobu stien mešít a historických budov. V súčasnosti je favorizovaným ozdobným štýlom v knižnej a periodickej tlači (aj náboženskej) pre kaligrafické nadpisy, tiráže, logá a iné značky, ako aj pre kaligrafické nápisy a krátke reklamné texty, ktoré sú umiestnené nad vchodmi veľkých obchodov, obchodných centier a na reklamných paneloch dominujúcich v uliciach a na námestiach. Písmo *suls* je klasifikované ako najzložitejší a najjemnejší štýl arabského písma z hľadiska zložitosti pravidiel a spôsobu písania. V tomto kontexte sa traduje, že kaligraf sa nepovažuje za schopného, pokiaľ nenapísal nič v tomto štýle a neovláda dokonale jeho pravidlá.

Písmo *taalik*. Perzskí kaligrafovia prispeli k rozvoju arabskej kaligrafie vytvorením tzv. zaveseného písma, ktoré vychádzalo z málo známeho starobylého arabského písma. Označenie tohto štýlu je odvodené od slovesného podstatného mena *taalik*, čo v preklade znamená „zavesenie“.

Písmo pôsobí dojmom, akoby jednotlivé písmená a slová boli zavesené na pomyselné čiare. Vyznačuje sa tieňovaním, plynulým prechodom tenkých a širokých línií a výrazným pretiahnutím vodorovných ťahov. Slová majú sklon z praveho horného konca oblúčikom doľava a písmená sú uložené nad sebou. Písmo je svižné, nenápadné a pôsobí elegantne

aj bez zložitých ozdobných prvkov. V súčasnosti je veľmi obľúbené medzi perzskými, indickými a tureckými moslimami. Písmo *taalík* sa pravdepodobne používalo od začiatku 9. storočia, ale do súčasnej podoby sa rozvinulo až v 13. storočí. V druhej polovici 14. storočia perzský kaligraf Mír Alí at-Tabrízí vyvinul jemnejší a elegantnejší variant písma *taalík*, známy pod názvom *nastaalík* (vznikol zložením dvoch slov – *nasch* a *taalík*). Tento štýl dominoval v perzskej kaligrafii v 15. a 16. storočí. Písomné štýly *taalík* a *nastaalík* boli rozšírené pri odpisovaní perzských literárnych diel a používali sa na miniatúrach, nie však na odpisovanie Koránu. Na písanie nápisov na významných pamiatkach perzskí a tureckí kaligrafovia obvykle uprednostňovali variant *taalík*. V 15. storočí sa v Iráne objavilo písmo *fárisí* ako variant dvoch hore uvedených štýlov. Špičky písmen sú predĺžované a písmená prudko menia svoju šírku. V tomto štýle sa objavili aj perzské písmená, ktoré pre potreby fonetického systému perzštiny vznikli z arabskej abecedy pridaním ďalšej bodky k existujúcemu arabskému písmenu. V 17. storočí prerástlo „zavesené“ písmo do ťažko čitateľného variantu nazývaného *šikaste* (tzv. zlámané písmo). Je charakteristické extrémnou nevyrovnanosťou, prehnaným uvoľnením ťahov a vynechávaním diakritických značiek, čím sa stáva zrozumiteľným iba pre skúseného čitateľa. Písmo *taalík/nastaalík* sa používa predovšetkým v islamských nearabských krajinách. No niekedy sa objavuje aj v arabskom prostredí na dekoráciu rôznych diplomov, osvedčení a podobných oficiálnych listín.

Písmo *díwání*. Osmanskí kaligrafovia sa inšpirovali predchádzajúcimi kaligrafickými štýlmi a koncom 15. storočia vyvinuli turecko-perzský mimoriadne dekoratívny variant písma *taalík*, ktorý sa zvykne označovať za osmanskú verziu perzského *šikaste*. Je však upravenejšie a čitateľnejšie. Pravidlá písania vytvoril významný kaligraf Ibráhím Munír.

Díwání predstavuje nadmerne kurzívny a štruktúrovaný štýl so vzájomne prepletenými písmenami. Písmo sa nevo-kalizuje (nepíšu sa krátke samohlásky). Jeho pomenovanie je odvodené od slova *díwán*, čo v preklade znamená „úrad, kancelária“. Slúžilo na administratívne účely v osmanskej štátnej správe – v úradnej a diplomatickej korešpondencii. Písmo dáva oficiálnym úradným listinám vznešenú a jedinečnú podobu, tým znásobuje ich hodnotu, a vzbudzuje v prijímateľovi rešpekt k obsahu daného dokumentu. Dôkazom tvorivosti osmanských kaligrafov je vytvorenie osobitného písma *tughrá*, ktoré slúžilo ako oficiálna ornamentálna forma iba na podpisovanie sultána. Používali ho všetci osmanskí sultáni.

Zdokonalením *díwání* vznikol ozdobnejší variant – *díwání džalí*, ktorý pôsobí ako úplne vokalizované písmo. Priestor medzi písmenami je vyplnený bodkami a ozdobený dekoráciami bez ortografickej hodnoty. To znižuje čitateľnosť textu, ale znásobuje estetický účinok. Štýl *díwání džalí* je obľúbený na dekoratívne účely, napríklad na ozdobné nápisy.

Písmo *rukaa*. Slovo znamená „malý list/hárok papiera“. Toto pomenovanie súvisí so skutočnosťou, že sa na malé papierové listy/hárky zvykli týmto štýlom písať texty, správy, odkazy úradného, alebo odborného charakteru. Písmo vytvorili osmanskí kaligrafovia zo štýlov *nasch* a *suls*, pričom písmená *rukaa* sú menšie, obľejšie, s viacerými zakriveniami a krátkymi horizontálnymi ťahmi. Vrcholky písmen nemusia mať ostnaté zakončenie. Písmo zdokonaľovali viacerí kaligrafovia, medzi nimi šajch Hamdulláh Mustafá al-Amásí (1429-1539), významný kaligraf, ktorý vyhotovil mnoho odpisov Koránu a kaligraficky vyzdobil niekoľko mešít. *Rukaa* predstavuje najjednoduchší a najrýchlejší štýl písma na každodenné písanie. Pravidlá písania nie sú zložité, preto je vhodný pre začiatočníkov.

V súčasnosti je najpoužívanejším rukopisným štýlom v celom arabskom svete, obľúbeným i v tureckom prostredí. Používa sa v knihách a novinách, často v inzerátoch. Pre spomínané vlastnosti je považovaný za najdôležitejší rukou písaný štýl písma, ktorý by mal zvládnuť každý žiak už počas základnej školskej dochádzky.

Okrem uvedených základných duktov arabského ozdobného písma sa objavili aj ďalšie varianty, ktoré vznikli kombináciou dvoch rôznych štýlov alebo doplnením nezvyčajných ornamentálnych prvkov.

Písmo *al-idžáza* vzniklo kombináciou štýlov *suls* a *nasch*. Používa sa v názvoch súr Koránu.

Písmo *al-maghribí* sa vyvinulo z kúfického duktu a rozšírilo sa na arabskom západe – v Andalúzii. Vyznačuje sa zložitými krivkami, osobitým sklonom a spodnými oblúkmi pretiahnutými cez jedno i viac nasledujúcich písmen.

الْفَنِّ الْمَغْرِبِي

Písmo *at-tádž* („koruna“) predstavuje nový štýl arabského ozdobného písma, ktorý sa objavil v prvej polovici 20. storočia. Nad písmenami sa kreslia „zaoblené“ koruny, slová pôsobia dôstojne a celý text dostáva vznešený vzhľad. Tento štýl sa v súčasnosti často používa na svadobné oznámenia.

خَطُ حُرُوفِ التَّاجِ

Na záver. Kaligrafické umenie priťahuje pozornosť aj súčasných umelcov, ktorí obdivujú krásu a originalitu dobových ozdobných štýlov arabského písma, vyznačujúcich sa majstrovskou ornamentálnosťou prepracovanou do najmenších detailov. Historici, lingvisti a ďalší zainteresovaní odborníci analyzujú historické pozadie, výpovednú hodnotu a umelecký prínos stredovekej arabskej kaligrafie, ktorá svojím multietnickým a multikultúrnym charakterom prispela do dejín svetového umenia. Arabské písmo predstavuje umelecký nástroj, ktorý používali kaligrafovia rôznej etnickej príslušnosti v rôznych kultúrnych prostrediach. Arabské písmo bolo chápané ako druh dekorácie aj v nearabských krajinách, a nebolo to vždy iba v moslimskom prostredí, alebo len na náboženský účel. Používalo sa na výzdobu predmetov, stien miestností a pod., hoci sám krasopisec písmo neovládal. Iba ho napodobnil bez toho, aby poznal význam slov. Dekorácie s arabským ozdobným písmom môžeme nájsť v historických budovách (knížniciach, kaštieloch a pod.) aj v európskych krajinách.

Súčasní arabskí umeleckí kaligrafovia nadväzujú na odkaz svojich predchodcov a vlastnou umeleckou tvorbou sa podieľajú na prezentovaní, uchovávaní a obohacovaní arabsko-islamského kultúrneho dedičstva. Ich tvorivosť sa prejavuje v hľadaní nových umeleckých stvárnení historických písomných štýlov, ale aj vo vytváraní umeleckých návrhov nových typov písma. Potreba „krásneho písma“ nepatrí do minulosti, hoci každodenný život ovládajú informačné a komunikačné technológie a rukopisné písanie nahradila klávesnica počítača. Ale možno práve preto moderný človek potrebuje niečo, čo poteší oči, duchovne obohatí a naplní estetické potreby, dnes často modelované vymoženosťami digitálneho sveta.

Literatúra a pramene:

AL-ABSI, M.: *K starším dejinám arabskej kultúry*. Nitra 2008.
BAHBOUH, CH.: *Půvab arabské kaligrafie*. Praha 2002.
KORÁN (z arabského originálu preložil Ivan Hrbek). Praha 2000.

KRUPA, V. – GENZOR, J.: *Pisma sveta*. Bratislava 1989.

KŘÍKAVOVÁ, A. a kol.: *Islám – ideál a skutečnost*. Praha 2002.

OLIVERIUS, J. – ONDRÁŠ, F.: *Moderní spisovná arabština*. I. díl. Praha 2007.

Zdroj použitých ukážok kaligrafického písma:

ŠAWHÁN, A.: *Rihla al-chatt al-arabí min al-musnad ilá al-hadís* (Arabské písmo od musnadu po moderné). Damask 2001.

Kontakt:

Doc. PhDr. Marwan Al-Absi, CSc.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: malabsi@ukf.sk

PhDr. Eva Al-Absiová, PhD.

Jazykové centrum FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: ealabsiova@ukf.sk

Kultúrne tradície Slovákov v Bodonoši – obyčaje pri narodení a úmrtí

Maria Calamar

Kľúčové slová:

rodinné obyčaje, Bodonoš, minorita, kultúra, narodenie, smrť

Abstract:

Family customs represent an entirety of norms which have been strictly respected. As a result, their continuity has been ensured. These rules and customs apply not only to Slovakia, but also to the Slovak enclaves (in Serbia, Romania, Croatia, etc.). It is specific for the Bodonoš community as well. The strict abidance of the customs has lead to the ethnic consciousness of Slovaks in Bodonoš and my contribution is therefore aimed at the description of the customs and their comparison with the present condition. The contribution's objective is to extend the information and general knowledge concerning the given issue in the region of Bodonoš, but also in Slovakia.

Na úvod. Dolnozemsí Slováci sú neoddeliteľnou súčasťou etnického spoločenstva Slovákov. Aj napriek izolovanosti od materského etnika si zachovali svoje etnokultúrne identifikačné znaky, ktorými sa diferencujú od obklopujúcej majority. V inoetnickom prostredí si na kultúrnej báze vytvorili taký model, ktorý im umožňoval prežiť v nových podmienkach a tak v rôznej miere odolávať asimilačným tendenciám. Aj z tohto dôvodu tu má medzigeneračný prenos kultúrnych prvkov nielen kumulatívny, ale aj selektívny charakter.

Príspevok je zameraný na vybrané rodinné obyčajové tradície slovenských vystaňovalcov v obci Bodonoš v severozápadnej časti Sedmohradského Rudohoria v bihorsko-salajskej oblasti. Slovenská enkláva v Rumunsku vznikla z rôznych ekonomických, sociálnych a historických príčin v rámci procesu osídľovania Dolnej zeme. Obec vznikla primárnou kolonizáciou prevažne Slovákov z Kysúc, z okolia Detvy a Gemerskej stolice. Obyvatelia sú väčšinou rímskokatolíci. Proces kolonizácie sa uskutočnil v rámci Uhorska, no po jeho rozpade sa migranti ocitli odlúčení od svojho materského etnika a na území novovzniknutých štátov. Striktné rešpektovanie rodinných a kalendárnych obyčají bol jeden z významných faktorov, ktorý prispel ku kultúrnej identifikácii slovenského spoločenstva v Rumunsku i dnes.

Veľká časť prítomného materiálu bola získaná terénnym výskumom sústredeným na bihorskú oblasť. Cieľom príspevku je poukázať na slovenskú minoritnú komunitu v Bodonoši prostredníctvom prezentovania pôvodných a súčasných vybraných rodinných obyčají.

Rodina je základnou bunkou spoločnosti. Tvoria ju jednotlivci, ktorí sú recipročne poprepájaní manželskými alebo príbuzenskými zväzkami. Rodina plní tri bazálne funkcie – reprodukčnú, prostredníctvom ktorej je zabezpečená biologická kontinuita; hospodársku, ktorá zabezpečuje uspokojenie materiálnych potrieb rodiny; a spoločenskú, ktorá zabezpečuje proces socializácie členov rodiny s prihliadnutím na jeho genderové a vekové vlastnosti.

Veštbý a poverý spájané s tehotenstvom sú v skúmanej lokalite prítomné dodnes. Náznakmi, podľa ktorých vedeli Bodonošania usúdiť, že do domu pribudne nový člen rodiny boli, keď si na dome postavil bocian hniezdo, alebo ak na hostine preliali pohár s vínom. (Podľa toho, ktorým smerom víno tieklo, odhadovali kde budú najskôr krstiny.) Pri očakávaní prvého dieťaťa v rodine preferovali syna. Bolo to nielen z dôvodu prenosu priezviska, ale aj dedenia a zveľadňovania majetku. Ak sa syn oženil, priviedol do domu nielen novú pracovnú silu, ale aj získaný majetok – veno. Na život dieťaťa mal vplyv deň počatia, aj narodenia: „*Ľbolo slobodno abi si chlap ze ženu lehalí spolu ve sředu a f pjatek preto bo to bolí križove dñi. A ňebolo dobre añi to abi sa ve pjatek dahdo narodil. Moj tatka sa tak ve pjatek narodil a ňebolo to dobre, ñemalí šťastá celi život.*“ (žena, 1968)

Tehotná žena bola označovaná ako „*hruba žena*“, resp. „*ťažka žena*“. Slobodnú gravidnú ženu nazývali prespanka. Počas tehotenstva nastali aj zmeny v odievaní. Samodruhé ženy nosili širší odev a niektoré sa „*zašivali*“ do plátna. Každá žena sa vyhýbala zverejneniu svojho stavu až kým nebol jednoznačne viditeľný. Predčasné priznanie, dokonca aj v rodine, bolo považované za neslušné. Ďalším dôvodom bola hanba, najmä ak v rodine už mali niekoľko detí. Jakubíková (1997:163) sa domnieva, že takéto správanie môže mať korene už v dobách, kedy utajovanie tehotenstva bolo pre ženu spôsobom ochrany pred vplyvom zlých síl. Gravidné ženy v Bodonoši, ktoré zvolili variant utajenia tehotenstva „*sťahovaním brucha*“ a zašivaním sa do plátna, boli väčšinou

prespanky. Takéto počínanie mohlo mať vážny dopad nielen na zdravotný stav dieťaťa, ale aj na jeho fyzický vzhľad. V záujme priaznivého vývoja plodu musela tehotná žena ješť viac ako obyčajne, „*jedla aj za seba aj za to decko čo nosila*“. Ak takáto žena prišla do domu, kde práve pripravovali jedlo, museli jej z neho ponúknuť. Dokonca si ho mohla aj sama vypýtať, v rámci viery, že ak sa jej zažiadaneho jedla nedostane, môže dôjsť k spontánnemu potratu. V prípade, ak na tehotnú ženu niečo spadlo, niekto po nej niečo hodil alebo ju uštipol, mala sa chytiť za päť alebo za bok, aby sa dotýčná vec nepreniesla na dieťa, respektíve neostala ako znak na menej viditeľnom mieste. „*Moja mamka keď bolí ťažka ze semñu tak im spadla na čelo sľifka. Chitro sa chitilí za bok. To tak treba keď je žena ťažka a dahdo do ňej dačo hoďi, tak musí sa chitilí takeho mesto de ňevidno abi dečku čo nosi ňeostal na ťele znak. Mamka sa chitilí za bok aľe mñe sľifka ostala na ruki, tento kavovi znak to je sľifka... A aj striko Morci tak svokru uštipilí za lochet aľe oñi sa nechitilí ñikde tak chlapovi ostala taka pľacava ruka a pram na tim istim meste de mamku-svokru fedi uštipilí. To potom ešće aj deťi dedja ďalej. Dakedi to bola pravda aľe teraz to už vimodlilí ženi ve kostole z ružencami.*“ (žena, 1968). Dodnes sa zachovala len jedna z týchto obyčají, ktorá spočíva v ponúkaní tehotnej ženy pripravovanými jedlami.

Verilo sa tiež, že veľký vplyv na samodruhé ženu malo aj zľaknutie. V takomto prípade mohlo dôjsť až k potratu, „*ľbo f tim momenťe keď sa zľakñe sa to decko od ňej odľepi*“ (žena, 1940). Ako liek sa používal „*vredof koreñ, čím si bolo treba ponaterat okolo sľepich očoch a popod nos*“. Na dieťa mal veľký vplyv aj matkin psychický stav. Ak gravidná žena bola počas svojho tehotenstva veselá, pokojná a spievala si, predpovedalo sa, že aj dieťa bude usmievavé, pekné a spokojné. Aj negatívne nálady sa prenášajú na dieťa, ktoré bude utiahnuté, smutné, nespokojné, mrzuté atď. Úmrtia gravidných žien súviseli najčastejšie s interrupciou, alebo predpôrodnými komplikáciami, zvyčajne kvôli absencii odbornej pomoci. Pre dosiahnutie abortu sa spoliehali na kúpele v horúcej vode, respektíve rôzne odvary. V skúmanej lokalite boli od roku 1970 do 2000 neoficiálne zaznamenané tri takéto úmrtia. Ďalšiu kategóriu tvorili ženy, ktorým komplikácie vzniknuté tesne pred pôrodom spôsobili smrť. V takomto prípade neboli v skúmanej lokalite zaznamenané žiadne snahy o záchranu dieťaťa. Týmto ženám dávali do truhly aj rozličné predmety určené pre dieťa (plienky a odev), „*abi mala do čeho deťatko oblešť*“. Ojedinelé neboli ani úmrtia rodičky po pôrode, čo sa odzrkadlilo aj v existencii predstáv o posmrtnom živote: „*Ja som poznala taku rođinu de žena zemřela hñed po porođe. Potem jak ju pochovalí chodila si každy noc krmit decko. Po polnoci to male ždi bolo čuť že až hika čo tak ju cicalo. Oťec ňevědel chudak čo ma robiť, tak ju jednu noc vimerkoval. Keď čul že decko cica, zapalil silečku a ta jeho žena že mu povedala: ba si mi teraz narobil. Za tri roki sem ňebudem mošť prijisť a duša mi bude bludiť po světe.*“ (žena, 1928).

Aktuálna analýza stavu týchto obyčají dnes vykazuje len nízke percento ich dodržiavania. Tento fakt pripisujeme

zmene statusu ženy v spoločnosti. Už nie je len manželkou a matkou, ale aj zárobkovo činnou osobou. Zmenilo sa i pracovné prostredie viacerých žien, ktoré sa presunulo z domácnosti do fabrík a firiem. Takisto sú v súčasnosti tehotné ženy odbremeňované od ťažkých domácich prác. Výskum nezaznamenal rešpektovanie miestnych zákazov a príkazov spojených so psychohygienou v období tehotenstva, stále sú však platné pravidlá pochovávaní gravidnej ženy spojené s výbavičkou, prípadne hračkou pre dieťa. Predstavy o jej posmrtnom živote vystupujú vo vedomí mladých ako nepravdepodobné, no veľakrát sú predmetom rodinných debát i dnes.

Aj napriek tomu, že skúmaná lokalita je silne konfesionálne založená, zaznamenali sme zaužívané a i dnes praktizované pohanské **praktiky spojené s urieknutím**. Ako prostriedok proti urieknutiu bolo najviac rozšírené uviazanie červenej nitky na ľavú ruku a popľuvanie. Takisto bolo povinnosťou kmotry dotknúť sa po krste oltárnou plachtou čela dieťaťa, „*abi sa mu ftedi stalo zoči keď aj tej plachte na oltare*.“ Najúčinnnejšou metódou však bola pomočená plienka, ktorou potreli čelo dieťaťa. Postupne sa začali pripínať na čiapočku drobné, presne nestanovené ozdobné predmety, väčšinou výraznej farby. Metóda hádzania uhliakov je využívaná až do súčasnosti: „*F meňe oca i sina i ducha svateho amen. Očenaš keri si na ňebesach posvjať se meno tvoje, priď kralofstvo tvoje, buď voľa tvoja jako v ňebi tak na zemi, chľeb naš každodeni daj nam dñes a odpusť nam naše vini jako aj mi odpušťame svojim viňnikom a ňeuved nas do pokušeňa ale zbať nas zleho amen. A teraz sa začali hadzať uhlički ze špora. Otvorili špor, vibráli tri uhlički a vraveli toto: [Uročisko od chlapiska nak ide pod klobučiska, de pes ňebreše mačka ňemňafči, kohut ňekikirika a našmu (meno dieťaťa) pokoj da] 3X. [Uročisko od žeňiska nak ide pod čepčisko de pes ňebreše mačka ňemňafči, kohut ňekikirika a našmu (meno dieťaťa) pokoj da] 3X. [Uročisko zapadňi sa pod molisko, deťčisku pod vrkočisko de pes ňebreše mačka ňemňafči, kohut ňekikirika a našmu (meno dieťaťa) pokoj da] 3X. Slava ocu i sinu i duchu svatemu jako bolo na počatku tak nech je i teraz i ždicki i na veki vekof amen. Potem chitili tu vodu z nožíkem s kerim hadzala te uhlički a tri razi tu vodu f pohare prerezala a potem oduchala, napľula tri razi na zem pokrižikovala ze nožíkem a temu dečku pustila ze srednim paľcem tri kapki do ustečkoch. Potem trebalo dečko umiť kuštík po tvári ztu vodu a pouťerať ze zoponku zopaku a potem vyhoďiť tu vodu ponad strechu, alebo na psa ze slovami uročisko zapadňi sa na strešisko alebo na psisko. Toto boli dochtori dakedi.*“ (žena, 1940)

V prípade mŕtveho, alebo veľmi chorého novorodenca, ktorý nebol pokrstený, je povinnosťou hociktorého prítomného **pokrstiť ho**. Pri tomto úkone sa urobil krížik na čelo novorodenca so slovami „(meno dieťaťa) *ja ťa krstím ve meňe oca i sina i ducha svateho amen*.“ V Bodonoši je známa predstava, podľa ktorej duše zosnulých nepokrstených novorodencov po nociach plačú. „*Aj tu ve dedíne pod brehem plakavali deti, ale to boli take kere ženi naschval potratili a potem ich zakopali tam. Žila tu ve dedíne aj taka žena, ba*

veru ešte aj žije čo porodila žive deti – dvojčata. Boli to nazberane deti a ona sa zašivala abi sa o tim ve dedíne ňevedelo. Ale po devjatic mesacoch porodila. Žaden ňeve či už mŕtve alebo žive, ale iste je že ich zakopala do Sihli abi ľuďa ňepovedali že je prespanka. Teto deti tu potem osem rokoch plakavali.“ (žena, 1943) Človek, ktorý počul takýto plač, musel to nahlásiť farárovi, ktorý tam následne odbavil omšu. Takéto deti údajne prestanú plakať až vtedy, keď im matka doplní na mieste pochovania ich tela výbavičku a hračky.

Ďalšou oblasťou sú obyčaje spojené so smrťou. Pohrebne obyčaje sa v odbornej literatúre rozdeľujú na niekoľko častí. (Bližšie Feglová – Jakubíková 2000:231-235.) Do obdobia pred úmrtím sú zaradené obyčaje spojené s úsilím o zabránenie smrti, veštby a znamenania predpovedajúce blížiacu sa smrť. K najčastejším patrili **predpovede smrti** podľa snov, zvierat a vtákov. Smrť symbolizovali sny s mútnou vodou, bielením stien domu, s nevestou, alebo vypadnutím zuba. (Ak vypadol predný zub, verilo sa, že zomrie niekto z bližšej rodiny, ak zadný, zo vzdialenejšej.) Malé kuriatka sa spájali so sirotami. Príchod smrti údajne vycítili aj zvieratá. Pes bol prvý, ktorý vedel zachytiť jej stopu, čo následne ohlasoval zavýjaním. Dokonca mohol zabrániť jej vstupu do domu tým, že si ľahol k vstupným dverám. Predzvestou smrti bol aj kuvik a krkavec, ktorí ohlasovali smrť tomu, ponad ktorého domom leteli. Podobná funkcia sa pripisovala aj zvláštnostiam v správaní hydiny na dvore, napríklad kikirikanie kohúta v neobvyklom čase (v noci, na obed). Zlým znamením bolo aj zakikirikanie sliepky, ktorú bolo preto treba okamžite odstrániť. (Takejto sliepke sa odtála hlava a následne bola zakopaná.) Tento akt však nemusel byť vždy len predzvestou smrti, ale mohol oznamovať aj blížiacu sa nešťastie. V tomto prípade sa sliepke len odtála hlava a nechali ju nech „*uťeka a iba tak odnese to ňešťaste*“. V skúmanej lokalite boli zachytené aj rôzne zákazy, porušenie ktorých privolávalo smrť. Jedným z nich bol zákaz šitia alebo vyšívania na Hromnice. Jeho porušenie mohlo tomu, čo výrobok nosil, privodiť smrť v dôsledku zásahu bleskom. Sú tu prítomné aj príbehy o samotnej **Smrti, ktorá sa ukazovala** rôznym ľuďom v rôznych podobách. Podľa výpovedí informátorov sa najčastejšie ukazovala zomierajúcim ľuďom a najmä tým, ktorí zomierajú nevypovedaní, bez sviatosti posledného pomazania, čiže v hriechu. V takýchto prípadoch sa Smrť ukazovala ako chudá žena odtá v bielom plášti s kosou v ruke. „*Človek keri ide zemreť vidí smrť a ešte ťi aj pove že či ju ňevidiš? Aj tetka Ilona keď išli zemreť vraveli že: Jula pre Boha ňedajte ma, veď už je tu pre mňa to britke žeňisko ve obloku. Vezňiťe mu tu kosu. Ja som veru ňikeho ňevidela ale za pol hodinu bolo po ňich. Ja ťi povem taku vec čo je, bola aj bude prafda po večite veky, že ten človek, čo ide zemreť tak to ciťi a veľmo sa boji. Veď to aj f knižki piše, že keď ťa bude smrť naľštevať budeš mať strach.*“ (žena, 1939) Ďalším príkladom sú zjavenia Smrti náhodným, nezainteresovaným osobám. Ide o jednotlivcov, ktorí Smrť videli, ale nezomreli, ani nikto z ich príbuzenstva, ale cudzia osoba. „*Bačik Franci tak išli raz nad ranem na Bistru predať paľenki. Zaprahli voli a pošli aj ze psem. Jak išli hore duľovom tak daďe ve sretku im zrazu voli zastali*

a pes sa vepchal až pod voz. Bačik ich bili ale voli sa nechceli ani za pana Jana pohnuť. Iba kedy ne ftedi viďa jako po tej prašnej ceste prefrčela taka bela žena že až svečila. Bačik vraveli že to suchorilo jako keď paperi skrčkaš. Keď to prešlo duchnul taki zimni vetrik a voli sa pohli a aj pes utékal popredku. Keď prišli popoledňu domo tak čuli že jednim susedom rano zemrelo mlade dĕfča. Potem už vedeli že čo stretli.“ (muž, 1939)

Miestnej mládeži mnohé z týchto veštieb pripadajú absurdné a nepripisuje im žiadnu dôležitosť. Podobne aj zjavovanie Smrti je už dnes považované za nedôveryhodný fakt. Aj napriek tomu je ešte stále aktuálne veštenie smrti zo snov.

V rámci pohrebných obyčají sme sa zaoberali aj úkonmi po skone. Prvým z nich je zatlačenie očí mŕtvemu. „*Oči mu nemohli ostať otvorene preto lebože ftedi zemreti hľadí ešte dakeho ze sebu pojať.*“ V skúmanej lokalite sa po zatlačení dávali na oči aj mince. Následne bolo potrebné otvoriť okná a zakryť v dome všetky zrkadlá, pretože ak by sa v nich Smrť videla, prišla by znovu. Známa bola aj predstava, že keby sa tam uvidel zosnulý, stále by sa vracal. Ďalšie úkony sa viazali na obriadenie mŕtveho. Vo väčšine prípadov ich vykonávali domáci, susedia, respektíve pozvali niekoho cudzieho. (V Bodonoši žila žena, ktorá sa v prípade strachu domácich z mŕtveho ujala jeho obriadenia.) Mŕtvemu podviazali šatkou bradu a šnúrkami sa zviazali končatiny do želanej polohy. Nasledovalo umývanie nebohého, s ktorým sa bolo treba ponáhľať, aby mŕtvy „nestuhol“, čo mohlo spôsobiť komplikácie pri obliekaní. (Začlenený bol prípad, kedy našli mŕtvu ženu až po týždni. Telo mala také stuhnuté, že jej museli polámať kosti, aby ju mohli uložiť do truhly.) Všetky použité predmety boli chápané ako zhubné a preto spálené. Voda sa vyliala na odľahlé miesto. Kým bola prinesená rakva, nebožtíka vystrelí na dosky a zapálili pri ňom sviece. Truhlu zhotovil miestny stolár z jedľového dreva. Jej farba bola diferencovaná podľa veku. Mladí mali biele truhly, starší tmavé. Zvyšné stružliny z truhly sa dávali mŕtvemu do vankúšika pod hlavu. Po prinesení truhly nasledoval proces ukladania nebohého. Truhla bola vystlaná stružlinami, na ktoré položili polovicu plachty. (Druhá polovica ostala pozostalému partnerovi/partnerke.) Na ňu vystrelí bielu plachtu lemovanú čipkou – „*semfedel*“, s prestrihnutým otvorom na tvár, a pod hlavu dali spomínaný vankúšik. Takto pripravenú truhlu vyzdobili kvetmi alebo čečinou a uložili mŕtvého. Ak zosnulou bola žena, ktorá v priebehu života krstila, na pravú ruku jej položili poskladanú šatku. Truhla mala byť vystrojená tak, aby odrážala predstavy o posmrtnom živote ako kontinuu pozemského života. Z tohto dôvodu sa do nej vkladali nielen potrebné (okuliare, palica) a obľúbené predmety (pálanka, fajka), ale aj náboženské predmety (modlitebná knižka, ruženec). Mŕtveho museli obliecť do nového odevu, ktorý si v mnohých prípadoch nachystal vopred počas života. Do vrečka sa dávala bankovka roztrhnutá na polovicu, ktorá mala slúžiť na prevoz na druhý svet. Druhá polovica bankovky ostávala pozostalému partnerovi.

Mnohé tieto obyčaje sa zachovali dodnes. Došlo však aj k zmenám, ktoré považujeme za prirodzený dôsledok spoločenských zmien. Viacerí umierajú mimo domova,

v nemocniciach alebo v zahraničí. Aj napriek tomu sa verí, že duša mŕtveho sa prídje domov rozlúčiť s rodinou a blízkymi. „*Keď zemreli staramamka tak zme ich poumivali, poblekali a tatika medzitím doňesli truhlu. Potem sa dali do truhli a odvezli na cinter. To mohlo bust dajakich pjať hodín rano a mi zme si išli z mojím ešte do rana ľehnuť. Nemohli sme nijako zaspať a potem sa nam zdalo ale obidvom, lebo sa ma ešte pital či dobre viďi že staramamka seďa na stolku pri laptope a pozeraju na nas. Mislēli zme si že to sa nam zda ale rano potem zme videli že stolek bol obrateni do izbi a ňe tak jako ždi biva že ku laptope. Vedeli že to čo zme videli ňeboľi halucinacie.*“ (žena, 1992). Je zakázané pri umierajúcom nahlas plakať. Zachovala sa aj obyčaj volania kňaza aj žien, ktoré sa chodia večer do domu zosnulého modliť. Ani v súčasnosti sa neapeluje na pohrebnú službu, nebožtíka obriaďujú domáci za pomoci susedov. Truhla sa už nedáva vyrobiť, ale kupuje sa v miestnom obchode spolu s dreveným krížikom, pričom už neobsahuje stružliny. Presunulo sa aj miesto „vystavovania“ mŕtveho – z domáceho prostredia do Domu smútku, čo je však záležitosťou poslednej dekády. Stále praktizované je aj vkladanie predmetov do truhly. Menší dôraz sa kladie na plachtu a vankúšik, pretože sú už súčasťou truhly.

Od momentu úmrtia až do pohrebu nastal v dome smútočný režim. Obliekal sa len čierny odev, nevykonávali sa žiadne poľné práce. Zákaz sa vzťahoval na domácich aj na celé príbuzenstvo. Dôležitým oznamovacím prostriedkom úmrtia je dodnes **zvonenie**. Ak zvoní dieťaťu, tak sa: „*...odbilo raz a po druhe už zvonili obidva zvony. Keď zemrela žena tak tej dva razi odbili a po treťe zvonili na obidvoch zvonoch. Ale jak už bol zemreti chlap tak temu tri razi odbijali a po štvrte zvonili obidva zvoni.*“ (žena, 1971) Mŕtvym sa zvoní mimo bežného zvonenia (ráno, na obed, večer). Po každodennej večernej bohoslužbe chodili ženy strednej a staršej generácie „*pozreť a posedeť ku zemretemu.*“ Okrem nich prichádzali aj príbuzní, susedia a kamaráti, pričom sa spolu modlili „*boľesni ruženec a ľitaŋije.*“ Mŕtve telo sa nemalo nechávať osamote a potme. Nezriedka sa stávalo, že pri nebožtíkovi sedeli celú noc. Okrem modlenia a spievania sa aj spomínalo na mŕtvého. V Bodonoši sme nezaznamenali najímanie plačky na vykladanie, lebo „*... to robili iba Rumuňi*“. Vyžadovalo/očakávalo sa to len od manželky, matky, alebo dcéry zosnulého.

Postavenie Domu smútku a následné presunutie mŕtveho doň spôsobilo zánik niektorých obyčajových úkonov, ktoré stratili opodstatnenie. K ich transmisii dochádza len čiastočne. Pri mŕtvom sa už nebdie celú noc a aj počet tých, čo prídu večer „*posedeť*“, sa výrazne zredukoval. Okrem obliekania čierneho odevu je prejavom smútku aj zákaz počúvania hudby. Stále pretrvávajúce je oznamovanie smrti zvonením, vrátane rodovej diferenciácie. Od druhej polovice 20. storočia sa zvoní zomrelým rodákom, aj keď mali iné miesto pobytu.

Neprirodzené úmrtia predstavujú najmä samovrahovia, ktorých nepochovávali do radu, „*...ale nabok od ostatních*“, čiže pri okrajoch cintorína, kde nebola posvätená zem.

V takýchto prípadoch neprebíhal ani zaužívaný pohrebný obrad. Nezúčastňoval sa ho farár a pochovávala len rodina a kantor. Samovrahom nezvonili, lebo zvony, ktoré by zvonili obescom „...už nemajú silu proti burki a aňi neroztrhnú mračna.“ V Bodonoši existuje predstava, že duša samovraha musí blúdiť taký čas, aký mu bol vymeraný pre pozemský život, podobne aj ďalšia, podľa ktorej, ak v dedine fúka silný vietor, niekto sa obesí. Výskum zaznamenal aj prípady pochovávaní mŕtvych mimo cintorína. Jedná sa o 4 hroby v blízkosti cintorína, na vlastnom pozemku. Ide o osoby, ktoré zomreli prirodzenou smrťou, ale želali si byť pochovaní na „vlasnej zemi.“

V súčasnosti sa už upúšťa od sankcií adresovaných duši nebohého. Stále však platí, že samovrahovi zvoní len pri ukladaní truhly do jamy. K zmene došlo aj v prípade účasti farára na pohrebe. Kňaz sa síce pohrebu zúčastňuje, ale obrad nie je vykonávaný podľa liturgických predpisov. Farár udeľuje iba požehnanie a kropí truhlu.

Záver. Medzi najdôležitejšie aspekty vplyvajúce na zachovanie etnickej identity dolnozemskej Slovákov s určitou patriarochou patria rodinné obyčaje. Aj napriek tomu, že v súčasnej globalizovanej spoločnosti prenikajú do rodinnej sféry rôzne inovácie, výskum v Bodonoši potvrdzuje aj prítomnosť rôznych archaických prvkov. V skúmanej lokalite sú považované za hlavnú etnoidentifikačnú zložku.

Krst v Bodonoši

Zdroj: Tisoni Štefánia (Bodonoš, 2013)

Rodičia a krstní rodičia po krste

Zdroj: Tisoni Štefánia (Bodonoš, 2013)

Pohreb na dvore v Bodonoši

Zdroj: fotoarchív autora (Bodonoš, 1988)

Ukladanie do hrobu

Zdroj: fotoarchív autora (Bodonoš, 1988)

Literatúra a pramene:

BENŽA, M. – SLAVKOVSKÝ, P. – STOLIČNÁ, R.: *Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe*. Nadlak 2006.

JAKUBÍKOVÁ, K.: *Rodinné zvyky*. In: *Tradície slovenskej rodiny*. Bratislava 1997, s. 161 – 188.

KAPUSNIAK, J.: *Bodonoš po stopách svojich predkov*. Nadlak 1997.

Informátori:

Calamar, Maria, Bodonoš 1968

Iurista, Maria, Bodonoš 1939

Kalamar, Etela, Bodonoš 1943

Mlinarčík, Maria, Bodonoš 1939

Mlinarčík, Juliana, Bodonoš 1928

Slovak, Iuliana, Bodonoš 1940

Slovak, Elisabeta, Bodonoš 1971

Tisoni, Štefánia, Bodonoš 1992

Kontakt:

Mgr. Maria Calamar
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra

E-mail: mariacalamar@gmail.com

Niektoré aspekty štúdia rozptýlených sídiel na Slovensku

Michal Čukan

Kľúčové slová:

rozptýlené sídla, metodológia, interdisciplinárny prístup, archaická kultúra

Abstract:

The study of culture in dispersed settlements requires an application of number of methodological approaches in order to obtain material as well as its processing. Up to the present, the attention has not been evenly paid to all areas with scattered settlement, but we dispose of sufficient potential for generalisation of existing information and for setting new goals and methodological approaches to their achievement. The issue of dispersed settlements is elaborated in numerous literature. Some topics, such as calendar customary traditions, however, are absent. The new challenge is also classification and study of functional transformation of dispersed settlements in present, especially in regard to development of tourism.

Úvodom. Rozptýlené sídla sú neodmysliteľnou súčasťou rurálneho prostredia Slovenska. Charakteristické sú zachovávaním archaických prvkov v mnohých oblastiach spôsobu života. Na rozdiel od dedinských lokálnych spoločenstiev sú na lazoch/štáloch/kopaniciach intenzívnejšie susedské vzťahy, ktoré sa odvíjajú od dvoch najvýznamnejších faktorov. Za najdôležitejší považujeme príbuzenstvo, od ktorého sa odvíja ich podstata – osady vznikali na pozemkoch vzdialených od dediny, kvôli dochádzaniu bolo zložité využívať ich, preto sa v súvislosti s dedením a delením majetku zakladali v chotároch nové sídla, ktoré môžeme v určitom zmysle porovnať so sálašmi/stanmi na Dolnej zemi. V prípade zárubkov na Kysuciach, Orave, Liptove a na Spiši, ktoré majú pôvod v kolonizácii šoltýskej a na valaskom práve, je tiež základom vzniku zhluku domov príbuzenstvo, dedenie a delenie pôdy predka – pôvodného kolonistu/majiteľa. Synovia a bratia si na svojej dedovizni svojpomocne postavili obydlia a hospodárske objekty, celé generácie poznajú svoje korene, uvedomujú si stupeň príbuzenstva aj pokrvné väzby s dedinou.

Druhým významným determinantom formovania kultúrnych tradícií v sídlach oddelených od dediny je priestorová aj spoločenská izolovanosť a vzájomná odkázanosť. Ak sa aj postupne sobášmi príbuzenské vzťahy oslabovali, menili sa na susedské, respektíve v blízkosti žili iné príbuzenské skupiny, obyvatelia lazov boli nútení kooperovať, pomáhať si. Nie už na princípe príbuzenskom, ale susedskom. V každodennom živote v priebehu celého roka sa neustále vyskytovali problémy, ktoré rodina ako sociálna a ekonomická jednotka nemohla zvládnuť samostatne a v takýchto prípadoch bola prvoradá priestorová blízkosť pred príbuzenstvom. Obyvatelia veľkých sídiel mali viac

možností pomáhať si, využívať služby remeselníkov, zúčastňovať sa spoločných prác aj obyčajových tradícií spojených s prácou, s najvýznamnejšími udalosťami v živote rodiny aj s konkrétnymi dňami a obdobiami v kalendárnom roku. Obyvatelia lazov boli odkázaní na seba. Odlúčení od dediny si uvedomovali svoju dislokáciu a špecifické postavenie. Zreteľne pociťovali spolupatričnosť, ktorá vyplývala z príbuzenských a susedských väzieb a zároveň odlišnosť od dedinského spoločenstva. V takýchto súvislostiach je pochopiteľné, že na rozdiel od dediny mali obyvatelia lazov podstatne rozvinutejšiu lokálnu identitu. Ich osamotenosť a vzájomnosť, životné podmienky v priebehu týždňa aj vo sviatočných dňoch kontrastovali so spôsobom života v dedine. Vzájomné stretnutia oboch strán odstup zvýrazňovali – na prvý pohľad boli viditeľné rozdiely v odevy, v úprave zovňajšku, obidve skupiny mali vlastné skupinové normy, zdieľali odlišné hodnoty. Obyvatelia dediny ani netušili, čo „húšťavárov“ spája, nepoznali princípy ich koexistencie. Pociťovali značné lokálne aj spoločenské a kultúrne rozdiely. Všetky aspekty upevňovali ich nadradenosť, pri najmenšom považovali lazníkov za menejcenných. (Bližšie HOLUBY 1958:111, 116.) Na lazoch každý poznal nielen svoju rodinu a gazdovstvo, ale aj kuchyňu a maštale susedov. Navyše, všetci boli nútení poznať aj základné pravidlá života dediny, aby sa čo najviac priblížili vyžadovanej konformite. Identita a autoidentifikácia lazníkov vyplývali aj z vedomia, že na rozdiel od dedinčanov sú ich ekonomické aktivity aj spoločenský život komplexnejšie, lebo v podmienkach izolovanosti sa môžu spoliehať len sami na seba. Aj preto si občasné narážky zo strany dedinčanov o ich kultúrnej zaostalosti vysvetľovali po svojom.

Štúdium kultúry v rozptýlených sídlach si vyžaduje aplikáciu množstva metodologických prístupov k získavaniu materiálu aj k jeho spracovaniu. Lazovým oblastiam v rámci regiónov severozápadného Slovenska, Strážovských vrchov, tekovských novobanských štálov a Krupinskej vrchoviny, v pohronskej aj gemerskej časti Podpoľania a napokon aj Zamaguria doteraz nebola venovaná rovnaká pozornosť, no disponujeme dostatočným potenciálom k zovšeobecneniu doterajších poznatkov a k vytýčeniu aktuálnych a relevantných tém. Cieľom príspevku je naznačiť niektoré metodologické východiská a priblížiť vybrané literárne zdroje, ktoré sú nevyhnutné pri štúdiu (získavaní a spracovaní materiálu) kultúry v rozptýlených sídlach na Slovensku.

Predpokladom k nadviazaniu na dosiahnuté výsledky je **dôkladná heuristika** – zhromaždenie všetkých dostupných publikovaných materiálov. Registrujeme knižné publikácie, štúdie a kapitoly v monografiách, venované priamo problematike lazov, alebo sú údaje súčasťou najrôznejšie tematicky inak orientovaných publikovaných prameňov. Okrem odbornej spisby je v našom prípade dôležitá aj analýza memoárovej literatúry. Napriek jej subjektívnosti poskytuje priame informácie, aké môže len ťažko získať etnológ v teréne. (ČUKAN 1997:16) Rezervu vidíme predovšetkým v zhromažďovaní monografií obcí, ktoré v posledných

desaťročných neustále pribúdajú a neraz obsahujú aj cenné informácie o lazoch – priame, alebo z rôznych aspektov dopĺňajúce obraz o kopanicovom sídle, dedinskom prostredí a o ich vzájomných vzťahoch.

Štúdium rozptýlených sídiel si vyžaduje **interdisciplinárny prístup**, predovšetkým zohľadňovanie kultúrohistorických, demografických, sociálno-ekonomických, sociálno-kultúrnych a lingvistických kontextov. Okrem terénneho výskumu sú dôležitým zdrojom poznatkov archívne materiály, obecné, cirkevné a rodinné kroniky, obohatením sú tiež pracovné knižky a pasy, rodinné fotoarchívy a súkromná korešpondencia.

Pri spracovávaní poznatkov je okrem syntézy, analýzy a historickej metódy k získaniu základnej orientácie v čase významná najmä porovnávací metóda. Vhodná je k objasňovaniu časových, priestorových, sociálnych aj ekonomických faktorov a súvislostí. Často sa stretávame s cieľovým alebo celkom náhodným porovnávaním lazov a dedín, kde je evidentne zdôrazňovaná kultúrna zostalosť usadlostí v extraviláne, výraznejšie zachovávanie, konzervovanie archaických kultúrnych prvkov. Komparácia je nevyhnutná aj v rámci identifikácie a štúdia špecifik jednotlivých lazov.

Nezaobídeme sa bez poznatkov o **difúzii kultúry a akulturácii**, ktoré nesúvisia len s kontaktami lazov a dedín, ale aj s prinášaním nových kultúrnych hodnôt prostredníctvom sezónnych poľnohospodárskych prác, vysťahovalectva, dochádzania do školy či do zamestnania.

Spôsob života obyvateľov lazových sídiel je úzko spätý s prírodným prostredím, významne ho determinuje a formuje. Vzťah prírodného prostredia a kultúry je potrebné uchopiť prostredníctvom **kultúrnej ekológie**. Makroekonomické a spoločensko-ekonomické zmeny vyvolali na lazoch reakcie badateľné hlavne v zmenách stratégií symbiózy človeka a prírody, najmä do 50. – 60. rokov 20. storočia. Obyvatelia lazov si prírodné prostredie šetrili, chránili, obnovovali, lebo si uvedomovali, že od neho bezprostredne závisí ich prežitie. (HOLUBY 1958:106, 108)

Postupnú transformáciu kultúry rozptýlených sídiel dokážeme analyzovať len prostredníctvom systémového prístupu. Rodina, susedská skupina aj dedinské spoločenstvo predstavujú sociálne systémy/štruktúry. Zameriame sa na odhalenie fungovania ich jednotlivých prvkov v období pred kolektizáciou poľnohospodárstva a po vzniku zárobkových príležitostí v roľníckych družstvách a v priemysle. Predpokladáme, že takýmto spôsobom dokážeme vysvetliť princípy kultúrnych zmien a modifikácie vo fungovaní lazov.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska (1995:302) definuje lazy ako: „1. poľnohospodársku pôdu v podhorských a horských oblastiach, ktorá sa nachádza v odľahlých častiach chotára a bola získaná kľčovaním; 2. pôdu, hon, časť chotára v niektorých podhorských a horských oblastiach Slovenska; 3. sezónne chotárne sídla pozostávajúce z hospodárskych stavieb; 4. stále osídlené jednotky nachádzajúce sa osamote alebo v skupinách na takto osídlenej

pôde v extraviláne.“ V prvej a druhej časti definuje lazy len prostredníctvom pôdy, resp. obhospodarovanej pozemkov v extraviláne, čo nie je presné, ani úplné. Základné sú nasledujúce informácie o usadlostiach (obytných, hospodárskych a technických objektoch, ktoré na lazoch nemohli chýbať), spoločenských objektoch, ktoré na lazoch mohli, no nemuseli byť (napríklad krčma, škola), ľudoch a ich špecifickej kultúre (v rámci nej aj hospodárení), ktoré v podstate lazy vytvárajú aj definujú.

Roztratené sídla majú na území Slovenska rôzne názvy. Stretávame sa s označeniami lazy, štále¹, zárubky (napríklad Chovancovský, Zajacovský alebo Rybovský v Riečnici), cholvarky, rale² a kopanice.³ Podľa Švecovej (1979), ktorá sa zaoberala regiónom Hont, sa lazmi nazývajú sezónne aj príležitostné sídla (ktoré mohli pozostávať iba z jednej hospodárskej stavby), ale aj trvalé sídla pozostávajúce z celého komplexu stavieb. Pôvodne označovali len určitý hon či dach, ktorý podobne ako názov kopanica svedčí o kľčovaní pôdy. Podobne Botík vysvetľuje súvislosti medzi názvami hontianskych chotárných sídiel. Staje, stajky boli maštale, ale aj sídla, názvy štala, štadla a štadlička súvisia v Honte všeobecne s názvom stodoly.

Názov jednotlivých rozptýlených sídiel niekedy poukazuje na okolnosti ich vzniku – napríklad lazy Novina, patriaci ku Kšinnej v Uhrovej doline, je najnovšia osada mimo dediny. Konkrétne názvy sú niekedy výsledkom ich polohy, geografických a prírodných charakteristík, najčastejšie však odvodené od priezviska pôvodných majiteľov/zakladateľov. K obci Kšinná v Uhrovej doline napríklad patrí lazy zvaný Rakovec; Kocourková (1981) uvádza v Riečnici osady Do potoka alebo Stanova rieka; Sopkuliaci, Rybovia, Luluhovia, Hruškuliakovia; medzi Hornými Plachtincami a Dačovým Lomom sú Horné lazy; Závada pod Čiernym vrchom má Filov lazy; k Stredným Plachtinciam patrí Zvarov lazy; ku Kšinnej patria Hajšoviari, a pod.

Mesároš (1962) sa zaoberal vznikom kopanic a lazov na Záhorí. Po zrušení poddanstva na základe urbárskeho patentu⁴, tu roľníkom ostali kopanice⁵, ktoré sa brali ako

¹ Štál je hospodárska stavba v chotári, slúžiaca na úschovu sena, na zimovanie alebo letovanie dobytky. Termín označuje stodolu v niektorých oblastiach stredného Slovenska a označuje aj roztratené osídlenie v oblasti Tribeča, Vtáčnika a Pohronskeho Inovca presahujúceho až do Štiavnických vrchov. Táto oblasť sa súhrnne nazýva stredoslovenská (novobanská) štálová oblasť.

² Poľnohospodárska plošná miera, ale aj označenie roztrateného osídlenia v Oravských Beskydách, ktoré nadväzuje na kysucké kopanice (zasahuje chotáre obcí Rabčice, Novot, Zákamenné, Oravská Lesná).

³ Porovnaj tiež Salner, 1981:88.

⁴ Urbársky patent rozdeľoval lazy a kopanice na základe podmienok, ktoré musia roľníci splniť, aby ostala pôda v ich držbe, respektíve, ktoré usadlosti sa vrátia zemepánovi.

⁵ Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska v skratke definuje kopanice ako: 1. pozemky získané kľčovaním lesného porastu; 2. sídelné jednotky nachádzajúce sa samostatne, alebo v skupinách na takto získanej pôde; 3. súhrnné označenie roztrateného osídlenia v myjavsko – bielokarpatskej kopaničiarskej oblasti a javornícko – kysucko – západobeskydskej oblasti.

súčasť urbárskej usadlosti. Stratili tým kopaničiarsky charakter a prešli do vlastníctva roľníkov bez výkupu⁶. Mesároš identifikoval kopanice, na ktorých sa nachádzali staveniská, ak ich majitelia nemali iný majetok, ktorý by patrila k urbárskej usadlosti⁷; kopanice, ktoré boli odovzdané bývalým poddaným výhradne na obživu; kopanice, ktoré ich držitelia používali podľa zmluvy dedične a za ich užívanie platili nájomné, odovzdávali naturálne dávky, alebo plnili pracovné povinnosti.

Stručný prehľad o vzniku a rozvoji chotárných sídiel v slovenskej časti Karpát nám ponúka **Pavel Horváth (1980)**. Podľa neho ako prvé na území Slovenska vznikli tzv. kuriálne osady a prédiá a ich vznik dáva do súvislosti najmä s kopaničiarskou kolonizáciou.

Kopaničiarske osídlenie v Karpatoch sa vyskytuje aj v oblastiach, kde by sme to nepredpokladali. V súvislosti s kolonizáciou rakúskych drevorubačov – huncokarov v polovici 18. storočia vzniklo rozptýlené osídlenie v pohorí Malých Karpát (Habánová 1991), ktoré sa v kontexte rozptýlených sídiel neuvádza. Výskyt rozptýlených sídiel v okolí Bratislavy – vo vinohradníckej oblasti Malých Karpát, dokumentuje aj **František Bokes (1943)**. Zameral sa na vtedajšiu kopaničiarsku oblasť Račišdorf. Dnes ju poznáme ako Raču, mestskú časť hlavného mesta. V tejto súvislosti si dovoľujeme upozorniť aj na rozptýlené sídla v Podunajsku, ktoré doteraz v odbornej literatúre neboli spomínané. Na Žitnom ostrove vznikli početné izolované usadlosti ako pozostatky bývalých majerov a popri vodných tokoch na miestach bývalých vodných a lodných mlynov.

Hyksová (1959) opisuje Myjavské kopanice z pohľadu ekonomickej situácie na začiatku socializmu. Spomína ťažký život kopaničiarov pred vybudovaním miestnej fabriky, no ani jeden odstavec nebol venovaný niektorej oblasti spôsobu života na samotách.

Súčasnemu stavu, pomerom v poľnohospodárstve, či bytovej výstavbe na kopaničiach sa venoval **Sitár** v príspevku *Kopaničiarske osídlenie na Slovensku (1967)*. Štúdiá má zovšeobecňujúci charakter. Doplnená je o fotografickú dokumentáciu a grafy, ktoré ponúkajú prehľad o bytovom fonde v kopaničiarskych obciach k 1.3.1961.

Kopaničiarskemu osídleniu na našom území sa venoval aj **Štefan Janšák (1967)**. Zameral sa na kolonizácie (pastiersku a poľnohospodársku) a porovnáva vznik kopaničiarskeho osídlenia na svahoch Bielych Karpát a Beskyd s kopanicami na severe Trenčianskej stolice a na strednom Slovensku. Časť príspevku upozorňuje na význam komunikácií, čo sa ukazuje ako relevantný faktor existencie rozptýlených sídiel najmä v 2. polovici 20. storočia a ich využitia v ostatných desaťročiach.

Bytovým fondom Myjavských kopanic sa zaoberala aj **Kovárová (1989)**. Zovšeobecnila rozdelenie na dve základné skupiny, ktoré môžeme v súčasnosti aplikovať pri všetkých

oblastiach lazového osídlenia: rozoznáva staré a nové usadlosti a diferencie medzi trvalo a príležitostne obývanými. Konštatuje, že prevažujú pôvodné, obývané prevažne starými obyvateľmi, ďalej sú to objekty využívané na rekreačné účely a chátrajúce neobývané stavby.

Hospodárske dvory v kysuckom extraviláne priblížila **Anna Kocourková** v príspevku *Dvory rozptýleného osídlení na Kysucích (1985)*, kde sa zameriava na ekonomické kontexty, ktoré pôsobili na formovanie usadlosti. Opisuje tiež priestorové rozmiestnenie hospodárskych stavieb – chlievov, stodôl, pivníc a ich využitie. Dokumentuje inventár obytných priestorov.

Cholvarok⁸ bol vlastníctvom gazdu z niektorého z dvorov v obci. Sú to pôvodné hospodárske stavby – lúčne maštale, ktoré najskôr slúžili na ustajnenie dobytká, spracovanie mlieka a výrobu mliečnych produktov, neskôr na prenocovanie pastierov. Vznik cholvarok na Kysuciach súvisel s individuálnym pastierstvom a chovom dobytká. Od polovice 19. storočia badať snahu orať vhodnú pôdu na bývalých pasienkoch, s čím súvisí ich funkčná premena. Postupnú transformáciu sezónnych sídiel na trvalé podporovala aj vysoká natalita, ktorá si vyžadovala zamestnávať a rezidenčne umiestniť členov rodiny. Pri ich svojpomocnej výstavbe sa dbalo na to, aby boli v závetrí a v blízkosti zdroja pitnej vody. Technikou sa nelíšili od stavieb v obciach – boli zrubové (Bednárik 1963). O pasienky ani o stavebný materiál – kameň a drevo nebola núdza.

Osídlenie podhorských obcí pod Strážovskými vrchmi mapoval **Ján Mjartan** v monografii *Zo života a bojov ľudu Uhrovej doliny (1977)*. Na rozdiel od kopaničiarskej kolonizácie v Karpatoch a Beskydách, extravilánové osídlenie v tejto oblasti vzniklo podľa neho valaskou kolonizáciou. Obce Horné Naštice, Uhrovec, Žitná – Radiša, Omastiná, Uhrovské Podhradie, Kšinná a Závada pod Čiernym vrchom približuje od prvých písomných zmienok až po obdobie dobre prosperujúcich JRD, kde pracovali stovky občanov. Pri niektorých obciach uviedol aj lazové sídla, vzdialené od centier niekoľko kilometrov⁹. Prví obyvatelia chotárných sídiel v katastri obce Kšinná museli pôvodný lesný porast pretvoriť na ornú pôdu. Využívali žiarenie, klčovanie, kosenie a napokon oranie. Stavebným materiálom v tejto lokalite bol prevažne kameň. Drevo sa využívalo najmä na stĺpovú konštrukciu aj na zrubenie hospodárskych objektov, na obytných domoch bol drevený len krov. Za rovnakých

⁶ Podľa Mesároša (1962) také kopanice na Záhorí neboli.

⁷ Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska neobsahuje presnú definíciu usadlosti takého druhu.

⁸ Podľa Bednárika (1963) sú cholvarky osamelé lazové usadlosti, pozostávajúce z maštali, v ktorých je skromné ubytovacie zariadenie. Vznikli ako hospodárske stavby patriace k trvale osídlenej jednotke a z nich sa vytvárali takmer do súčasnosti nové a trvalé usadlosti. Začali sa používať ako letné stajne rozložené ďaleko od dvorov a dočasne obývané aj na prezimovanie oviec a dobytká. Chov oviec postupne zanikol (od 18. stor. do 19. stor.). Gazdovia prechádzali na chov dobytká. Rušili salaše a namiesto nich stavali maštale. Na rozšírenie cholvarok pôsobila aj okolnosť, že v obciach bolo nedostatok paše pre dobytky.

⁹ Kšinná: Rakovec, U Hajšov, Na Novine a Stavaň, Závada pod Čiernym vrchom: Šebeňov laz, Jurkov laz, Laz na Dohoj.

okolností vznikli aj rozptýlené sídla v katastri obce Valaská Belá, ktorý priamo susedí s Uhrovskou dolinou na odvrátenom úpätí Strážovských vrchov. Valaská Belá má 99 lazov, čím sa zaraďuje k obciam s najväčším počtom usadlostí situovaných mimo ústredia.¹⁰

Hontianskym lazom v oblasti Krupinskej planiny sa venuje z aspektu ekonomického aj spoločenského **Ján Botík**. Veľký význam vo vývoji tohto lazového osídlenia mala komasácia, ktorá sa začala v polovici 19. storočia. V období komasácie boli na lazoch lúky, pasienky aj polia. Pokomasačný vývoj lazov smeroval k ich trvalému osídleniu. Pôvodne sezónne sídla slúžili na chov dobytka, poľné hospodárenie malo menší význam. Objekty v extraviláne boli druhou rezidenciou centrálného hospodárstva v dedine. Počiatočná výrobná funkcia lazov sa odráža aj v ich názvoch – väčšinou podľa maštali (*staje*) a stodôl (*štadle*, *štali*, *pajti*). V mnohých sezónnych sídlach bývala staja jedinou stavbou. Dopĺňala ju *chiška* – izba s pitvorom alebo bez neho. V porovnaní s usadlosťou v dedine to odrážalo druhotný, vedľajší význam. Z obdobia komasácie sa zachovali len tie, ktoré sa zmenili na trvalé sídla.

Extenzívnym hospodárením sa na poliach siali aj jarne druhy obilia, jačmeň a raž. Poľnohospodárstvo a chov dobytka nikdy nesmerovali k tovarovému hospodáreniu – tvorbe nadproduktu, podstatným stimulom bola sebestačnosť. Užívatelia sa zameriavali na efektívnejšie využitie okolitej pôdy. Postupne začali pestovať aj zemiaky, strukoviny, náročnejšie plodiny (ako kukurica) a zakladali vinice.

Botík (1988) opisuje aj spoločenskú stránku sezónnych sídiel. Venuje sa skladbe rodiny a napríklad sezónnemu odlúčeniu mužov a žien. Zaoberá sa tiež prechodom od sezónnych sídiel k trvalým, horniackym osídleniam lazov po komasácii a parceláciou veľkostatkárskych pôdy, upozorňuje na kultúrne odlišnosti medzi *krekáčmi* (napríklad Senohrad, Mladonice, Čelovce) a *horniakmi* (napríklad Babiná, Bzovská Lehôtka, Pliešovce, Sása, Slatinské Lazy, Tisovské Lazy). V závere venuje pozornosť aj novým vlastníckym vzťahom k pôde po socialistickej kolektivizácii.

O význame komasácie pre vývoj lazového osídlenia v Honte, ktoré siaha ku koncu feudalizmu, písala aj **Soňa Švecová (1980)**. Upozorňuje na mnohé mimoekonomické súvislosti, napríklad populačný rast, dostatok voľnej neurbárskej pôdy na individuálne klčovanie, či zaradenie tejto pôdy do osobitnej kategórie kopaníc, ktoré boli daňovo zvýhodnené. Švecová sa podrobne zamerala na severovýchodnú časť hontianskej župy – Krupinskú planinu aj v publikácii *Lazy v 19. a 20. storočí*. Švecová (1975) venovala pozornosť aj štálovanom v Jedľových Kostolanoch, kde podrobne opísala ich pôvod, zaostalosť za obyvateľmi väčších obcí, kontakty medzi štálmi a obcou a spoločenskými vzťahmi medzi samotnými štálovanmi.

Nekompaktné osídlenie vznikalo rôznymi osídľovacími procesmi. Ján Beňko sa v monografii *Zamagurie* venuje

osídľovaním tohto spišského subregiónu od konca 13. storočia až po ukončenie osídľovacieho procesu v poslednej štvrtine 19. storočia. Na pozadí hospodársko – vojenskej situácie uhorského kráľovstva po tatárskom vpáde postupne vysvetľuje vznik osád pôsobením kolonizácie šľachtických rodín. Prostredníctvom šoltýskej a valaskej kolonizácie vznikli takmer všetky dediny na Zamagurí. Šoltýskou kolonizáciou na nemeckom práve začiatkom 14. storočia Richvald, Szentmargita, Svätý Peter, Haličovce a Lipník. Výsady a povinnosti šoltýsov a ostatných obyvateľov sú tiež hospodárskym základom založených dedín na valaskom práve. Dôsledkom rozdelenia chotára na zárubky bolo tzv. reťazové osídlenie, ktorému venoval pozornosť aj **J. Ušák (1974)**. Nových usadlostí bolo toľko, koľko mala obec osadníkov. Takouto kolonizáciou vznikli v druhej polovici 16. storočia obce Osturňa, Repiská, Čierna Hora, Malá Franková, Jazersko, Hág, Zálesie, Bialka, Lesnica, Bukovina a Brzegy. Posledné štyri boli odčlenené od Uhorska v priebehu prvej štvrtiny 17. storočia. Dôsledkom kolonizácií vznikla na Zamagurí pestrá etnická štruktúra so slovenským, poľským, rusínskym, nemeckým aj maďarským obyvateľstvom (Beňko 1972). Reťazové sídelné formy sú považované aj za prechodný typ medzi hromadnými a rozptýlenými sídlami. V každom prípade je nutné zohľadňovať konkrétne obdobie ich vývoja, lebo charakter sídelnej formy sa postupným členením/zapĺňaním zárubkov mení.

Okolnosťami vzniku rozptýlených sídiel prostredníctvom kolonizácie na valaskom práve, respektíve kopaničiarskej kolonizácie vo viacerých mikroregiónoch Gemera, sa venuje **Strelec (2011)**. Mladšie kopaničiarske osídlenie situuje až do 18. a 19. storočia a rozlišuje medzi sezónne a trvalo využívanými sídlami v konkrétnych gemerských obciach.

Uvedené publikácie nás oboznamujú s príčinami a okolnosťami osídľovania roztratených sídiel v kontexte s historickými udalosťami, so stavebnou kultúrou exteriérov aj interiérov a ich funkčným využitím. Tejto problematike sa na základe nášho doterajšieho štúdia intenzívne venoval **Priečko (2004 a 2006)** v rámci riešenia otázok sociálnej izolovanosti a skupinovej identity v lokalitách vo viacerých lazových oblastiach štyroch okresov. Jeho výsledky zároveň dokazujú, že situácia v každom rozptýlenom sídle je odlišná, vplyva na ňu veľa rôznych faktorov a k zovšeobecňujúcim záverom je potrebné získať veľa porovnávacieho materiálu.

V našom príspevku používame hlavne termíny *lazy* a *rozptýlené sídla*. Považujeme ich za rovnocenné, zovšeobecňujúce výrazy.

V slovenskej odbornej spisbe sa používa spravidla odborný výraz *lazové/kopaničiarske oblasti*.¹¹ Vo všetkých prípadoch nie je termín adekvátny, lebo oblasť považujeme za širší geograficko-kultúrny celok, ktorý zasahuje do viacerých historických/kultúrnych regiónov. Stotožňujeme sa s ním, ak územie s rozptýlenými sídlami presahuje hranice jedného kultúrneho

¹⁰ ŠKOVIEROVÁ (1981:123) uvádza, že k Riečnici po pripojení osád H. Tižiny a Terchovej žijú obyvatelia v 55 osadách.

¹¹ Napríklad Priečko (2006) používa aj synonymné pomenovania *disperzné osídlenie*, *roztrúsené osídlenie*.

regiónu alebo geografického celku (napríklad kopanice zasahujú do Nitrianskej aj Trenčianskej stolice, podobne aj lazová oblasť na oboch stranách Strážovských vrchov).

Ak používame rôzne termíny, ktoré označujú, alebo súvisia s kultúrnym dedičstvom, kultúrnym potenciálom, kultúrnym kapitálom, chápeme ich v súlade s legislatívou v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva na Slovensku a v Európe, rovnako ako ich spracoval kolektív pracovníkov KMKaT FF UKF v Nitre pre potreby NOC v roku 2013 a Lenovský (2014), ktorý definuje základnú terminológiu a klasifikuje druhy kultúrneho dedičstva. Objasňovaniu termínov kultúra, akulturácia, respektíve základných metód kultúrnej a sociálnej antropológie sa v tomto štádiu nevenujeme. Stotožňujeme sa so základnými definíciami V. Soukupa, M. Soukupa a inou všeobecne akceptovanou odbornou literatúrou.

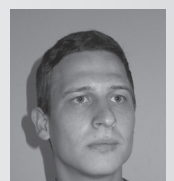
Štúdium problematiky rozptýlených sídiel na Slovensku je napriek doterajším výsledkom len v počiatočnom štádiu. Podrobná revízia publikovaných zdrojov je z hľadiska rozvíjania a dopĺňania poznatkov nevyhnutná. Už teraz je zrejmé, že niektoré témy, napríklad súčasné podoby obyčajových tradícií, absentujú. Za kľúčovú tému považujeme transformáciu lazových sídiel od 2. polovice 20. storočia a ich súčasnú existenciu.

Literatúra a pramene:

- BEDNÁRIK, R.: *K štúdiu cholvarkov na Kysuciach*. In: *Sborník SNM – Etnografia 4 – 1963*, s. 28 – 37.
- BEŇKO, J.: *Osídlenie oblasti*. In: *Zamagurie*. Košice 1972, s. 17 – 33.
- BOKES, F.: *Rozptýlené osady v okolí Bratislavy*. In: *Sborník SNM 1943*, s. 235 – 245.
- BOTÍK, J.: *Lazy a lazníci*. In: *Hont. Martin – Banská Bystrica 1988*, s. 392 – 425.
- ČUKAN, J.: *Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii*. Nitra 1997.
- ČUKAN, J. – ČUKAN, M. (eds.): *Spomienky lazana Jara z Noviny*. Nové Sady 2011.
- DUBSKÁ, M. – MICHALÍK, B.: *Klasifikácia a evalvácia kultúrneho dedičstva ako predpoklad jeho využitia: Mapovanie a využiteľnosť kultúrnych hodnôt a aktivít*. In: *Národná osveta: mesačník pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej tvorivosti*, 2012, roč. 22, č. 11-12, s. 33 – 36.
- KOLEKTÍV: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 1. a 2. diel*. Bratislava 1995.
- HABÁŇOVÁ, G.: *K niektorým problémom hodnotových orientácií skupiny horských drevorubačov „Huncokarov“ v Malých Karpatoch*. In: *Kontinuita a konflikt hodnôt každodennej kultúry*. Bratislava 1991, s. 80 – 89.
- HOLUBY, J. E.: *Národopisné práce*. Bratislava 1958.
- HORVÁT, P.: *Historický prehľad vzniku a rozvoja chotárnych sídiel v slovenskej časti Karpát*. In: *Slovenský národopis*, 1980, roč. 28, č. 1, s. 8 – 15.
- HYKSOVÁ, A.: *Kopanice a socializmus*. In: *Predvoj*, roč. 3, 11.6.1959, s. 10 – 11.
- JANŠÁK, Š.: *O kopaničiarskom osídlení na Slovensku*. In: *Vlastivedný časopis*, 1967, roč. I-IX, s. 23 – 28.
- JANŠÁK, Š.: *Príspevok k štúdiu osídlenia Slovenska. Obce a kopanice*. In: *Sborník SNM 1929*, s. 93 – 111.
- KOCOURKOVÁ, A.: *Dvory rozptýleného osídlenia na Kysucích*. In: *Národopisné informácie*, 1985, č. 2, s. 66 – 72.
- KOCOURKOVÁ, A.: *Príspevek k ľudovému stavitelstvu v Riečnici*. In: *Národopisné informácie*, 1981, č. 2, s. 66 – 87.
- MJARTAN, J.: *Sídelné formy a ľudové stavitelstvo*. In: *Zo života a bojov ľudu Uhrovej doliny*. Bratislava 1977, s. 67 – 122.
- KOVÁROVÁ, A.: *Myjavské kopanice*. In: *Pamiatky – Príroda*, 1989, roč. 2, s. 8 – 9.
- LENOVSKÝ, L. a kol.: *Kontexty kultúrneho dedičstva a turizmu na Slovensku*. Nitra 2014.
- MESÁROŠ, J.: *Otázka kopaníc na Záhorí po zrušení poddanstva*. In: *Vlastivedný časopis*, 1962, roč. I-IX, s. 47 – 48.
- MESÁROŠ, J.: *Zvyšky feudalizmu a feudálne metódy vykorisťovania v poľnohospodárstve*. In: *Rolnícka národnostná otázka na Slovensku 1848 – 1900*. Bratislava 1959, s. 42 – 104.
- PRIEČKO, M.: *Vrchárska identita a jej dozvuky v súčasnosti*. In: *Letavajová, S. (ed.): Globalizácia verzus identita v stredoeurópskom priestore*. Trnava 2004, s. 290 – 298.
- PRIEČKO, M.: *Sociálna izolácia ako globálny fenomén alebo forma rezistencie voči unifikovanému spôsobu života?* In: *Letavajová, S. (ed.): Reflexia globalizácie v lokálnom spoločenstve*. Trnava 2006, s. 148 – 167.
- SALNER, P.: *Riečnická rodina*. In: *Národopisné informácie*, 1981, 2, s. 88 – 103.
- SITÁR, E.: *Kopaničiarske osídlenie na Slovensku*. In: *Vlastivedný časopis*, 1967, roč. I-IX, s. 125 – 135.
- STRELEC, K.: *Sídelné formy*. Staviteľstvo. In: *Ján Michálek a kol.: Gemer – Malohont. Národopisná monografia*. Martin 2011, s. 212 – 240.
- ŠKOVIEROVÁ, Z.: *Intralokálne vzťahy v obci Riečnica*. In: *Národopisné informácie*, 1981, 2, s. 123 – 145.
- ŠVECOVÁ, S.: *Kopanice a dedina*. Praha 1975.
- ŠVECOVÁ, S.: *Lazy v 19. a 20. storočí*. Praha 1984.
- ŠVECOVÁ, S.: *Význam komasácie pre vývoj lazového osídlenia v Honte*. In: *Slovenský národopis*, 1980, roč. 28, č. 1, s. 35 – 40.
- UŠÁK, J.: *Reťazové sídelné formy na Slovensku*. In: *Ľudové stavitelstvo v Karpatskej oblasti*. Bratislava 1974, s. 183 – 189.

Kontakt:

Mgr. Michal Čukan
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: michal.cukan@ukf.sk

Vidiecky cestovný ruch v Liptovskej Tepličke

Michal Kurpaš

Kľúčové slová:

vidiecky cestovný ruch, agroturizmus, kultúrne dedičstvo, kultúrna krajina, tradičná architektúra.

Abstract:

The aim of the contribution is to identify actual sources of tourism in specific village Liptovská Teplička. This area is well known for its traditional culture. Tourism in the destination was developed in second half of 20th century. Its character was modified by many social-economic changes. The use of natural potential connected to types of tourism is nowadays threatened by competition. Traditional culture and culture country is considered as competitive advantage for this destination.

Úvod. Cieľom príspevku je nadviazať na výskum využívania kultúrneho dedičstva v cestovnom ruchu v Liptovskej Tepličke. Rázovitá obec, ktorá bola intenzívne využívaná pre účely turizmu v poslednej tretine 20. storočia prešla mnohými zmenami, ktoré sa výrazne odzrkadľujú v jej spoločensko – ekonomickej situácii. V súčasnom konkurenčnom prostredí je potrebné identifikovať konkurenčné výhody destinácie a uplatniť ich správnym spôsobom.

Konkurenčné prostredie a zmeny v motivácii účastníka cestovného ruchu. Atraktívna poloha skúmanej lokality z hľadiska turizmu nie je v súčasnosti rozhodujúcim prvkom jej ďalšieho efektívneho rozvoja. Zapríčiňuje to najmä existencia kvalitných turistických destinácií v blízkom okolí. Vysoké Tatry a strediská ako Štrbské Pleso či Tatranská Lomnica predstavujú najdôležitejšie turistické destinácie v rámci celého Slovenska. Konkurenčné prostredie v turisticky intenzívne navštevovanom regióne podmieňuje vznik možností rozvoja turizmu, ale tiež limituje alebo dokonca likviduje už zaužívané konkrétne druhy a formy cestovného ruchu. Do kategórie destinácií, v ktorých negatívne pôsobí neviditeľná ruka masového rozvoja, patrí aj Liptovská Teplička.

Spomenutý jav môžeme komplexne vnímať ako prirodzenú zmenu odzrkadľujúcu súčasný stav aktívneho cestovného ruchu na Slovensku, ktorý sa realizuje len v silno rozvinutých strediskách a destináciách. Ako príklad môžeme uviesť zmeny podpisujúce sa pod využívanie infraštruktúry a supraštruktúry cestovného ruchu v Liptovskej Tepličke. Lyžiarmi intenzívne využívaná lokalita sa pretransformovala na destináciu skôr lokálneho významu. Toto tvrdenie dokazuje štruktúra dnešných účastníkov cestovného ruchu. Domáci cestovný ruch nadobudol odlišnú podobu najmä so zmenami, ktoré ovplyvňujú fond voľného času a priority účastníkov cestovného ruchu. Koncom minulého a začiatkom tohto storočia sa do trendov začali výrazným spôsobom premietiť dominantné znaky transformujúcej sa spoločnosti: hektický spôsob života, zvyšujúca sa mobilita pracovnej

sily, či jednoducho povedané, cestovanie podmienené profesionálnymi povinnosťami. Uvedené javy priniesli zmenu v motivácii účastníka cestovného ruchu v podobe zosilňujúcej sa potreby návratu k prírode a k tradíciám. Pokles záujmu o masový domáci cestovný ruch a naopak – zvyšujúci sa záujem o individuálne trávenie dovolenky a voľného času sa stali základným východiskom pre vznik a rozvoj takých foriem cestovného ruchu, v ktorých sa nové požiadavky klienta ideálne realizujú. Je nimi najmä vidiecky cestovný ruch alebo chalupárstvo.

Zdroje turizmu, význam primárnej a sekundárnej ponuky. Na prírodné prostredie v okolí Liptovskej Tepličky nie sú naviazané len druhy a formy cestovania súvisiace so zimnými športami, ktoré sú späté s lyžiarskymi vlečkami v obci. Tiež aj letná turistika, rekreačný cestovný ruch a mnohé iné špecializované kategórie, ktoré sú determinované prírodnými danosťami. Príkladom je jaskyniarstvo, ktoré má v okolí Liptovskej Tepličky tradíciu. Krasový terén ponúka mnoho príležitostí pre jaskyniarov. Jaskyne nie sú sprístupnené, ale na druhej strane atraktívne v kontexte rozširovania sietí jaskynných systémov. V súčasnosti je potrebné poukazovať aj na marginálne zdroje cestovného ruchu, aby sa zabezpečilo maximálne využitie existujúceho potenciálu, ktorý dokáže rozšíriť cieľovú skupinu turistov z iných regiónov či krajín. Destinácia musí všetkými dostupnými spôsobmi získať konkurenčnú výhodu a odlíšiť sa od okolia. Vzhľadom na konkurenčný boj a politiku silných spoločností je to jedna z ciest ako upozorniť na originalitu a jedinečnosť.

Pozorovanie a aplikovanie metódy hodnotenia ponuky cestovného ruchu potvrdilo, že Liptovská Teplička disponuje pomerne rozvinutou primárnou a sekundárnou ponukou. Prítomný prírodný a kultúrny potenciál ju radí k významným lokalitám. Lokálna kultúra a kultúrne dedičstvo, ktoré sa formovalo v špecifických prírodných podmienkach, je reprezentované osobitým spôsobom života, tradičnou architektúrou, folklórom a pod. Existujúce zdroje kultúry upriamujú pozornosť práve na jeden z najstarších druhov – kultúrny cestovný ruch.

Odlišná kultúra, či exotika je motívom cestovania ľudí od nepamäti, no kultúrny cestovný ruch začal nadobúdať svoje charakteristické črty až koncom 70. rokov 20. storočia. Rozhodujúcou bola požiadavka účastníkov ciest preniknúť hlbšie do kultúrneho dedičstva a snaha pochopiť kultúru navštívenej lokality (McKERCHER, DU CROS 2002:1). Aj preto sa dnes kultúrny cestovný ruch stáva stále populárnejším a rozšírenejším (STEINECKE 2007:1 a n.). Prehľad kultúrnych podujatí v kalendárnom roku nás uistuje v tom, že cestovanie za kultúrou má v Liptovskej Tepličke nezastupiteľný význam. Okrem folklórnych slávností Pod Kráľovou hoľou sa tu organizujú koncerty, stretnutia historických vozidiel, cyklistické súťaže, futbalové turnaje a ďalšie podujatia. Významným zdrojom kultúrneho cestovného ruchu je špecifická tradičná architektúra. Pivnice na uskladnenie zemiakov, zrubová architektúra či výnimočné súbory hospodárskych objektov reprezentujú hmotné kultúrne

dedičstvo. Napriek tomu nie je možné konštatovať, že Tepličania využívajú kultúrny kapitál naplno. Zdroje kultúrneho turizmu sa musia využívať koncepčne, s ohľadom na svoju pôvodnú funkciu. Tomu musia prispôbiť ďalší rozvoj. Inak povedané, kultúrne dedičstvo je nutné zachovávať trvalo udržateľným spôsobom s ohľadom na všetky jeho súčasti.

Sekundárnu ponuku v obci tvorí infraštruktúra, infraštruktúra cestovného ruchu a supraštruktúra. Rozvoj a úroveň všeobecnej infraštruktúry dokazujú ocenenia Dedina roka 2007, alebo druhé miesto v 10. ročníku súťaže o Európsku cenu obnovy dediny v roku 2008. Z 29 kandidátov z 12 krajín Európy Liptovskú Tepličku prekonal len juhoťirolská obec Sand in Taufers v Taliansku. Infraštruktúru cestovného ruchu reprezentujú dva lyžiarske vleky, multifunkčné ihrisko a amfiteáter. Vzhľadom na počet obyvateľov je supraštruktúra dobre rozvinutá (7 penziónov, množstvo poskytovateľov ubytovania v súkromí a atraktívna veľkokapacitná reštaurácia, dokazujúca niekdajšiu úroveň cestovného ruchu). Tieto kapacity sú dnes využívané marginálne.

Pozoruhodná je aktivita samosprávy, ktorá správnym smerom orientuje rozvojové aktivity. Vybudované a ďalšie pripravované oddychové zóny obohacujú infraštruktúru cestovného ruchu, ktorú tiež dopĺňa kvalitne spracovaný náučný chodník. Chodník s názvom *Okolím Liptovskej Tepličky* turistov prevedie 6 km trasou s 9 zastávkami. Venované sú prírodným a kultúrnym súčastiam primárnej ponuky cestovného ruchu. Upozorňujú na tradičnú kultúru a spôsob života v dedine, na rastlinstvo a živočíšstvo v rámci Národného parku Nízke Tatry, na prírodné špecifiká – mokrade a lesy, ako aj na Považskú lesnú železniciu, ktorá zohrala dôležitú úlohu v kontexte ekonomického rozvoja lokality.

Budovanie a rekonštrukcia všeobecnej infraštruktúry je v súčasnosti jednou z hlavných priorít samosprávy. Stavba peších chodníkov, rekonštrukcia pozemných komunikácií, regulácia miestneho potoka a výstavba drobnej úžitkovej architektúry prispieva ku konkurencieschopnosti destinácie z hľadiska cestovného ruchu. Kultivované oddychové a spoločenské miesta v centre dediny sú dopĺňané modernými lavičkami či altánkom, harmonicky zapadajúcim do miestnej architektúry. V procese realizácie sú aj ďalšie projekty, orientované najmä na revitalizáciu spoločenských priestorov.

Trvalo udržateľný rozvoj a kultúrna krajina. Vzhľadom na kultúrnu atraktivitu obce je dôležité prihliadať na úžitkovú aj estetickú kvalitu projektov. Nemyslíme pritom na extravagantný charakter upravovaných priestorov, ako sa stalo napr. pri rekonštrukcii požiarnej zbrojnice, ktorá estetické cítenie skôr neguje. Aktuálnym fenoménom a indikátorom úspešnosti rurálnych destinácií cestovného ruchu je snaha rešpektovať kultúrnu kontinuitu a harmonický rozvoj kultúrnej krajiny. Prostredie Liptovskej Tepličky už bolo v niekoľkých etapách poznačené radikálnymi zásahmi funkcionalistickej architektúry v priebehu druhej polovice 20. storočia. Napriek tomu je obec z kultúrneho a architektonického hľadiska jedinečná. Vzhľadom na útlm zaužívaných foriem turizmu a identifikáciu aktuálnych potenciálnych

druhov cestovného ruchu je krajinný ráz, kultúrne dedičstvo a architektúra lokality objektom ďalšieho skúmania. Tieto javy determinujú významné druhy cestovného ruchu, ktoré recipročne pôsobia na rozvoj destinácie aj na efektívne využívanie a zachovávanie kultúrneho dedičstva.

Kultúrna krajina, vhodné prírodné prostredie a originálna architektúra majú veľký význam z viacerých dôvodov. Budovanie centier turizmu na Slovensku v druhej polovici 20. storočia nerešpektovalo tieto znovuobjavené súčasti, ktoré sa podpisujú pod úspešnosť destinácie. V destinácii pôsobili skôr marginálne a cestovalo sa za cieľným úžitkom naviazaným na konkrétnu súčasť ponuky cestovného ruchu. Zimné športy, pobyt pri vode, rekreácia alebo využívanie liečivých účinkov minerálnych prameňov, ktorých je na Slovensku mnoho.

Rozvoj cestovného ruchu v lokalitách s určitým potenciálom bol hlavne v 90. rokoch príliš funkčný a jednostranne orientovaný. Kultúrna krajina a jej charakter neboli zohľadňované a to sa podpísalo pod ich konkurencieschopnosť v súčasnosti. Zahraničné výskumy v krajinách s rozvinutým turizmom nás ubezpečujú, že tieto veličiny sú hlavné a cestovný ruch je sprievodným prvkom, ktorý obohacuje rozvojový potenciál jednotlivých destinácií. Príkladom sú alpské destinácie v blízkom zahraničí, ktoré sa prioritne zameriavali na zachovávanie kultúrneho dedičstva a transformáciu jeho využitia v súvislosti s rozvojom turizmu. Zachovala kultúrna krajina sa podpisuje pod atraktivitu stredísk cestovného ruchu.

Kultúrnu krajinu charakterizuje napr. odraz pôvodného spôsobu života obyvateľov na životnom prostredí a kultúrnom dedičstve. Tradičná architektúra je pritom jej najvýznamnejšou súčasťou. Jej revitalizácia alebo imitácia je dnes fenoménom slovenských turistických destinácií. Kompetentní si už uvedomujú význam a atraktivitu kultúrneho dedičstva v širšom slova zmysle, ale nie vždy sú riešenia revitalizácie úspešné a vyrovnávajú sa autentickým. To, čo sa na prvý pohľad zdalo ako vedľajšie, nie až tak zaujímavé, je dnes multiplikátorom v oblasti cestovného ruchu.

Naopak, ak sa lokality radikálne prispôbili záujmom turizmu, negatívne sa to podpísalo pod ich trvalo udržateľný rozvoj. K takému javu dochádza v mnohých lokalitách na Slovensku v posledných rokoch 20. storočia. Výnimkou nie je ani Liptovská Teplička. Strata nadväznosti na pôvodný spôsob života podmieňuje narušenie kultúrnej kontinuity, čo vo väčšine prípadov znižuje kvalitu socioekonomického prostredia. Obec za krátky časový interval pretransformovala svoj ekonomický charakter a zanedbala to, čo sa dlhé desaťročia vyvíjalo. Priemyselné centrá v blízkom okolí a cestovný ruch sa stali predmetom ekonomických záujmov obyvateľov. Rýchle a nekonceptné zmeny zapríčinili dnešné nie príliš pozitívne ekonomické podmienky v obci.

V kontexte cestovného ruchu a jeho dopadu na lokalitu, je významným faktorom nesprávna identifikácia ťažiskových druhov cestovania s akcentom na dlhodobý časový horizont. Aby sme toto tvrdenie konkretizovali, ako príklad uvedieme

v súčasnosti slabo využívané subjekty supraštruktúry cestovného ruchu. Penzión Dolinka, reštaurácia Turnička alebo Penzión Váh dnes nevykazujú také ekonomické výkony ako v silných zimných sezónach, ktoré boli naviazané na funkčné lyžiarske stredisko Smrečiny. Okom skeptika možno nahliadnuť na problém nasledovne: Liptovská Teplička rozvoj socioekonomického prostredia prispôsobila existujúcemu potenciálu naviazanému na prírodné prostredie. V prelomových rokoch vsadila na jednu kartu a tá v dnešnom konkurenčnom prostredí neobstála. Odstavenie lyžiarskeho vleku, ktorý obec sčasti „živil“, sa negatívne odzrkadlilo v aktívnom cestovnom ruchu. Mnohí drobní podnikatelia a živnostníci túto zmenu výrazne pocítili.

Ďalším negatívnym faktorom je monopolizácia subjektov cestovného ruchu. V ostatných rokoch vo viacerých destináciách nastáva „skupovanie“ malých a stredných podnikateľov v cestovnom ruchu silnými finančnými skupinami. Liptovská Teplička neostala výnimkou. Intenzívny cestovný ruch, organizovaný predovšetkým obecným družstvom a malými podnikateľmi, dostal fatálny úder v súvislosti s odpredajom lokálnych strategických objektov cestovného ruchu. Dlhodobý prítomný lyžiarsky vleč, ktorý bol „hlavným“ motívom príchodu účastníkov cestovného ruchu do obce, nový majiteľ, v rámci vlastných stratégií uzavrel. To spôsobilo úpadok turizmu naviazaného na jeden objekt cestovania. Supraštruktúra tvorená ubytovacími a stravovacími zariadeniami ostala „zo dňa na deň“ využívaná minimálne. Novovytvárané alebo zrekonštruované ubytovacie kapacity ostali prázdne, reštaurácie a predajne suvenírov bez zákazníkov.

Vidiecky cestovný ruch, agroturizmus a chalupárstvo. Príležitosťou a jedným z hlavných aktuálnych činiteľov turizmu v lokalite je vidiecky cestovný ruch a jeho modifikácie naviazané na kultúrnu krajinu a kultúrne dedičstvo.

Už prvotné pozorovanie dokazuje, že materiálno-technologická základňa cestovného ruchu v obci je využívaná nedostatočne. Potvrdzujú to aj názory miestnych podnikateľov aj ďalších obyvateľov, podieľajúcich sa na realizácii turizmu. Z neštandardizovaných rozhovorov je evidentné ich presvedčenie, že turizmus v Tepličke už svoj vrchol dosiahol, že v súčasnosti je skôr na ústupe, čím dochádza k znehodnoteniu prírodných a vybudovaných kultúrnych predpokladov rozvoja cestovného ruchu. V obci sa však čoraz intenzívnejšie objavuje fenomén chalupárstva, vidieckeho víkendového turizmu, spojeného s pobytom v horách a inými druhmi a formami trávenia voľného času.

Vidiecky cestovný ruch, ktorý je víziou trvalo udržateľného rozvoja lokality a využívania kultúrneho dedičstva sa rozvíja mimo rekreačných a turistických centier a tiež mimo oblasti mestského osídlenia. Zahŕňa rekreačný pobyt prevažne vo vidieckom prostredí, ale aj mimo neho. Ubytovanie nie je centralizované s obmedzenou ubytovacou kapacitou, čo poskytuje možnosť naplniť priestory v neurčenom rozsahu. Práve preto je možné spojiť najjednoduchšiu formu poskytovania ubytovacích služieb – ponuka ubytovania v súkromí s vidieckym cestovným ruchom. Táto cesta je vzhľadom

na socioekonomické pomery v Liptovskej Tepličke prijateľná. Vidiecky cestovný ruch charakterizuje komorné, takmer rodinné zázemie, kde človek nájde pochopenie pre svoje individuálne aktivity. Je bežné, že v ponuke pre hostí sú tiež často produkty hospodárstva. Vidiecka turistika sa chápe ako súbor rekreačných aktivít alebo aktivít voľného času, ktoré sa viažu na prostredie vidieckeho osídlenia a sú odlišné od bežných rekreačných aktivít. Znamenajú istý návrat k prírode, k činnostiam, ktorými sa bezprostredne získavajú základné potreby na živobytie. Pod vidieckou turistikou vo všeobecnosti rozumieme rekreačné činnosti, využívanie voľného času na vidieku s možnosťou ubytovania v rodinách, vo vidieckych domoch, alebo v účelových ubytovacích zariadeniach. Pre upresnenie možného rozvoja aktivít vidieckeho cestovného ruchu v Liptovskej Tepličke je potrebné upriamiť pozornosť aj na agroturizmus. Je to špecifický poddruh vidieckeho cestovného ruchu, ktorý okrem bezprostredného využívania prírody a prostredia vidieka, využíva priamy vzťah k farmárskym prácam, alebo k usadlostiam s farmárskou funkciou. Agroturistická prevádzka vo farmárskej výrobe pomáha podnikateľom ako dodatočný, alebo ďalší finančný zdroj k udržaniu, alebo rozšíreniu ich hlavnej podnikateľskej činnosti. Agroturizmus je ideálny na rodinnú dovolenku. Umožňuje stráviť voľný čas v zdravom vidieckom prostredí. Návštevník sa môže voľne pohybovať po gazdovstve a má tak jedinečnú možnosť oboznámiť sa so všetkým, čo sa tam nachádza. V ponuke takeého subjektu môže nájsť produkty domácich zvierat, napr. mlieko, tvaroh, syry, vajcia alebo čerstvú zeleninu a ovocie. V Liptovskej Tepličke účastníka vidieckeho cestovného ruchu upúta aj možnosť výletov do neďalekých atraktívnych turistických destinácií. Tatranský a Liptovský región cestovného ruchu ponúkajú možnosti športového vyžitia rôzneho druhu, kúpania, rybolovu, poľovačky a pod.

Agroturizmus, ktorý nie je zatiaľ v dedine rozvinutý, je možné realizovať vo všetkých prírodných podmienkach s výnimkou industrializovaných centier a oblastí s devastovanou prírodou ako dôsledku priemyselných a ťažobných činností. Je to špecifický druh vidieckeho turizmu, pri ktorom dochádza k využitiu poľnohospodárskych podmienok a potenciálu agrárneho sektora pre potreby cestovného ruchu. Využitie uvedených podmienok pre agroturistiku, podobne ako pri všeobecnom cestovnom ruchu, závisí od mnohých faktorov. Do agroturistiky možno zahrnúť prakticky všetky rekreačné činnosti, ktoré môže prevádzkovateľ ponúknuť turistom.

Vidiecky turizmus a agroturizmus sú pojmy spojené s vidieckym osídlením a profitujú zvyčajne z kultúrneho a prírodného potenciálu destinácie. Odlišujú sa hlavne ubytovaním, aktivitami a charakterom života v období rekreačného pobytu na vidieku. Táto odlišnosť je viditeľná predovšetkým v agroturizme, ktorý sa realizuje na gazdovstve, družstve alebo farme. Hlavným znakom je participácia na poľnohospodárskych prácach, rastlinnej či živočíšnej výrobe. Z hľadiska pôvodného spôsobu života Tepličanov je tu veľký potenciál, ak sú miestni ochotní podieľať sa na službách, ovplyvňujúcich úspech agroturistického rozvoja a podnikania.

Zachovalá tradičná architektúra v Liptovskej Tepličke a jej využívanie vo vidieckom cestovnom ruchu - chalupárstve je pre miestnych obyvateľov skôr všedným javom a samozrejmosťou. V kontexte kultúrohistorických podmienok, dnes chalupárstvo významne determinuje a stimuluje využívanie tejto časti kultúrneho dedičstva. V krátkodobom časovom horizonte nespôsobuje v obci intenzívne zmeny, je však novodobým trendom, ktorý sa prejavuje postupne a vo väčšine rurálnych destinácií s kultúrnym kapitálom¹. Miestne obyvateľstvo takémuto cestovnému ruchu nevenuje dostatočnú pozornosť aj kvôli tomu, že mnohí z chalupárov majú familiárnu, rezidentnú alebo inú spojitosť s Liptovskou Tepličkou, ktorá im na prvý pohľad nedáva status účastníkov cestovného ruchu. Ide najmä o potomkov, ktorí v súčasnosti renovujú či rekonštruujú svoje dedičstvo. Je dôležité poznamenať, že revitalizácia sa netýka len „materiálneho“ dedičstva, ale všetkých kultúrnych aktivít, spojených s chalupárstvom. Chalupárstvo tak získava komplexný revitalizačný rozmer. Relaxačné aktivity sa realizujú prostredníctvom návratu k tradičnému životu v dedine. Tento druh trávenia voľného času je subkategóriou kultúrneho cestovného ruchu, vidieckeho cestovného ruchu a nástrojom zachovávaní, využívania aj rozvoja lokálneho kultúrneho dedičstva. Takýto pohľad indikuje potrebu nahliadať na problematiku chalupárstva (nielen) v Liptovskej Tepličke interdisciplinárne. Je nevyhnutné pracovať s kategóriami *kultúrny kapitál* a *kapitál cestovného ruchu*. Prírodné prostredie, kultúrne prostredie, tradičná architektúra, vidiecky cestovný ruch a chalupárstvo, transformácia funkčnej využiteľnosti tradičnej architektúry, sociálne a ekonomické zmeny, to by mali byť aktuálne priority ďalšieho rozvoja v Liptovskej Tepličke.

Zhodnotenie vplyvu cestovného ruchu na rozvoj obce so zameraním na využitie kultúrneho dedičstva – tradičnej architektúry je zložitý komplex rozmanitých a lokalizovaných faktorov. Nevyhnutnosť objektívne sa vyjadriť k pozitívam a negatívam pôsobenia cestovného ruchu na obec a jej kultúru, prináša polemiku, relatívne vysvetlenia a ďalšie otázky/témy. Ak chceme hodnotiť potenciál vidieckeho cestovného ruchu a chalupárstva ako príležitosti pre rozvoj obce a jej kultúrneho dedičstva, musíme poznať genézu socioekonomických a kultúrnych zmien v obci v spojitosti s vývojom tradičnej architektúry.

Potenciál vidieckeho cestovného ruchu s akcentom na zmeny, ktoré ovplyvnili tradičnú architektúru. Chalupárstvo ako druh cestovného ruchu využíva, resp. malo

by využívať lokálne prvky kultúrnej krajiny a špecifická tradičnej architektúry. Tradičná architektúra je výsledkom tvorivej činnosti človeka v konkrétnych geografických, sociálnych a kultúrnych podmienkach. Jej konečný charakter vzniká historickým vrstvením, dodržiavaním stavebných a technologických postupov a skúseností s cieľom zabezpečiť základné životné potreby človeka. Na vývoj týchto postupov v konkrétnom prírodnom prostredí mala zásadný vplyv sociálna a etnická situácia. Odzrkadľuje sa v použitých materiáloch, stavebných technikách a pod.

Kľúčovú úlohu vo vývoji architektonickej i urbanistickej tváre slovenského vidieka zohrala v 2. pol. 20. storočia modernizácia krajiny, ktorá sa odohrávala v špecifických kontextoch. Pre Slovensko je charakteristická rýchla, nedôsledná a nerovnomerná modernizácia, spojená so socialistickou industrializáciou a kolektivizáciou poľnohospodárstva. Charakter modernizačných procesov sa síce odráža v premenách vidieckej architektúry už v 30. a 40. rokoch minulého storočia, stále však nadväzuje na mnohé znaky tradičnej stavebnej kultúry. Od 50. rokov zaznamenávame zásadné prerušenie vývojovej kontinuity. Architektúra reflektuje zásadný rozpor medzi technickou a kultúrnou stránkou urýchlenej a nezavršenej modernizácie. Zmenou hodnotového systému s cieľom zbližovať mesto s dedinou, vyvlastnením ekonomického základu dedinského človeka – pôdy, si dezorientované lokálne spoločenstvo začalo vytvárať novú sociálnu hierarchiu. V prípade Liptovskej Tepličky boli centrami kultúrnej difúzie Poprad a Svit. Charakteristickou zmenou miery hodnôt je podstatný vzrast reprezentatívnej funkcie obydli. V tomto období sa jednoznačne presadila kvantita na úkor kvality, necitlivosť a megalománia namiesto funkčnej a esteticky vyhovujúcej architektúry. Pre výstavbu v druhej polovici minulého storočia nebola charakteristická len zmena stavebného materiálu. Odlišná je aj forma a tvar domov. Stavané sú prevažne do štvorca a vznikajú funkčne nové priestory. Tradičné jednopodlažné domy vychádzajúce z usporiadania izba – pitvor – komora sú nahradené viacpodlažnými s predsieňou, kuchyňou, obývacou izbou a spálňami. Jednoduché obydliá sú nahrádzané viacgeneračnými domami, ktoré pôsobia honosne, ale ich súčasná hodnota a význam sú z rôznych hľadísk otáznе. Domy nepôsobia esteticky, ekonomicky a vzhľadom na socioekonomický vývoj ostávajú poloprázdne. Mladšie generácie, ktoré sú nútené opúšťať Liptovskú Tepličku v dôsledku pracovných príležitostí, negujú význam viacgeneračných domov. Nové stavebné materiály našli uplatnenie aj na pôvodných objektoch tradičnej architektúry. Vonkajšie steny drevených zrubových domov sa omietaním a úpravou brizolitom podobajú murovaným domom. Rozvinulo sa priestorové členenie. Predelením zadnej časti pitvora a modernizáciou vykurovacieho zariadenia vznikla kuchyňa v dreveniciach. Na bývalých dreveniciach sa zväčšujú okná, využívajú nové izolačné materiály a strešné krytiny. Niektoré zrekonštruované zrubové domy sú na prvý pohľad neodlíšiteľné od nových objektov. Vonkajší vzhľad a farebnosť sú čoraz pestrejšie, reflektujú

¹ Kultúrny kapitál podľa Kesnera zahŕňa hodnoty kultúrne (estetické, symbolické, historické či duchovné), spolu s hodnotami ekonomickými. Môže mať formu hmotnú (sídla, budovy, nehmuteľné pamiatky, zbierky, umelecké objekty, obrazy, sochy a pod.) alebo nehmotnú (literatúra, hudobné diela, orálna história, jazyk, scénické umenie, tradícia remesiel, idey, hodnoty, praktiky a tradície spoločnosti, ktoré spoluvytvárajú skupinovú a individuálnu identitu). Tento kapitál je možné spotrebúvať priamo alebo v kombinácii s ďalšími vstupmi, čím vznikajú produkty a služby, ktoré majú opäť ekonomickú aj kultúrnu hodnotu.

individuálne potreby, estetické cítenie jednotlivca a upúšťajú od tradičných kultúrnych vzorov. Revitalizácia vo viacerých prípadoch prebehla len čiastočne, čo sa výrazne podpísalo pod výslednú architektonickú podobu Liptovskej Tepličky. Pri murovaných domoch je menej hospodárskych objektov, maštali či chlievov, čo svedčí o postupnom upúšťaní od práce v poľnohospodárstve.

Kompaktné celky – obytný zrubový dom s drevenými hospodárskymi stavbami sa zachovali len na niekoľkých miestach. V uliciach Liptovskej Tepličky nie je ničím výnimočným nájsť drevené domy s pristavanými podlažiami, ktoré reprezentujú moderné trendy v architektúre. Pôvodné okná alebo dvere sú nahrádzané novými bez ohľadu na celkový estetický dojem. Tento jav je výsledkom nedôslednej koordinácie výstavby, ktorá by sa mala riadiť dôkladne spracovaným územným plánom obce. Ak na problematiku opäť nahliadneme z pohľadu cestovného ruchu, je zrejmé, že samosprávne kompetencie sa podpisujú pod atraktivitu destinácie. Stredisko cestovného ruchu totiž musí byť rozvíjané komplexne. Vo všeobecnosti ľudia pretvárajú nevyužitú priestory svojich domov a prispôbujú ich potrebám cestovného ruchu. Vo väčšine prípadov je však tento proces nekonceptný a chaotický. Aj obyvatelia Liptovskej Tepličky v mnohých prípadoch svoje obydlia prispôbovali potrebám ubytovania v súkromí. V niektorých prípadoch je možné hovoriť až o likvidácii kultúrneho dedičstva. Súvisí to najmä so stratou nadväznosti na tradičný spôsob života.

Od polovice 80. rokov minulého storočia sa pri výbere projektov čoraz viac presadzujú individuálne názory. Výstavba v rámci sídiel je v tomto časovom úseku ešte diferencovanejšia. Prehľbuje sa nesystematický, neharmonický a často až protirečivý ráz zástavby.

Slovenský vidiek prešiel za uplynulé storočie radikálnymi zmenami. Dedina nedostala možnosť prirodzene sa vyrovnáť s novými pomermi, ktoré si vynútila priemyselná revolúcia. Zmeny v spoločnosti je možné dokumentovať na pokusoch o rekonštrukciu pôvodných objektov tradičnej architektúry, ktoré sú vo väčšine prípadov nekvalitné, nezaujímavé. Vývoj spoločnosti na Slovensku diktovala ideológia. V záujme moderného socialistického štátu a zabezpečenia práce sa budovali fabriky na takých miestach, ktoré sa po zmene režimu v 90. rokoch 20. storočia stali nevhodné.

Vývoj na prelome miléníí načrtoval nové tendencie, ktorými sa môže uberať slovenský vidiek. Do popredia sa dostáva sektor služieb a s ním aj cestovný ruch. Priemysel sa presúva na okraj miest do priemyselných parkov. Súčasťou primárnej ponuky cestovného ruchu vidieka by sa malo stať kultúrne dedičstvo aj napriek negatívnym vplyvom z obdobia budovania socializmu a nekonceptnému rozvoju vidieka.

Do polovice 20. storočia tradičná architektúra nadväzovala na jej originálny charakter, ktorý sa formoval v konkrétnych prírodných a kultúrnych podmienkach. V druhej polovici sa ochrana a zachovávanie tradičnej architektúry realizovala len na miestach, ktoré disponovali významnými súborami objektov špecifického ľudového staviteľstva.

Vznikali tak napr. pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry. V mnohých lokalitách s menším významom dochádzalo k miešaniu stavebných štýlov k postupnej strate tradičného charakteru. Spektrum kultúrneho dedičstva zužovala aj neefektívna legislatíva ochrany pamiatok. Tieto faktory boli v prostredí slovenského vidieka všeobecne rozšírené. Konkurenčná výhoda vidieckych stredísk cestovného ruchu alpských krajín spočíva práve v legislatívnej úprave a koordinácii komunálneho rozvoja. Architektúra, charakter krajiny a konkurencieschopnosť v rakúskych či švajčiarskych alpských strediskách cestovného ruchu je priamym dôsledkom legislatívnej ochrany kultúrnej krajiny ako komplexného celku.

Fenoménom súčasnosti sa stali také projekty, ktoré svojím rozsahom výrazne vplyvajú na formovanie genia loci kultúrnej krajiny. Novovybudované ubytovacie zariadenia alebo zrekonštruované pôvodné objekty tradičnej architektúry síce majú tendenciu rešpektovať prírodné a kultúrne prostredie lokality, no vo väčšine prípadov povrchné, lacno, preberajú cudzie architektonické vzory, čím aj naďalej dochádza k strate kultúrnej identity regiónov/lokalít.²

Záver. Rozvoj vidieka s bohatou primárnou ponukou musí byť v súlade s charakterom vidieckeho prostredia. Politika rozvoja musí rešpektovať, chrániť a odovzdávať kultúrne dedičstvo budúcim generáciám. Táto činnosť by preto mala byť plánovitá, riadená. Len tak je možné v reálnom živote zabezpečiť prežitie a rozvoj tradičných kultúrnych prvkov a zamedziť unifikácii. Liptovská Teplička stále má ambície uberať sa týmto smerom. Výstavba na slovenskom vidieku má vychádzať z tradície, zachovávať typickú zástavbu, charakteristické prvky, otvorené priestranstvá, bezprostredný kontakt s prírodou, kultúrnym dedičstvom a tradíciami. Otázkou zostáva, akým spôsobom je možné zabezpečiť architektonickú a urbanistickú celistvosť. Je evidentné, že slovenský vidiek bez adekvátnych regulačných mechanizmov bude aj naďalej tápať v množstve nových architektonických foriem a materiálov a definitívne stratí svoju tvár. Nekoordinovanou výstavbou a rekonštrukciou objektov tradičnej architektúry v Liptovskej Tepličke dochádza k strate kultúrnej kontinuity a lokálnej identity. V súvislosti s ochranou a ďalším využívaním kultúrneho dedičstva je potrebné, aby vidiecky cestovný ruch a chalupárstvo, ktoré sú v obci na vzostupe, boli usmerňované a chápané ako rozvojová priorita. Je preto potrebné poznať lokálne špecifiká a aplikovať to, čo je pre lokalitu špecifické a originálne. Kultúrne dedičstvo je trvalo ohrozované zmenami životného štýlu, transformáciou spoločenských a ekonomických podmienok, či zánikom tradičných remesiel a výrobných techník. Je paradoxom, že práve spomínaná transformácia spoločenských a ekonomických podmienok sa môže podpísať pod opätovné upriamanie pozornosti na kultúrne dedičstvo a jeho intenzívnejšie využitie v turizme. Podstatou je identifikácia možností využívania kultúrneho dedičstva v cestovnom ruchu s cieľom jeho

² K problematike súvislostí kultúrneho dedičstva a cestovného ruchu bližšie LENOVSKEJ 2008.

rozvoja, zachovávaní a ochrany. Vzhľadom na súčasný stav obce je to spôsob ako získať konkurenčnú výhodu. Vidiecky cestovný ruch spojený s jedinečnou kultúrnou krajinou a tradičnou architektúrou by mal predstavovať pre Liptovskú Tepličku jednu z aktuálnych priorit.

Literatúra a pramene:

GÚČIK, M.: *Tradičná kultúra ako faktor regionálneho rozvoja*. In: *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra 2006, s. 12.

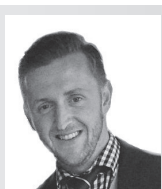
LENOVSKÝ, L.: *Kultúrne dedičstvo v multikultúrnom svete*. In: *Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo*. Nitra : UKF, 2008. s. 98 – 115. ISBN 978-80-8094-229-8

McKERCHER, B. – du CROS, M. *Cultural tourism: partnership between tourism and cultural heritage management*. New York 2002.

STEINECKE, *Kulturtourismus. Marktstrukturen, Fallstudien, Perspektiven*. Mníchov/Viedeň 2007.

Kontakt:

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

Vývoj využitia krajiny a krajinnej pokrývky v Bojniciach v 17. až 21. storočí

Marián Žabenský

Kľúčové slová:

využitie krajiny (*Land Use*), krajinná pokrývka (*Land Cover*), Bojnice, historické krajinné štruktúry

Abstract:

Landscape as a complex entity is currently of interest to many scientific disciplines. Archetypes preserved in the landscape help us to analyze the development of historical and current landscape structures. Land use structure on the territory of present-day Slovakia experienced significant changes in the past. They were influenced by various factors or dimensions. Žigrai (1997:47) identified two universal dimensions – space and time, which are complemented by socio-cultural, economic, technical and environmental dimensions. We analyzed the process of land change in the Slovak town of Bojnice. There are many historical landscape structures, which already ceased to exist or are gradually disappearing under the influence of socio-economic development and other aspects.

Úvod. Krajina je zložitá entita, ktorej štúdium je v súčasnosti predmetom záujmu stále väčšieho okruhu vedných

disciplín. V krajine je možné nájsť viaceré archetypy, na báze ktorých možno hodnotiť vývoj historických a súčasných krajinných štruktúr. Na Slovensku dochádzalo v minulosti k značným zmenám vo využití krajiny aj v jej štruktúre. Na tieto zmeny vplývali rôzne faktory, resp. dimenzie. V zmysle Žigraia (1997:47) je možné hovoriť o univerzálnych dimenziách (priestorová a časová), ale aj o sociálno-kultúrnej, hospodárskej, technickej, prípadne ekologicko-enviromentálnej dimenzii. Proces zmien využitia krajiny je možné sledovať aj v lokalite Bojnice. Nachádza sa tu množstvo historických krajinných štruktúr, ktoré zanikli, alebo postupne zanikajú vplyvom sociálno-ekonomického rozvoja a iných faktorov/dimenzií.

Cieľom príspevku je analyzovať a zhodnotiť vývoj kultúrnej krajiny v 17. až 21. storočí v meste Bojnice a jeho okolí. Súčasťou príspevku je aj analýza *land cover/land use* v jednotlivých historických obdobiach s akcentom na široké spektrum faktorov, ktoré determinovali jednotlivé zmeny v krajine. Príkladom môže byť aj premena ideológie doby: od feudalizmu, cez kapitalizmus, socializmus až po globalizovanú trhovú ekonomiku. Príspevok sa snaží poukázať na skutočnosť, že zmeny v krajine mali často spoločné črty, ktoré sa prejavovali na regionálnej až nadregionálnej úrovni.

Metodika zahŕňa analýzu krajinnej pokrývky (*Land Cover*) a analýzu zmien využitia krajiny (*Land Use*) s akcentom na zhodnotenie tried využitia krajiny. Výsledky sú interpretované formou historického vývoja krajiny. Informácie o vývoji krajiny integrujú výstupy analýzy *land cover* a *land use* a ich spojenie je nevyhnutné pre pochopenie súvislostí vývoja v širších dimenziách. Výskum bol zameraný na tieto triedy využitia krajiny: lesy, trvalé trávne porasty, orná pôda (oráčky), trvalé kultúry a zastavané plochy. Problematikou využitia krajiny či krajinnej pokrývky sa na teoreticko-metodologickej či aplikačnej úrovni zaoberajú Bičík, Jeleček a Štěpánek (2001:65-73); Feranec a Oťaheľ (2001:12-110); Oťaheľ (2004:13-120); Pucherová (2004:22-123); Petrovič (2005:10-189); Jeleček, Bičík, Štych a kol. (2012:19-24) a iní.

Relevantnými podkladmi pre získanie údajov k zhodnoteniu využitia krajiny a krajinnej pokrývky boli predovšetkým historické a súčasné kartografické diela, historické písomnosti, knižné publikácie a iné odborné a umelecké diela, historické a súčasné fotografie. (K problematike využitia kartografických diel, historických maliieb a fotografií v procese rekonštrukcie krajiny viac CHRASTINA 2011:167-183.) Súčasťou prezentácie výsledkov je aj tvorba 3D modelovaného riešenia územia v 17. a 19. storočí pomocou grafického rozhrania programov 3D MAX a SketchUp. Podkladom pre zhotovenie týchto modelov boli kartografické diela, urbárne súpisy, historické maľby a fotografie. V modeloch sú zobrazené výlučne objekty a štruktúry, ktoré bolo možné presne identifikovať a vymedziť.

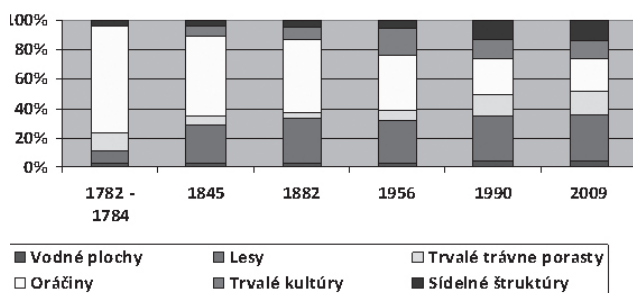
Objektom výskumu je kultúrna krajina, ktorá sa rozprestiera na území mesta Bojnice. Administratívne je územie súčasťou okresu Prievidza, ktorý je situovaný v Trenčianskom kraji. Skúmaná lokalita bola vymedzená s akcentom

na historický vývoj bojnického panstva a s prihliadnutím na aktivity spoločnosti (človeka) v krajine, geomorfologickú modeláciu zemského povrchu a administratívne hranice. Územie sa rozkladá na troskách druhohorných usadenín Strážovského príkrovu (svahové časti) a na paleogénnych morských usadeninách, ktoré vyplňajú veľkú zlomovú prepadlinu z obdobia mladších treťohôr. Zlom prechádza aj vymedzeným územím a na jeho okrajoch vyvierajú termálne a minerálne pramene, ktoré vytvárajú travertínové kopy (BRTEK 1990:20-33).

Na vývoj krajiny v 17. storočí v skúmanom území vplývalo viacero faktorov. Významným determinantom boli opakujúce sa útoky cudzích armád, ktoré plienili okolie. Pri svojom postupe často konzumovali ovocie a zeleninu, zabíjali dobytok a rabovali sýpky. V tomto období preto zanikajú oráčiny prevažne v nadmorských výškach nad 325 m n. m., situované ďalej od mesta a vo vyšších nadmorských výškach. Nahrádzajú ich trvalé trávne porasty, prípadne sa neskôr využívajú pri obnove lesných porastov.

Triedy využitia krajiny v skúmanom území (percentuálne a grafické zobrazenie)

Využitie krajiny/ rok	1782 – 1784	1845	1882	1956	1990	2009
Vodné plochy	1,1 %	0,7 %	1,2 %	0,7 %	2,1 %	2,1 %
Lesy	8,5 %	27,1 %	29,5 %	31 %	31,7 %	33,4 %
Trvalé trávne porasty	13,8 %	6,4 %	5 %	6,8 %	15,1 %	16,2 %
Oráčiny	72,4 %	54,8 %	48,8 %	37,7 %	24,4 %	21,9 %
Trvalé kultúry	no data	6,7 %	10,9 %	18,2 %	13,6 %	12,1 %
Sídelné štruktúry	4,2 %	4,3 %	4,6 %	5,6 %	13,1 %	14,3 %

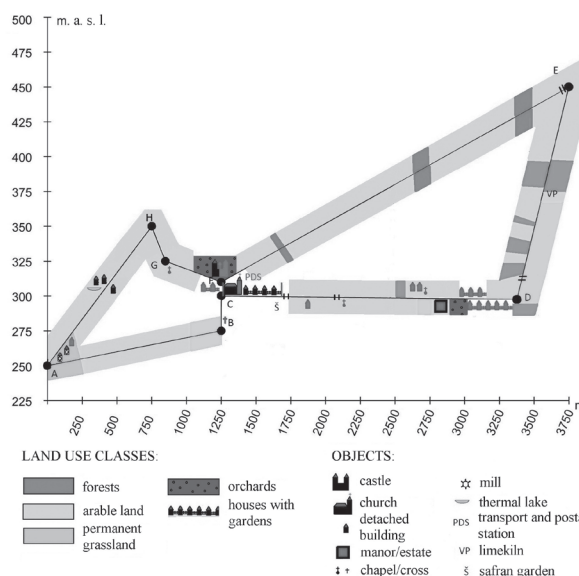
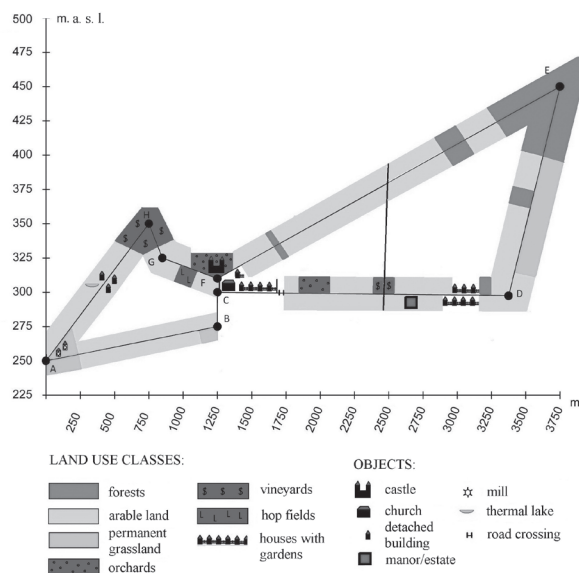
Zdroj: M. Žabenský, 2013

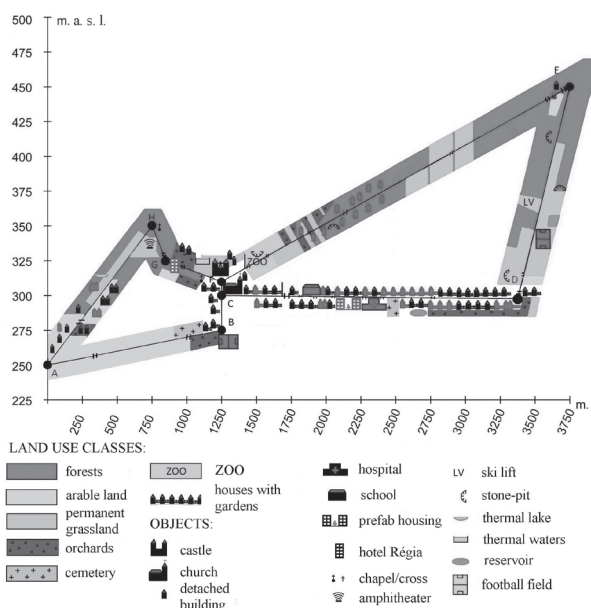
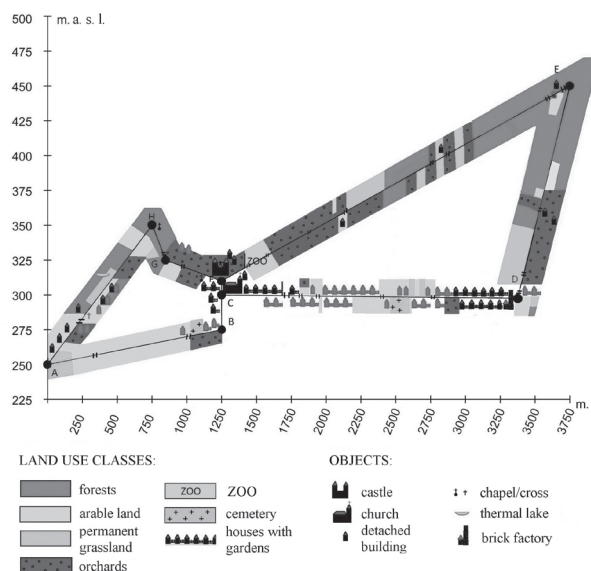
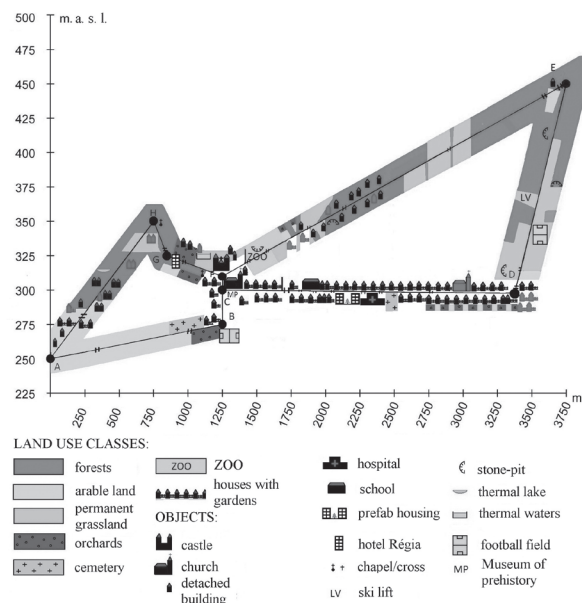
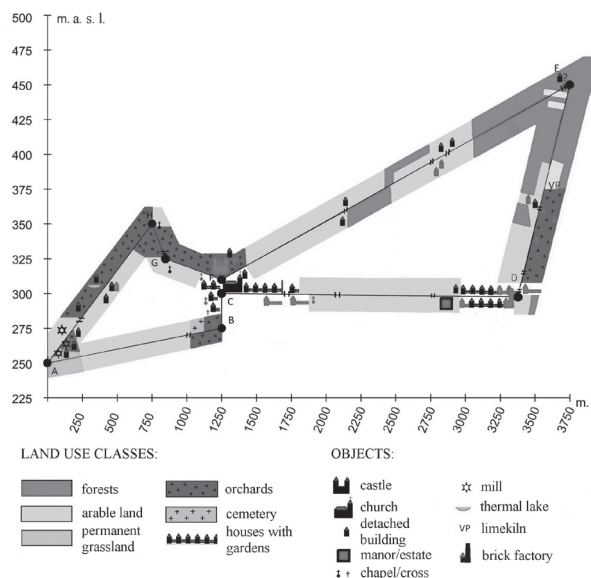
Vojenské výboje najviac poznačili vinohradníctvo. Väčšia časť vinohradov v skúmanom území zaniká. Hoci dával vinič v tejto lokalite kyslé plody, predaj vína bol pre poddaných jednou z mála možností získať reálny príjem (SOPKO 1962:69–85). Na základe údajov Bojnickej mestskej knihy (HAGARA – HAGAROVÁ 1970:89-109) je možné vymedziť niektoré vinohrady, chmeľnice, ovocné záhrady (farská,

zámocká) či sady, kde sa pestovali hrušky, slivky, jablká, marhule a orechy.

Kresby od Ledentu z rokov 1641 a 1642 dokazujú, že okolie mesta podľahlo vplyvu deforestácie. Svahové výbežky Malej Magury sú porastené ostrovmi lesných porastov, pravdepodobne dubín. Tieto svahy mohli byť vzhľadom na členitosť a sklon terénu využívané skôr ako lúky a pasienky a menej ako poľnohospodárska pôda. Masový úbyt看 drevnej hmoty vyústil až do zákazu slobodného prístupu do lesa, ktorý vstúpil do platnosti v roku 1647 v rámci nových mestských výsad. Mnoho poddaných dovtedy využívalo drevnú hmotu nielen ako palivo, ale aj ako zdroj materiálu na výrobu šindľov a dosiek, ktoré predávali na jarmokoch. Poddaní tento zákaz nerešpektovali a s pánmi sa o právo slobodného prístupu do lesa súdili ešte niekoľko storočí (KOVÁČ a kol. 1967:74-75).

Transekty krajiny v skúmanom území zobrazujúce stav land use/land cover v rokoch 1641-1642 a 1782-1784 (hore), 1882 a 1956 (v strede) a 1990 a 2009 (dole)

Zdroj: M. Žabenský, 2012.

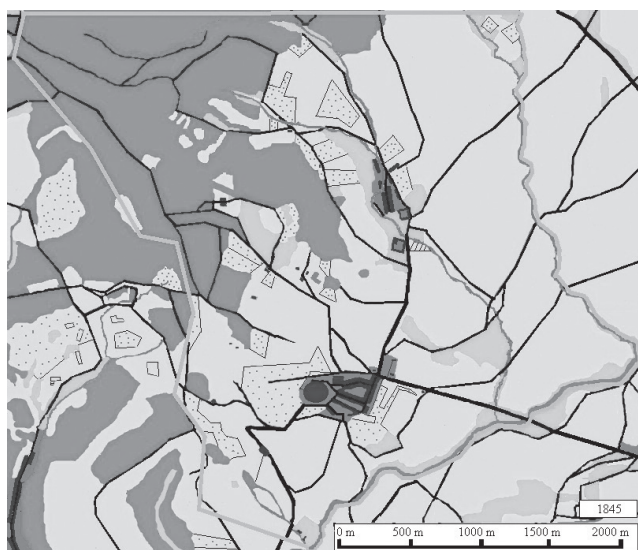
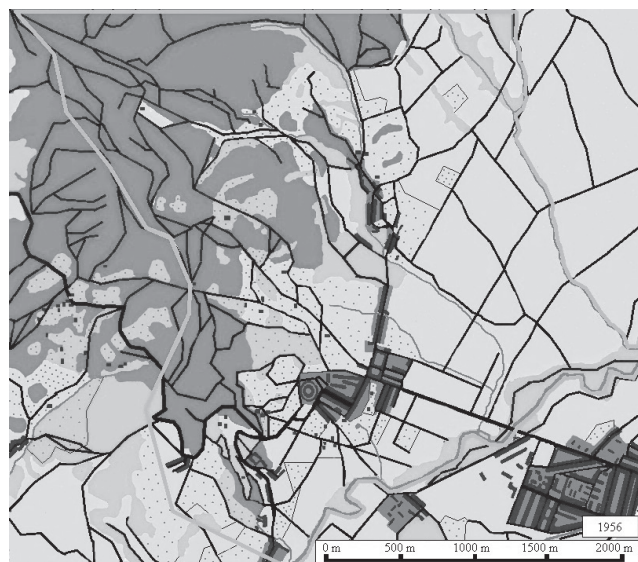
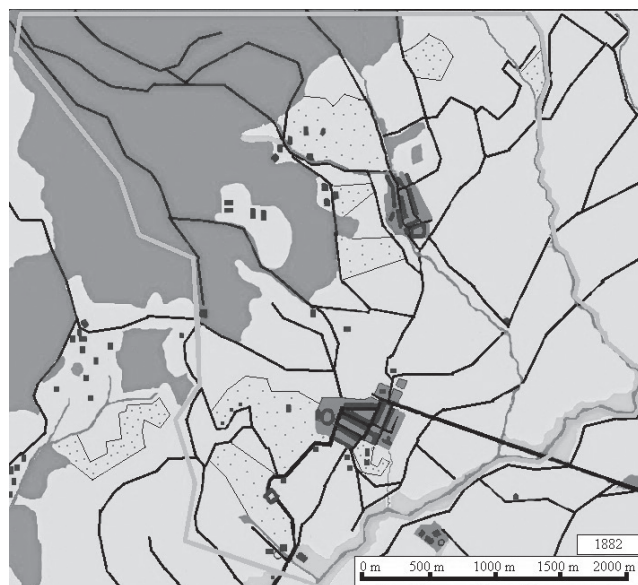
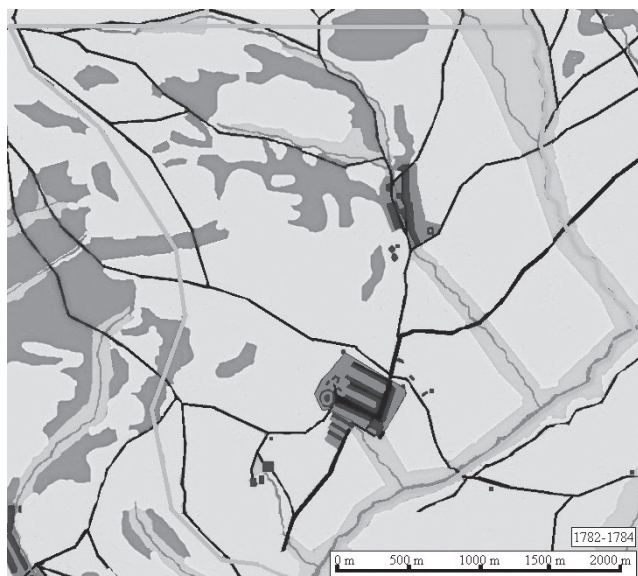
Hlavným zdrojom obživy miestneho obyvateľstva bol chov hospodárskych zvierat. V južných častiach územia, prevažne v riečnych nivách, sa nachádzali trvalé trávne porasty, pasienky pre dobytok. Mesto bolo obohaté drevenými palisádami, ktoré neskôr nahradila kamenná fortifikácia, čo následne pozitívne ovplyvnilo rozvoj obchodu a jarmokov.

Začiatkom 18. storočia sa obnovili vojenské útoky na mesto. Kuruckým vojskám sa podarilo v rokoch 1704-1708 obsadiť hrad. Drancovali a plienili krajinu, čo na nej zanechalo výrazné devastačné stopy. Vinohradníctvo v 18. storočí úplne zaniklo, okrem iného aj pod vplyvom meniacich sa klimatických podmienok. Hospodárska situácia sa stabilizuje až v polovici 18. storočia. Dochádza k rekonštrukcii hradu a v dôsledku rekatolizačných snáh nových majiteľov je vybudovaná kostolná veža, hradná kaplnka, kalvária a mnohé prístenné kríže (KOVÁČ a kol. 1967:80). Výstavba obytných objektov sa realizuje aj mimo fortifikácie. (K otázke obytných objektov – tradičnej architektúry viac KURPAŠ 2010:3-7.) Koncom 18. storočia dochádza k výraznému rozmachu živočíšnej výroby, čo potvrdzujú rozsiahle trávne porasty a nové hospodárske budovy. Trvalé trávne porasty zaberali v období 1782-1784 až 13,8 % rozlohy skúmaného územia. Vo vyšších nadmorských výškach sú zakladané kopanice (hospodári sa tu dvojpoľným systémom), ktoré pohlcujú aj posledné plochy lesných porastov. Lesné porasty pokrývali v rokoch 1782-1784 približne 8,5 % rozlohy územia. Oráčin je v tomto období historicky najviac (72,4 %). V roku 1769 vstúpil do platnosti Tereziánsky lesný poriadok, ktorého cieľom bolo zabezpečiť regeneráciu lesných porastov.

V 19. storočí dochádza k významným sociálnym a ekonomickým zmenám z dôvodu zrušenia poddanstva (1848) a následného nástupu kapitalistického hospodárskeho systému (KUBOVA – VALOVIČ, 1990:10). Obyvateľstvo sa často nedokázalo prispôsobiť novým podmienkam a trpelo chudobou. Rozloha oráčin klesla na 54,8 % v roku 1845 a 48,8 %

v roku 1882, pričom sa stále hospodári trojpoľným systémom aj napriek snahám majiteľov hradu o zavádzanie nových poľnohospodárskych techník. Naopak, rozloha lesných porastov vo vyšších nadmorských výškach postupne vzrastá (8,5 % v 18. storočí, 27,1 % v roku 1845 a 29,5 % v roku 1882). Pokles trvalých trávnych plôch z 13,8 % v 18. storočí na 6,4 % v roku 1845 a dokonca len 5,0 % v roku 1882 poukazuje na stagnáciu chovu hospodárskych zvierat, vyvolanú okrem iného aj krízou na trhoch. Horské plemená sú postupne nahrádzované novými plemenami z juhu (KOVÁČ a kol., 1967:96 – 128). Jednou z mála zárobkových možností bolo pestovanie, sušenie a pálenie ovocia. V okolí vznikajú sady. Trvalé kultúry zaberajú 6,7 % rozlohy územia v roku 1845 a 10,9 % v roku 1882. Mesto sa pozvoľne rozrastá, mimo areálu hradieb vznikajú nové obydlia a hospodárske stavby (z 4,2 % v 18. storočí na 4,3 % v roku 1845 a 4,6 % v roku 1882).

Triedy využitia krajiny v Bojniciach v 18. až 21. storočí. Pohľady na mesto Bojnice a osadu Dubnica (v pravom dolnom rohu sa nachádza Prievídza)

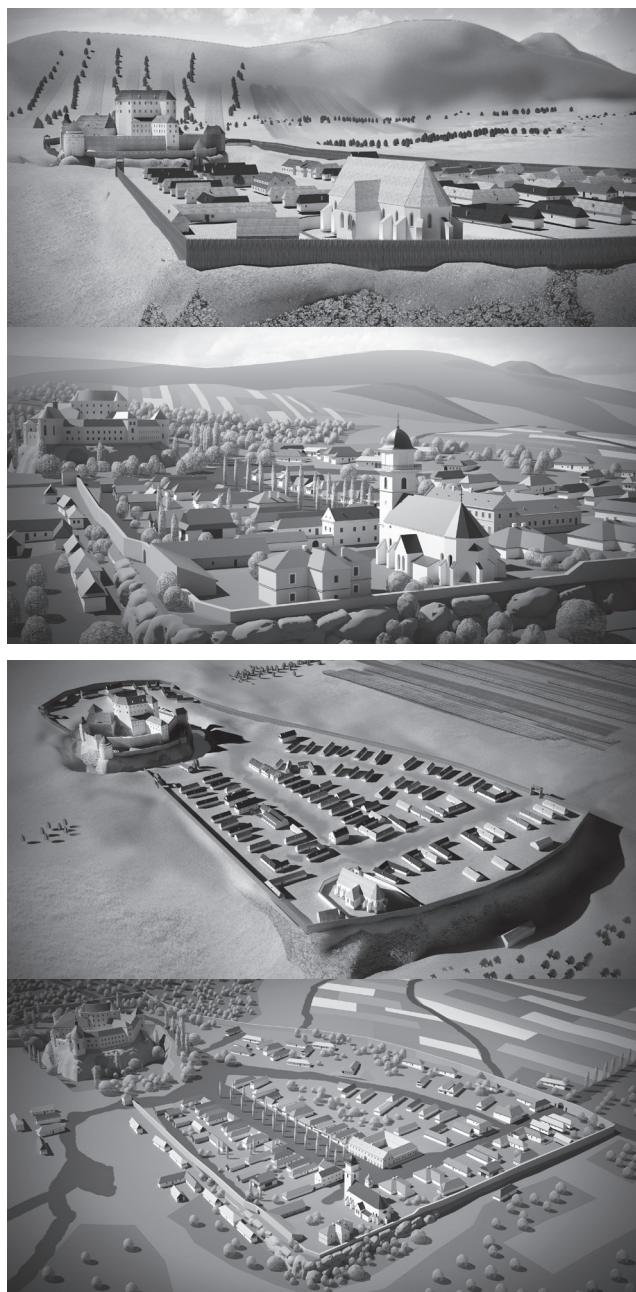

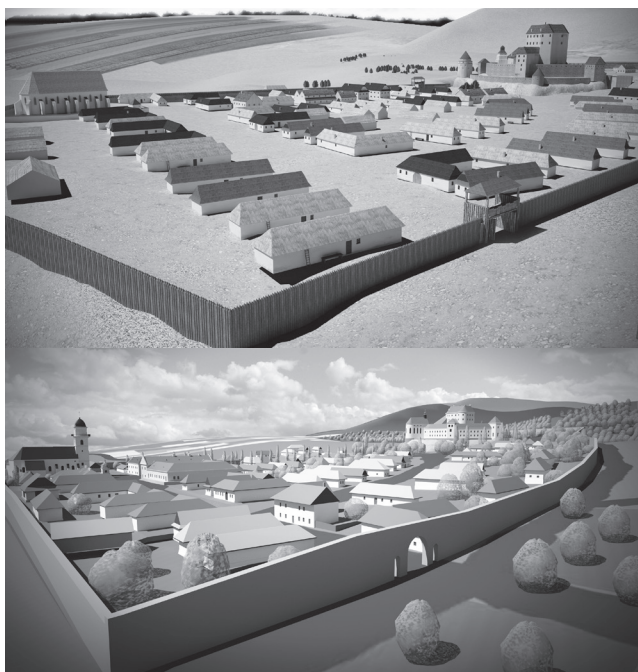
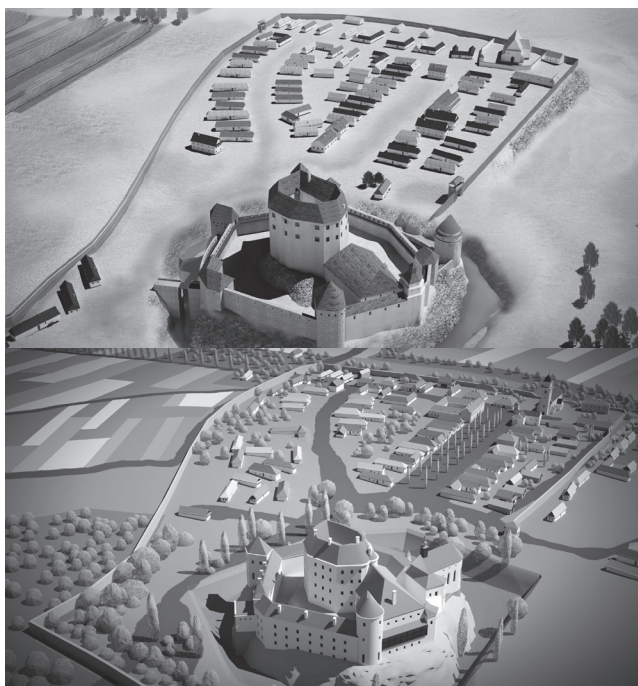
Zdroj: Marián Žabenský, 2012

Začiatkom 20. storočia sa prehlbuje zlá hospodárska situácia, ktorá sa prejavuje aj odchodom miestneho obyvateľstva na sezónne práce. Časť obyvateľstva získala prácu pri rekonštrukcii a dostavbe Bojnického zámku a námestia (KOVÁČ a kol., 1967:103–128). Rozloha obhospodarováných polí sa neustále zmenšuje (z 48,8 % v roku 1882 klesá na 37,7 % v roku 1956). Oráčiny buď zarastajú lesom alebo sa využívajú ako pasienky. V období po II. svetovej vojne dochádza k veľkým zmenám vo využití krajiny. Nové socialistické metódy hospodárenia sa zameriavajú na sceľovanie maloblokových polí do veľkoblokových celkov, čo paradoxne spôsobilo zníženie výmery poľnohospodárskej pôdy na 37,7 % v roku 1956. Kopenice a oráčiny na strmých svahových častiach postupne zanikajú. Severné a strmé svahové časti sa zalesňujú (1956 – 31 %) a na južných svahových častiach sa vysádzajú ovocné sady (trvalé kultúry v roku 1882 – 10,9 %, v roku 1956 – 18,2 %). Vznikajú poľnohospodárske, ovocinárske a murárske družstvá. Postupne dochádza aj k revitalizácii niektorých pasienkov a obnoveniu živočíšnej výroby. Trvalé trávne porasty zaberajú v roku 1956 asi 6,8 % rozlohy skúmaného územia. Po II. svetovej vojne dochádza k masovej výstavbe prevažne obytných budov. V roku 1882 bolo zastavaných 4,6 % rozlohy skúmaného územia, v roku 1956 približne 5,6 %. Od druhej polovice 20. storočia sa postupne mení primárna hospodárska funkcia mesta. Poľnohospodárstvo a murárstvo sú nahradené cestovným ruchom a kúpeľníctvom, v dôsledku čoho dochádza k masovému rozvoju infraštruktúry cestovného ruchu. Vznikajú ubytovacie a stravovacie zariadenia a budujú sa športoviská aj chatová oblasť, ktorá zaberá plochu bývalých kopeníc a sadov. (K problematike vzťahu kultúry, krajiny a cestovného ruchu bližšie LENOVSÝ 2009:52-77 a LENOVSÝ 2010:141-156.)

Koncom 80. rokov je možné reálne zhodnotiť zmeny vo využití krajiny počas 40 rokov fungovania socialistického systému. Svahové výbežky pohoria Malá Magura sú už úplne zarastené lesným porastom (1990 – 31,7 % celkovej rozlohy skúmaného územia). Obrubou lesného porastu sú ovocné sady (trvalé kultúry v roku 1990 zaberajú 13,6 %) a chatová oblasť. Rozloha ovocných sádov sa však už v tomto období zmenšuje. Oráčiny boli premenené na sady, prípadne ich pohltila bytová zástavba. Vysoký výskyt trvalých trávnych porastov v druhej polovici 20. storočia súvisí so zánikom ovocných sádov a následnou premenou týchto pozemkov na lúky a pasienky (1990 – 15,1 %). Živočíšna výroba znamenala mierny rozmach prevažne v 60. – 80. rokoch 20. storočia, neskôr stagnovala.

3D model skúmaného územia – porovnanie sídelných štruktúr v 17. a 19. storočí

Zdroj: Marián Žabenský, 2012

Po roku 1989 sa mení socialistický hospodársky systém na trhovo riadený, čo opätovne spôsobilo isté zmeny v krajine. Dotkli sa prevažne ovocných sádov, ktorých rozloha sa až do súčasnosti neustále znižuje. Skúmané územie je možné rozdeliť do dvoch typovo odlišných oblastí. Prvou je oblasť mesta a okolia (nižšie nadmorské výšky), kde je evidentná aktivita v budovaní a rekonštrukcii sídelných štruktúr (v roku 1990 – 13,1 % v roku 2009 14,3 %). Druhá oblasť (vyššie položené miesta) zarastá lesným porastom (v roku 1990 – 31,7 %, v roku 2009 – 33,4 %), ktorý pohlcuje aj pozostatky sádov, lúk a pasienkov. Z tohto územia človek hospodársky ustupuje. Heterogenita krajiny celkovo klesá v nadväznosti na zmenu postoja človeka ku krajine – pôde. Enormný nárast sídelných

štruktúr na území vtedajšej Československej republiky nastupuje po 2. svetovej vojne a je spojený s hospodárskym rozmachom, ktorý zapríčinil (okrem iného) aj nástup socialistickej ideológie. Bol spojený so zavádzaním nových technológií. Dochádza k spojeniu mesta Bojnice s obcou Dubnica (v roku 1960). Sídla pohlcujú prevažne oblasti bývalých sádov.

Namiesto záveru: niekoľko poznámok k využívaniu krajiny v horských a podhorských oblastiach na Slovensku. V minulosti bol človek od pôdy závislý, poskytovala mu potravu, zabezpečovala prácu. V súčasnosti nie je s pôdou tak intenzívne spojený a jeho záujem o okolitú krajinu a jej využitie sa mení. Do úzadia ustupuje genius loci, krajinná heterogenita, vzťah ku krajine (jej historickým štruktúram). Jednotlivé triedy využitia krajiny a ich štruktúra odrzkadľujú spôsob uspokojovania potrieb spoločnosti (človeka) v minulosti aj v súčasnosti. Retrospektívny pohľad na jednotlivé historické obdobia dokazuje, že závislosť na poľnohospodárskej pôde bola v minulosti vyššia. Orná pôda zaberala väčšie plochy aj z dôvodu nízkej technologickej úrovne hospodárenia. Vďaka intenzívnejšej difúzii kultúrnych inovácií (technológií v poľnohospodárstve) sa znižujú aj územné nároky na jej obhospodarovanie. Zjavný je pokles obhospodarovateľných plôch v období po II. svetovej vojne, pričom výnos sa mnohonásobne zvyšuje (ŽABENSKÝ 2012:230-231).

V 18. storočí a v prvej polovici 19. storočia tvorila živočíšna výroba významný zdroj príjmov obyvateľstva v horských a podhorských oblastiach. Znižujúca sa plocha trvalých trávnych porastov koncom 19. storočia potvrdzuje postupnú stagnáciu chovu hospodárskych zvierat. Nárast plochy lesných porastov v 18. a 19. storočí súvisí s tereziánskymi reformami v oblasti lesného hospodárstva. Tento proces pokračuje aj v 20. storočí a je zapríčinený ústupom hospodárskych aktivít (okrem lesného hospodárstva a rekreácie) vo vyššie položených oblastiach. Výnimku tvorí prvá polovica 20. storočia, kedy aj z dôvodu vojen a následného dopytu po surovinách dochádza k masívnemu odlesňovaniu viacerých častí Slovenska. Z trvalých kultúr má pre skúmané územie najväčší význam ovocinárstvo, ktoré zaznamenáva najväčší územný rozmach v prvej polovici 20. storočia. Spojené so sušením a destilovaním bolo v 17. až 20. storočí jedným z hlavných zdrojov peňažných príjmov obyvateľstva v podhorských a horských oblastiach Slovenska. V súčasnosti stagnuje a postupne zaniká.

Človek uspokojuje svoje potreby v determinujúcom geografickom priestore. Potreby majú v procese historického vývoja stúpajúcu tendenciu. Po uspokojení základných, fyziologických, nastupujú potreby bezpečia a istoty, sociálne potreby, potreby uznania a sebarealizácie (MASLOW 1954:76). Základným prostriedkom uspokojovania potrieb je práca, ktorá zároveň mení aj myslenie človeka a tvorí hodnoty. Práca a vytváranie kultúrnych hodnôt menia pomer medzi prírodnou a kultúrnou krajinou (aj historické krajinné štruktúry). Kultúrna krajina a jej využitie predstavuje priestorové zobrazenie kultúrnych hodnôt, ktoré vznikajú na základe potrieb uspokojovaných prácou (ŽABENSKÝ 2012:235, DUBSKÁ-MICHALÍK 2012:33-36).

Literatúra a pramene:

- BIČÍK, I. – JELEČEK, L. – ŠTĚPÁNEK, V.: *Land-use changes and their social driving forces in Czechia in the 19th and 20th centuries*. Land Use Policy. Praha 2001.
- BRTEK, J.: *Príroda horného Ponitria*. Martin 1990.
- DUBSKÁ, M. – MICHALÍK, B.: *Klasifikácia a evalvácia kultúrneho dedičstva ako predpoklad jeho využitia: Mapovanie využiteľnosti kultúrnych hodnôt a aktivít*. In: *Národná osveta: mesačník pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej tvorivosti*, 2012, roč. 22, č. 11-12, s. 33-36.
- FERANEC, J. – OŤAHEL, J.: *Krajinná pokrývka Slovenska*. Bratislava 2001.
- HAGARA, L. – HAGAROVÁ, M.: *K edícii Bojnickej mestskej knihy (1525-1753)*. In: *Vlastivedný zborník Horná Nitra VIII*. Martin 1970, s. 89-109.
- CHRASTINA, P.: *Profily kultúrno-krajinných vrstiev – metóda výskumu (nielen) industriálnej krajiny (na príklade mesta Nováky)*. In: *Historická geografie*, 2011, roč. 37, č. 1, s. 167-183.
- JELEČEK, L. – BIČÍK, I. – ŠTYCH, P. a kol.: *Changes of Land Use Structure in Czechia: Case Study Area Kobyly: Change of Land Use Patterns 1827-2001*. In: BIČÍK, I. – HIMIYAMA, Y. – FERANEC, J. – ŠTYCH, P.: *Land Use/Cover Changes in Selected Regions in the World*. Hokkaido 2012.
- KOVAČ, J. a kol.: *Bojnice*. Banská Bystrica 1967.
- KUBOVA, A. – VALOVIČ, D.: *Bojnice*. Martin 1990.
- KURPAŠ, M.: *Tradičná architektúra v kontexte cestovného ruchu v Liptove*. In: *Kontexty kultúry a turizmu*, 2012, roč. 5, č. 1, s. 3-7.
- LENOVSKÝ, L.: *Global and Local in a Contemporary City*. In: *Cultural and social diversity in Slovakia III*. Banská Bystrica 2010, s. 141-156.
- LENOVSKÝ, L.: *Kultúra kúpeľného mesta*. Nitra 2009.
- MASLOW, A.: *Motivation and personality*. New York 1954.
- OŤAHEL, J.: *Krajinná štruktúra v okrese Skalica: Hodnotenie zmien, diverzity a stability*. In: *Geographia Slovaca*, 2004, roč. 25, č. 1, s. 27-36.
- PETROVIČ, F.: *Vývoj krajiny v oblasti štálového osídlenia Pohronskeho Inovca a Tribeča*. Bratislava 2005.
- PUCHEROVÁ, Z.: *Vývoj využitia krajiny na rozhraní Zobora a Žitavskej pahorkatiny*. Nitra 2004.
- SOPKO, J.: *Po stopách Hornonitrianskeho vinohradníctva*. In: *Vlastivedný zborník Horná Nitra I*. Banská Bystrica 1962, s. 69-85.
- ŽABENSKÝ, M.: *Prírodné a kultúrne dedičstvo na Hornej Nitre (Dizertačná práca)*. Nitra 2012.
- ŽIGRAJ, F.: *Kultúrna krajina ako obraz vzťahu človek – prostredie*. In: *Zborník z konferencie: Krajina, človek a kultúra*. Banská Bystrica 1997, s. 45-53.

Kontakt:

PhDr. Marián Žabenský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mزابensky@ukf.sk

Literárna cesta k oceňovaniu prírody

Marián Kamenčík

Kľúčové slová:

antropocentrizmus, biocentrizmus, environment, ekokritika, oceňovanie, poézia, Liptov

Abstract:

In our article we analyze the work of a poet Ivan Laucik, a member of the group known as the 'Lonely Runners', while putting an emphasis on his ecological message in his poetry. We are focusing not only on the aesthetical value of pictured nature, but also on its environmental impact. We proceed from literary topos towards the environment. We give the observer and visitor an opportunity to fully and environmentally perceive nature by pointing out at some ecological aspects within Laucik's poetry. Literature represents one of the ways which enable us to get closer to our nature.

Úvod. Aktuálna skúsenosť človeka s prírodou napovedá, že ich vzájomný vzťah je dlhodobo destabilizovaný, čo sa prejavuje pokusmi tento nepomer vybalansovať, no objavuje sa i rezignácia na akúkoľvek nápravu a človek naďalej presadzuje svoju dominanciu. Príroda sa stáva iba objektom naplňovania jeho potrieb. Uvedený stav je potom často interpretovaný ako osudovo-eschatologická fáza existencie spoločnosti vo vzťahu k prírodnému prostrediu i k sebe samej. Kriticky reflektovať uvedený stav avizuje už niekoľko desaťročí prítomná revízia vedeckej paradigmy filozofie, ktorá sa pokúša prebudiť človeka z jeho antropocentrického sna a hájiť aj nároky prírody.

Teoretici kultúry postupne zaznamenávali zmeny myslenia vo vzťahu k prírode, až sa nevyhnutne pod ich vplyvom sformovala ekologická kritika (ekokritika, ecocriticism). **Ekokritika** skúma reprezentáciu prírody v rôznych historických okamihoch rôznych kultúrnych spoločností. Reflektuje prevrstvovanie historických horizontov a kultúrno-civilizačných zručností a techník ako disponovať prírodou a odzrkadľuje podoby primárnej realizácie vzťahu človeka a prírody. Oblasť ekokritického záberu zahŕňajú najmä schopnosť človeka porozumieť priestoru, v akej ho uchováva a odovzdáva ďalej; všimajú si, ako je v kultúre definovaný problém antropocentrizmu vo vzťahu k zachovaniu biodiverzity a plurality nárokov jednotlivých živočíšnych foriem k možnostiam bytia. Z toho vyplýva úloha artikulovať identitu človeka v upravenom režime, teda podporovať ekocentrické myslenie a modelovanie vzťahov. (NÜNNING 2006:170-176) Ekokritický postoj je vhodným obohatením aj teórií a stratégií turizmu, keďže tie pracujú i s oblasťou prírody a prírodného prostredia. (WHELAN 1991) Nazdávame sa, že nebude na škodu, ak sa ekologicky citlivá cesta k prírode dokáže komunikovať aj prostredníctvom literárneho textu, pretože, ako sa vyjadril William Rueckert, ekológia môže poskytnúť návod k životu a preto by sa mali ekologické princípy uplatňovať pri čítaní, učení sa o literatúre i pri jej samotnom písaní (pozri KOPECKÝ 2012:13). V uvedenom

aspekte záujmu o prírodu vidíme doposiaľ málo iniciované možnosti budovania vzťahu k jej hodnotám.

G. Snyder hovorí v súvislosti s kánonom západného písomníctva o dominancii tzv. „neprirodnej literatúry“, ktorá sa sústreďuje najmä na „*mravné zmatky, hrdinské činy, milostné aféry a duchovné hľadanie vysoce nadaných a často mocných ľudí, obvykle mužského pohlaví*“ (SNYDER 2002:146). Takáto literatúra, hoci je výrazovo a myšlienkovovo veľmi hybridná, zanecháva po sebe iba jednorozmerný antropocentrický odkaz, ktorý zanedbáva význam „prirodnej literatúry“. Snyder preto v uvedenom duchu navrhuje emancipovať podoby habitu „prirodnej poetiky“ (SNYDER 2002:146).

V prvých fázach vývoja sa formoval ekokritický záujem o výklad textov, ktoré konkretizoval Lawrence Buell (KOPPECKÝ 2012:14) v nasledujúcich štyroch oblastiach:

1. všímať si mimoludské zložky prírody, ktoré však nevytvárajú iba naračný rámec, ale naznačujú, že dejiny človeka sú neoddeliteľné od dejín prírody;
2. ľudský záujem nie je jediným legitímnym záujmom;
3. zodpovedné a ekosenzitívne správanie sa človeka voči prírode je súčasťou etickej orientácie v texte;
4. príroda je v texte aspoň implicitne ponímaná ako proces, nie ako konštanta.

Aktuálne sa ekokritika nezaobera výlučne čítaním a výkladom textov, ktoré spĺňajú vyššie uvedené kritériá, ale jej paradigmu obohacujú aj texty všímajúce si rozmanité aspekty antropocentrického prehodnocovania sveta. Skúma nielen prírodu, ale aj procesy, ktoré sú s ňou v napätí, ako napríklad industrializácia a urbanizácia.

Jedným z jazykových prostriedkov dosiahnutia obrazného uchopenia prírody s vrstvením rôznych asociácií, významov a symbolizácií, ktoré v sebe koncentrujú odkazy na mytológiu, históriu a kultúru viazanú s daným prírodným priestorom, sa stáva topos. V topose tak „klíči“ potenciál ozrejmiť ho nielen ako pojem estetický, čo je v kompetenciách literárnej vedy, ale aj ako pojem etický (filozofický, morálny, ideový, a teda v uvedenom zmysle predovšetkým ako ekologický), pričom ho takto môžeme vnímať ako environment a výkladovo sa ho zmocniť aj prostredníctvom ekofilozofie a ekokritiky. Uvedeným názorom sa stotožňujeme s M. Peprníkom, ktorý environment chápe „*nejen jako označení prostředí, ale též jako označení určitého ideového a etického projektu*“ (PEPRNÍK 2012:164), pričom environment vysvetľuje v intenciách definície R. F. Nasha ako vzájomne previazanú sieť živých vecí a procesov a závislosti človeka na tejto sieti, a jeho obsiahnutie v nej (pozri PEPRNÍK 2012:163-164).

Prejavy obrazných možností metafory smerom k zdôrazneniu ekologických aspektov prírody si všimol aj literárny vedec Ján Zambor. Zdôrazňuje, že v pôvodných, tzv. natu-rifikačných metaforách, sa môžeme stále častejšie stretávať s ekologickým čítaním ich významu. (ZAMBOR 2010:20) V tomto prípade uvažuje o environmentálnej alebo ekologickej metafore, s ktorej konceptom sa konfrontujeme aj v našom príspevku. Voľba uvedeného aspektu výkladu textu nie je ničím nelogickým, keďže „*vzťah človeka a prírody literatúra*

vždy vnímala všetkými pórmi, reagovala na jej javy, premeny, rozmyšľala o ich príčinách, napokon skúma i zmysluplnosť ľudských zásahov do jej tvárnosti...“ (ŠABÍK 2003:146).

Pre naše ekokritické a zároveň ekosenzitívne čítanie sme si vybrali tvorbu popredného predstaviteľa slovenskej poézie druhej polovice 20. storočia, člena básnickej skupiny Osamelí bežci, Ivana Laučíka, už len z toho dôvodu, že zostávame takpovediac na domácej pôde. Ako pramennú bázu využívame súborné dielo I. Laučíka *Básne* (2003). Jeho tvorba je bytostne spätá s prírodou rodného Liptova. Keďže ide o jeden z turisticky najexponovanejších regiónov Slovenska, je vhodné upozorniť aj na podnetnosť básnických textov, ktoré vidia Liptov nielen optikou malebnej krajiny s vysokým potenciálom turistického využitia, ale aj ako jedinečný prírodný organizmus. Laučík nebol len básnikom, ale i nadšeným turistom, milovníkom prírody, tatranských hôr, horolezcom a speleológom: „*V Liptove máte možnosť dvíhať svoj pohľad do hĺbky dolín, teda môžete prežívať priestor, čo pokladám za jednu z najväčších radostí života. Je tu množstvo jaskýň, teda aj miest, kde často ešte ani nesiahla ľudská noha. Nakoniec je to prastará krajina, formovaná od staroveku človekom. Tu kdesi je aj kolíska slovenskej poézie – určite na dohľad od Kriváňa*“ (KUBÁNYOVÁ 2004:8).

Svojimi básňami Laučík sprevádza vlastným videním a chápaním krajiny a prírodných daností, ktoré ju utvárajú a dodávajú jej jedinečný ráz. Jeho napojenie na prírodné prostredie často dosahuje spirituálnu úroveň, ako píše v básni *Za ohybom zimy*: „*Rehole rastlín ma prijali*“ (s. 212). V jeho textoch môžeme pozorovať dva koncepty prírodného prostredia. 1. Univerzálne, anonymné, atemporálne prírodné priestory, kde dominujú ťažiskové toposy jeho tvorby, napríklad jaskyňa, snežný previs, záveje, snežné pláne, mohutné skaliská, divoké, nepreniknuteľné lesy, aj hlbiny morského dna, nekonečné vodné hladiny, obyvatelia zvieracej ríše (veľmi často veľryba), a 2. skonzkrétneňá umelecká tematizácia regiónu Liptova prostredníctvom sprítomňovania podoby jeho vrchov, dolín, potokov, živočíšnej i rastlinnej ríše.

Prvá podoba prírody je oprostená od ľudskej prítomnosti, vyludnená, tichá, nepočuť tu ľudskú reč, komunikuje sa tu jazykom rastlín a zvierat, je to **deantropomorfizovaná príroda**. Vo svojej prirodzenej jednoduchosti je príroda drsná a spravodlivá – autor ju neidealizuje a neospravedlňuje, je v jeho ponímaní presne taká, aká má byť. Druhej podobe zobrazenia prírodného prostredia dominuje napätie, ktoré spôsobuje človek svojím zásahom a invazívnou snahou presadzovať svoju egocentrickú, koristnícko-panskú nadradenosť nad prírodou. Jedinečnú podobu krajiny u Laučíka si všimol aj Fedor Matejov, podľa ktorého je „*dekomponovaná na svoje sedimentované geologické vrstvy, meteorologické, udalosti, 'horúce' explozívne procesy, rastlinné diseminácie, ich 'indexy' – jednoducho vyjavuje sa ako 'živá pamäť geologickej katastrofy'*“ (MATEJOV 2005:207). Laučík týmto ťahom presúva pozornosť z vizuálneho, telesného, fyzického popredia krajiny na jej ekologické pozadie.

Pri reflexii Laučíkových básní sa pokúsime dotknúť problému, či krása krajiny nejakým spôsobom súvisí s jej

biologickou hodnotou. „*Stručne řečeno, zda když vnímám krajinu jako krásnou, svědčí tento soud i o její biodiverzitě, komplexitě, potažmo tedy i stabilitě a pod.*“ (STIBRAL 2009:56) Uvedený rozdiel a následný posun z oceňovania prírodného prostredia ako estetického objektu na jeho oceňovanie ako environmentu, budeme dokladovať prostredníctvom interpretácie jedného z hlavných modelov oceňovania prírody, ktorým je krajinový model (pozri CARLSON 2010:390). Ten ilustruje záujem turistov o obľúbené vyhliadky, scenérie, panorámy, vytvorené odstupom pozorovateľa od pozorovaného prírodného okolia, čo evokuje dojem „dokonalého“ estetického videnia prírody („ako na dlani“), pričom pozorovateľa nezaujímajú prírodné formy a prírodné procesy, ktorých je svojím pozorovaním svedkom, ale iba samotný výhľad (**estetický rozmer**). Do centra pozornosti pri uvedenej perspektíve turistov je vkladané hodnotenie malebnosti ako výsledku potvrdzovania si vlastnej antropocentricky motivovanej identity, kde dominuje predstava, že príroda je tu k tomu, aby nás tešila, zaujala, lahodila a slúžila nám. Zvrchovaným tónom takéto vnímania (oceňovania) prírody je teda iba intenzita účinku, resp. jeho absencia pri vyvolávaní estetického dojmu, pričom aktivizujeme také kritéria hodnotenia, ktoré nemajú nič spoločné s podstatou prírody ako environmentu. Pri uvedenom vnímaní pozorovateľ anuluje možnosť poznávať prírodné procesy, všima si iba ich javovú podobu a oceňuje ich kritériami stojacimi mimo rámca ozrejmujúceho **environmentálnu hodnotu prírody**. Estetické posudzovanie prírody je nám v tejto konštelácii bližšie než jej etické porozumenie (pozri REES 1975:312).

Vyhliadkovú perspektívu, vyvýšený bod, z ktorého je dobrý rozhľad na okolitú krajinu využíva aj I. Laučík vo svojich básňach. O podstate vyhliadok pre súčasného turistu podáva zaujímavé posolstvo básne *Cesty okolo sveta*. Vyhliadky považuje za **skomercializovaný produkt cestovného ruchu**, ktorý ponúka len štylizované a vopred pripravené komponovanie istej perspektívy pohľadu na prírodu. Pozorovateľ ju nevníma v jej synergickom pôsobení ako environment, ktorého by mal byť súčasťou, ale len ako vymedzenie estetickej kategórie malebnosti, pretože si udržiava dostatočnú environmentálne „necitlivú“ dištanciu od pozorovaného objektu. Autor v básni kritizuje „lovcov výhľadov“, pretože v snahe dosiahnuť ten najkrajší výhľad, strácajú vizuálnu citlivosť k prírode ako celku. Svoju aktivitu sústredia iba na jeden výsek reality, ktorý ich uspokojuje a prehliadajú všetky ostatné formy prírodnej diverzity (predovšetkým biologické). Autor vo veršoch „*Cestovať sa má so stiahnutou roletou / a pozeráť sa len pri značke PEKNÝ VÝHLAD. / Pekné vyhliadky!*“ (s. 180) ironizuje necitlivosť ku komplexnému vnímaniu prírody. Sám autor v porovnaní s nimi nešetril zrak na žiadnom mieste, aby videním dokázal prírodu lepšie spoznať a pochopiť: „*myslím na svoje doterajšie cesty okolo sveta: / každá ma stála zopár dioptrií.*“ (s. 180). Hodnotu pekného výhľadu nemeria výškou, vzdialenosťou, dostupnosťou či nedostupnosťou, estetickou súhrou farieb a tvarov jednotlivých prírodných objektov, ale vyberá si

kritériá založené na oceňovaní prírody ako bohatstva a rozmanitosti prírodných foriem a procesov. Zároveň si uvedomuje, že aktuálne len ťažko naplní svoju túžbu po výhľade, pretože programovo skomercializované sprístupnenie výhľadov upravilo záujem človeka o prírodu do režimu akejosi závislosti, ktorá musí byť stále intenzívnejšia: „*že táto túžba je aj tak neukojiteľná, / že PEKNÝ VÝHLAD nezaplatím už / žiadnym zlatom*“ (s. 181). Zrejme sa v ohlase týchto veršov ozýva aj explicitne nevyslovená skepsa – príroda je už natoľko pretvorená ľudským zásahom, že ani z toho najideálnejšieho výhľadu už nespozorujeme jej pôvodnú tvár.

Završenie cestovateľskej túžby po čo najfantastickejších výhľadoch sa dá virtuálne zrealizovať prostredníctvom internetových aplikácií, umožňujúcich z akéhokoľvek miesta na svete si prezrieť okolitú krajinu. Túžba po dokonalých výhľadoch sa tak javí ako ľahko naplniteľná, no pri jej uspokojení chýba podstatný rozmer ľudskej autenticity a vedomia prepojenosti na environment. Je nám sprostredkovaná iba cez technologické protézy. O uvedenom type „cestovania okolo sveta“ platia aj nasledujúce slová: „*Naše súčasná kultúra je syntézou kultúry antropofagické (pohlucujúcej) a kultúry antropoenické (vypudzujúcej); stejně jak jsme v tomto systému integrováni (začleněni), tak stejnou měrou nás současně vypuzuje mezi nespočetné technické protězy (umělé náhrady), až dosáhneme k té nejobdivuhodnější, kterou je protěza myšlení – umělé inteligence*“ (HAUER 2012:80). Smer náhrad prírody za umelé simulácie obrazne vyjadril aj autor, keď balvan označil za gumový (s. 65) – teda ako náhradu, kópiu skutočnosti. Na druhej strane si uchováva ešte schopnosť rozoznať simulácie, keď píše „*(...) umelý list nebol dost zelený*“ (Večerný zápis, s. 221). Básnik vyslovuje predtuchu zmocňovania sa prírody človekom v priestore fyzickom i virtuálnom. Jeho snaha speje k tomu, aby si podmanil, pozoroval, kontroloval a ovládal celú prírodu. Ilustruje to na banalite „nesprávne“ uloženého listu maliny, pretože aj o jeho polohe musí človek vedieť, keďže si na to zostrojil pozorovacie prístroje: „*I prevrácený list maliny / zablysol sa v optike družíc*“ (Pozdrav Michauxovi, s. 168). Slobodou si nemôže byť istý žiaden živočích, pretože človek vykonáva dôslednú evidenciu každého druhu. Obavy z lapenia má aj jeden z posledných slobodných tvorov: „*A kradmo lieta / Neokružkovaný vták*“ (Vzdušnou čiarou, s. 163).

Vyššie interpretačne naznačený príklad estetického oceňovania prírody prostredníctvom využitia perspektívy vyhliadky dostáva u I. Laučíka prirodzenú podobu, kde sa rešpektuje **hodnota prírody ako environmentu**, a to napríklad v nasledujúcich veršoch zo zbierky *Sme príbuzní na začiatku*: „*Riasy nekonečné riasy padajú na nohy bežca / Veľkolepé / veľkolepé (osvetlenie) / veľkolepé (ticho rastlinných plošín) / pred zánikom / z húštín sme vyšli / (oslepení) / (v bezslnečnom jase) / prítomní svojou panorámou na balvanoch / a malí podľa vlasov / vysoké prhlavy nášho letu sa mihali / a vysoké starecké obličaje pustatín / zostrovali náš pohyb / po položných miestach*“ (s. 67). Na rozdiel od prvého konceptu zobrazenia vyhliadky, kde sme mali tieto záujmové body identifikované značkou

a bolo na ne upozorňované, tu sa zoznamujeme s „polozná-mymi miestami“, čiže prírodou ešte málo poznanou, bez dominancie človeka, čo by naznačoval aj „nekonečný porast rias“, majúci schopnosť rýchlosťou rastu spomaliť bežca (pozorovateľa). Absenciu ľudskej prítomnosti umocňuje aj časopriestorový rozmer prírody. Evokácia rozsiahlosti a akejsi priestorovej nekonečnosti skoncentrovanej v rastlinných plošinách a pustinách vymedzených tichom je ekvivalentom vyľudnenia. Nielen priestorová neprítomnosť ľudí, ale aj ich časová absencia v danom priestore uchováva stáročia prírodu v nezmenenej podobe. Upozornenie na časopriestorový aspekt v tomto zmysle je opäť iba málo adekvátnou a skôr obraznou (metaforickou) pomôckou, ako prostredníctvom ľudských pojmov priblížiť prirodzenosť prírody. Obrazy hustoty rastlinného porastu (obrastania, zarastania) signalizujú, že lyrický subjekt sa objavuje v krajine, kde jednoznačne prevláda prírodný živel. Svoju tesnú osobnú skúsenosť s prírodou skoncentrovanú v podobe takmer nepreniknuteľného porastu húštiny dokladá superlatívnym a trojnásobne zopakovaným adjektívom „veľkolepé“ práve v momente, keď situuje svoje postavenie na vyhlídkový bod na balvanoch. Pozorovateľské možnosti vyhlídky sú však akoby neadekvátne tomu, čo by mal z nej pozorovateľ vidieť. Paradox oslepenia pozorovateľa v momente, keď nesvieti slnko, môžeme vnímať ako upriamovanie pozornosti mimo antropocentrický rámec pozorovania, ktorý iniciuje vnímanie skrytých väzieb ľudského zrastenia s prírodným celkom. V holistickom duchu po tom volá veršami „sme príbuzní / na začiatku“ ale zároveň nie veľmi optimisticky dodáva „(v troskách)“ (s. 92). Motív prhlav by mohol byť takým prebúdajúcim stimulom celého ľudského vedomia, ktoré by naoko bezproblémový „let“ nášho pohľadu do prírodného priestoru upravoval v prospech citlivosti k prírode.

Tretia podoba vyhlídky, na ktorú Laučík pomyselne požíva, sa odohráva na jednom zo symbolických vrchov Liptova – Poludnica. Báseň má názov Pohľad z Poludnice. Pozorovateľ sa tentokrát nenechá unášať krásou videnej prírody, ale svojím **ekosenzitívnym pohľadom** sprostredkúva podobu agresívneho, ekologicky necitlivého a prospechársky motivovaného zásahu človeka do prírodného prostredia.

V akých environmentálne ladených kontextoch vnímal autor svoj rodný Liptov? Báseň Príhovor k popolu Aurela Stodolu vznikla pri príležitosti presunu urny s pozostatkami slovenského vynálezcu a jeho manželky do jeho rodiska v Liptovskom Mikuláši. Autor sa k Stodolovi prihovára a zoznamuje ho so súčasnou podobou jeho rodiska: „*Dúfame, že ste cestovali dobre / a postrehli už z rýchlika / geologické zmeny, / čo sa tu udiali v ostatných rokoch*“ (s. 192). Konfrontácia dvoch časových rovín – aktuálnej a tej z čias života Stodolu – odhaľuje medzi nimi podstatný rozdiel, motivovaný „geologickými zmenami“. Uvedenú zmenu vyčísluje Laučík nie časovými hodnotami, ani politickými, demografickými či kultúrnosociálnymi kvantifikátormi, ale pomocou vitality a rastu vrb. Prítomnosť týchto stromov určuje zároveň aj mieru uvedomenia si domova: „*Teraz ste už doma (ako všade), / zvlášť však tu, / kde sa darí vrbam*“ (s. 193). Symbolický návrat A. Stodolu

do rodiska prebúdzajú u I. Laučíka nádej na obnovu vyváženého vzťahu človeka k prírode, aký v priestore liptovskej domoviny panoval pred desaťročiami: „*Šťastnou náhodou ste sa narodili v rodine, / ktorá nemusela kynožiť drevinu*“ (s. 193). Predstava tejto perspektívy je v ostrom protiklade k súčasnosti, s ktorou básnik zdvorilo, no zároveň i trochu šokujúco zoznamuje Stodolu: „*Dovoľte, aby som Vás, nášho rodáka, upozornil / na krátkodýchú vrbu, / ktorej drevo má / asi len hodnotu paliva*“ (s. 193). Hodnota stromu pre zavrhnutie akéhokoľvek iného dôvodu jeho existencie je redukovaná iba na normu ekonomického prospechu.

Nefalšované vyznanie Liptovu ponúkol básnik vo veršoch s príznačným názvom *Liptov*. Vníma ho nielen v rovine estetickej pôsobivosti, kde v niektorých jeho zákutiach ešte nie je cítiť kultivačnú činnosť človeka: „*Ach, Liptov, / horstvá poskladané z fotografií / ľudoprázdnych žlabov*“, ale aj ako prostredie s výraznými črtami endemitu: „*najkrajšie exempláre rastlín a zvierat / snímané s filozofickým nadhľadom!*“ (s. 126). Pôvodná podoba autentickej prirodzenosti liptovskej prírody, „*kde vedomie tlie / v siahlodlhých zimách, / lavíny ozvučujú marec*“ (s. 126), je umocnená uchovávaním si vlastnej prírodnej podstaty v obrannom geste nasmerovanom voči ľuďom v podobe nehostinnej zimy a lavínových výstrah. Akoby prírodný Liptov nadobúdajú svoju pôvodnú tvár iba pod mimikrami snehových a ľadových škrupín odstrašujúcich dotieravosť človeka. Liptov však taký nie je stále. Autor si všimá, ako príroda ustupuje zásahom človeka, čo spôsobuje na prvý pohľad kuriózne prepojenie sveta pôvodného, domovského s importom civilizačných technológií: „*Liptov, kde sa rekreačný spôsob života snúbi / s divokou kosbou, kde drevenici prirastá / hliníková veranda*“ (s. 126). Táto symbióza (snúbenie sa) je klamná práve v tom, že pokrýva pôvodný stav (zabúdanie) a považuje sa za prirodzenú.

Preskupovanie prírodných prvkov s artefaktmi technokratickej spoločnosti sa ohlasuje z Laučíkových veršov opakovane. Príroda sa snaží s týmto „odpadom“ ľudských rúk vyrovnáť po svojom, čo sa jej občas darí, ako napríklad vo verši, kde odolnosť organického dokáže časom premôcť výsledok necitlivosti človeka k prostrediu: „*asfalt rozpadnutý, vône mikróbov*“ (Biely film, s. 215), no občas tento boj vyznieva iba do agónie: „*A pod asfaltom pridusený tlkot / rastlín*“ (Experiment, s. 143), alebo sa dostáva do situácie, kde si vie príroda poradiť iba maskovaním ľudskej aktivity „*(P. odtláča duralové plechy do krovia)*“ (Pece nezhoria, s. 109). Niekedy pristihne samu prírodu dezorientovanú, napríklad v momente, keď si vtáci robia „*hniezda z hliníkového drôtu a izolácie*“ (Alexyho pastel, s. 162).

Liptovská príroda je predmetom dobývania, čo najvýstižnejšie dokladá dvojveršie s ľútostivým povzdychom: „*Liptov, Liptov, Liptov / kde ťažba vzduchu pokračuje*“ (Liptov, s. 126.). Perspektíva pokračujúceho ľudského záujmu o Liptov nie je z pohľadu I. Laučíka lichotivá, keďže prírodné zdroje prepočítané na iba na kalkul výnosu sa pomaly vyčerpávajú a na rad prichádza aj vzduch ako symbol maximalizácie dobývania. Obrazy vyčerpanej a bezživotnej krajiny sa objavujú aj

na iných miestach: „*Hroby otvorené, štrk vytážený. / A prázdne ulity / vo veľkolepom osvetlení!*“, čo iba umocňuje „*rozpaky / v geologickom tichu*“ (Zatiaľ, s. 150). Logika prírodných zákonov dostáva trufalosťou a manipuláciou človeka zásadné rany: „*bolo rozhodnuté / obrátiť aj toky riek*“ (Pozdrav Michauxovi, s. 169). Pretváranie prírody ľudským zásahom pripodobnil Laučík obrazmi falocentrických symbolov veží (keltskej, kresťanskej, televíznej) v básňach Havránok alebo Z polárnických denníkov, ktorými akoby obrazne vstupoval človek do „genetického“ základu prírody a takpovediac ju „oploďňuje génom“ svojej predstavy civilizačného pokroku.

V básni Pohľad z Poludnice namiesto obrazu fungujúceho environmentu robí autor z čitateľov svedkov „vraždenia“ prírody: „*Rozpadnuté salaše so stopami sekier / medzi lopúchmi, / vonkajšie i vnútorné pohyby zabudnuté / a telo obrátené naruby, / sliznicami von*“ (s. 160). Príroda nadobúda v autorovej umeleckej kreácii ľudskú podobu, obrazne získava telo, ktoré je poškodzované, s krutosťou porciované, až sú odhalené jeho vnútornosti, akoby sa tým vyslovil bezohľadný zásah do samotnej esencie prírody. Ľudskou rukou vedený ostrý rez prírodou pokračuje v ďalšom pitvaní: „*Kostry roztratené, / neovládnuté / lesy prevrátené buldozérmi / nájomné vrátené do obehu, / železnice spevnené kostrami*“ (s. 160). Aj tu príroda, konkrétne les, získava antropomorfnú podobu, už nie živú, ale redukovanú iba na mŕtve kosti, slúžiace potrebám hlbšieho prieniku do jej útrob. I. Laučík pripodobňuje kosť k stavebnej osi tela stromov napríklad v spojení: „*blyštia sa kosti osí*“ (Ešte apríl, s. 217).

Symbolom ľudského kolonizačného vpádu sa stáva u Laučíka železnica, cesta („*pás drveného štrku pretína les*“ / Tristia, s. 222/) či letisko („*les krehne pred očami. / Už čoskoro budú v ňom pristávať lietadlá*“ / Pridieť!, s. 175/). Ironická pointa vyplýva z toho, že les sa oplatí vidieť iba vtedy, ak sa doň nedostaneme po svojich, ale výdobytkami techniky, ktoré nahradili a zaplnili prírodný priestor. Narušená je i pamäť prírody, odhalená a zároveň ničená v obrazoch stínania stáročných límb: „*naše archívy, zmluvy, pergamen! / Vydali sa na výpravu s nosičmi / píl a krošní*“ (Limby, s. 124). Využívaná lexika „kolonizačnej“ proveniencie umožňuje I. Laučíkovi vyjadriť nezvratiteľný dopad netolerantného zásahu do prírody: „*Hmýrenie havranov v kalovej nádrži / (...) / Lipy a žlté kosačky, humná, štvorce textilk, / miestne rozhlas a silážne veže, / lyžiarske vleky / v lete / i ovce zaviaznuté v močiari...*“ (s. 160). Nielen Liptov, ale celé prírodné prostredie sa stalo podľa básnika pokusným laboratóriom. Vzťah človeka k prírode vidí ako jeden veľký a nekontrolovateľný experiment, čo zobrazil aj v rovnomennej básni: „*Hmyz z leta sa vracia do oceliarní. / Šušky spŕchli na chemický signál, / veverice začali žobrať*“ (s. 143). Zákonu prírody a základné princípy fungovania vystriedala umelo implantovaná regulácia človekom. Nakoniec je prítomnosť človeka ako parazita na prírode zintenzívnená do tej miery, že zaberá nárokmi svojho konzumného života stále väčší prírodný priestor. Toto preludnenie je vyjadrené vo verši „*rozostupy upravené iba na predpaženie*“ (s. 160). Ďalší antropomorfný prvok je v dvojverší: „*Ako koža / pokrýva údolie lišajníková*

púšť“ a vzápätí sa ohlasuje Laučíková ekofilozofická predstava environmentu ako prírodnej jednoty všetkého živého: „*Čo patrí všetkým / roztvára sa do oka. / (Zvnútra i zvonku, / potom i to / sa znehybňuje, / aby sa zrástlo*“ (Z Dobročského pralesa, s. 135).

Záverom. Básnická tvorba I. Laučíka vytvára alternatívny priestor pre proekologické zamyslenie sa nad aktuálnym stavom i budúcnosťou ľudstva v partnerstve s prírodou, pričom táto výzva je realizovateľná pre rôzne oblasti kontaktovania sa človeka s prírodným prostredím. Autor je v neustálej diskusii s prírodou i človekom. Odpoveď prírody už pozná, iba človeka sa musí pýtať v básni Milí priatelia!: „*Človek vo svojom tenkom klobúku / nie je doma pre seba, ale pre niekoho. / Má sa rozrastať? dozrievať? postupovať?*“ (s. 154). Odpovede môžu byť dve – má tak konať ako rastlina, ktorá je súčasťou environmentu, alebo permanentne dovŕšovať neustále sa dvíhajúce horizonty svojej kolonizačnej neukojiteľnosti?

Literatúra a pramene:

- CARLSON, A.: Oceňování a přírodní environment. In: ZAHŘÁDKA, P. (ed.): *Estetika na přelomu milénia. Vybrané problémy současné estetiky*. Brno 2010, s. 385-396.
- HAUER, T.: Dromologie. In: FEBER, J. – PETRUCIOVÁ, J. – HAUER, T.: *Ztraceni v terrapolis. Antropologie. Dromologie. Víra*. Kraków – Trnava 2012, s. 72-102.
- KOPECKÝ, P.: *Robinson Jeffers a John Steinbeck. Vzdálení i blízcí*. Brno 2012.
- KUBÁNYOVÁ, N.: *Kedy začne v jaskyni snežiť?* In: *Liptov*, 2004, roč. 55, č. 18, s. 8.
- LAUČÍK, I.: *Básne*. Bratislava – Levoča 2003.
- MATEJOV, F.: *Krajina u I. Laučíka*. In: *Lektúry*. Bratislava 2005, s. 201-213.
- PEPRNÍK, M.: *Cesta od toposu k environmentu v americké literatuře 19. století*. In: KOMENDA, P. – MALINOVÁ, L. – ZMĚLÍK, R. (eds.): *Místo – prostor – krajina v literatuře a kultuře*. Olomouc 2012, s. 163-171.
- REES, R.: *The Taste for Mountain Scenery*. In: *History Today*, 1975, roč. 25, s. 305-312.
- SNYDER, G.: *Nepřírodní literatura*. In: *Místo v prostoru. Etika, estetika a vodní předěly*. Praha 2002, s. 145-152.
- STIBRAL, K.: *Estetický postoj k přírodě a krajině*. In: Dlouhá, Jana a kol.: *Vědění a participace. Teoretická východiska environmentálního vzdělávání*. Praha 2009, s. 48-59.
- ŠABÍK, V.: *Aspekty ekologické estetiky*. In: *Diskurzy o estetice*. Bratislava 2003, s. 244-256.
- WHELAN, T. (ed.): *Nature tourism: managing for the environment*. Washington 1991.
- ZAMBOR, J.: *Tvarovanie básne, tvarovanie zmyslu*. Bratislava 2010.

Kontakt:
PhDr. Marián Kamenčík, PhD.
KSJaL FF UCM v Trnave
Námestie J. Herdu 2
917 01 Trnava
E-mail: mkamencik@gmail.com

Kreatívny priemysel

Matej Beňuška

Kľúčové slová:

kreatívny priemysel, umenie a komercia, kultúrna ekonomika, oranžová ekonómia

Abstract:

This article describes creative industries. It writes about history of creative industries around the world and how are Slovakian lawmakers approaching the topic. It also shows different definitions of creative industries by major world organizations and tries to create appropriate definition of creative industries for Slovakian environment.

Úvod. Kreatívny priemysel je na Slovensku pomerne málo zaužívaný pojem. Ministerstvo kultúry Slovenskej Republiky tento termín prvýkrát spomína v októbri 2010, kde opisuje jeho definíciu z Bruselskej konferencie *Kreatívny, kultúrny priemysel – nový faktor rastu v EÚ?*, ktorá sa uskutočnila v decembri 2007. Definovaný bol ako “viacvrstvový hospodársky segment, ktorý zahŕňa kultúrny priemysel už viac menej identifikovaný cez výtvarné umenie, herecké umenie, hudobné umenie, kultúrne dedičstvo a televízne a rozhlasové vysielanie, kinematografiu, audiovizu, počítačové a konzolové hry, knižné vydavateľstvo vrátane reklamy, dizajnu a architektúry s prepojením na pridružené oblasti, ako napr. výroba hardvéru, mobilných telefónov, MP3 prehrávačov a pod.” (*Kreatívny priemysel*. <http://www.culture.gov.sk/>) Údaje z konferencie o význame kreatívneho priemyslu hovoria, že má o 12,3 % väčší medziročný nárast zamestnanosti ako iné oblasti priemyslu. Ďalším zaujímavým údajom z pohľadu EÚ je čistý podiel kreatívneho priemyslu na HDP EÚ, ktorý bol v roku 2003 viac ako 2,3 %. Kreatívny priemysel mal v roku 2003 o viac ako 100 miliárd EUR väčší obrat ako IKT priemysel (informačno-komunikačné technológie) a o 350 miliárd EUR väčší obrat ako automobilový priemysel. Tieto čísla vzbudili pozornosť. V marci 2014 Rada vlády SR pre kultúru schválila “*Východiská stratégie rozvoja kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike*” a uložila Ministerstvu kultúry SR predložiť materiál do medzirezortného pripomienkového konania a následne na rokovanie vlády. Schválený materiál definuje potrebu vytvoriť medzirezortnú pracovnú skupinu (v gescii Ministerstva kultúry SR a v spolupráci s Ministerstvom hospodárstva SR, Ministerstvom dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR, Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvom vnútra SR a Ministerstvom financií SR, ako aj Štatistickým úradom SR), úlohou ktorej bude vypracovanie Stratégie rozvoja kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike. (*Rada vlády ...* <http://www.culture.gov.sk/>) Podľa tohto rozhodnutia by mala byť aj na Slovensku venovaná kreatívnemu priemyslu väčšia pozornosť.

Kreatívny priemysel mal v histórii niekoľko „prechodcov“ a rôzne definície. Termín kultúrny priemysel bol

zaužívaný Frankfurtskou školou, ktorá v 30. a 40. rokoch 20. storočia kritizovala spoločenské pomery v podmienkach industrializácie, monopolizácie a rastúceho významu technológií, ovplyvňujúcich aj kultúrny vývoj. Odsúdila aj komodifikáciu umenia (jeho vnímanie ako komodity – tovaru určeného na predaj a spotrebu), ako ideologickú legitimizáciu kapitalistickej spoločnosti a rozkvetu populárneho kultúrneho priemyslu. (ADORNO – HORKHEIMER 1944) Tieto negativistické názory na vzťah kultúry a kapitalistického podnikania stále pretrvávajú a prejavujú sa najmä v diskusiách o hrozbách globálnej kultúrnej homogenizácie. Z tohto pohľadu má kultúra a ekonomika nepriateľský vzťah a sú riadené natolko nezlučiteľnou logikou, že pri snahe spojiť ich, integrita oboch trpí. Začiatkom 60. rokov mnoho analýz a výskumov dospelo k výsledku, že proces komodifikácie nevedie vždy k degenerácii umeleckého prejavu, ale naopak, pre priemyselné (alebo digitálne) výrobky a služby má priaznivé dôsledky. Od 80. rokov termín kultúrny priemysel nemá len negatívny význam a začína byť používaný v akademických a zákonotvorných kruhoch ako pozitívum. Toto označenie patrilo formám kultúrnej produkcie a konzumcie, ktoré sú založené na symbolike, alebo expresívnych prvkoch. Termín kultúrny priemysel bol propagovaný taktiež organizáciou UNESCO v 80. rokoch a zahŕňal širokú škálu oblastí ako hudba, umenie, písanie, móda, dizajn; a mediálny priemysel ako rádiá, vydavateľstvá, filmová a televízna produkcia. Jeho záber nie je limitovaný iba na technologicky založenú produkciu vo vyspelých krajinách, ale aj na remeselné založenú produkciu v rozvojových krajinách. Investície do tradičných umení môžu byť benefitom pre ženy – umelkyne, pretože im umožňuje sebarealizovať sa a vytvárať príjem pre rodinu, špeciálne na územiach, kde je ťažké zabezpečiť akýkoľvek príjem do domácnosti. Všetky produktívne obory majú významnú ekonomickú funkciu a zároveň sú nosičmi dôležitých spoločenských a kultúrnych hodnôt.

V roku 2001 britský spisovateľ a mediálny manažér John Howkins (2001) popularizoval termín kreatívna ekonomika. Howkins aplikoval termín na 15 priemyslov a zahrnul do neho okrem umenia aj vedu a technológiu. Podľa Howkinsa, kreatívna ekonomika mala v roku 2000 celosvetovo hodnotu 2,2 miliardy dolárov a ročne rastie tempom zhruba 5 %. Pojem zahŕňa nielen kultúrne výrobky a služby, ale tiež hračky, hry a celú oblasť výskumu a vývoja. Týmto rozpoznáva kultúrne aktivity a procesy ako podstatu novej ekonomiky, ale zároveň sa zaoberá prejavmi kreativity v oblastiach, ktoré neboli vnímané ako „kultúrne“.

Pojem **kreatívna ekonomika** sa používa na označenie širšej skupiny produktívnych oblastí, vrátane výrobkov a služieb kreatívneho priemyslu a zároveň produktov založených na inovácii: mnoho druhov výskumov a rozvoj softvéru. Tento pojem sa začal používať zákonodarnými orgánmi napr. v Austrálii a Veľkej Británii, kde koncom 90. rokov prechádzali z pojmu kultúrny na kreatívny priemysel. Toto použitie vychádzalo zo spájania kreativity

s urbanistickým ekonomickým rozvojom a mestským plánovaním. Jeho používanie podporila publikácia Charlesa Landryho *Kreatívne mesto: Nástroje pre mestských inovátorov*. (LANDRY 2008) Ďalšia práca, ktorá rozpracovala tento pojem, bola publikácia Richarda Floridu, amerického teoretika urbanistiky, na tému kreatívna trieda, ktorú mestá musia vytvoriť na zaistenie ich úspešného rozvoja. Kreatívna trieda je zoskupenie rôznych profesionálnych, manažérskych a technických pracovníkov (nie iba pracovníkov z kultúrneho a kreatívneho priemyslu) vytvárajúcich inovácie a pokrok rôznych druhov. Spolu tvoria triedu, ktorú Florida označil ako základ inovatívnej energie a kultúrneho dynamizmu v dnešných mestských spoločnostiach. Z tejto perspektívy sú kultúrne aktivity primárne označené ako nástroje mestskej infraštruktúry, ktoré slúžia na prilákanie odborných pracovných síl a zároveň fungujú ako priestor pre realizáciu veľmi cieľavedomého a špecifického trávenia voľného času. Po prvej vlne entuziazmu, najmä zo strany starostov miest v Spojených štátoch, severnej Európe a východnej Ázii, sa záujem o kreatívnu triedu výrazne znížil. Výskumy dokázali, že Floridova teória nebola podložená praktickými dôkazmi a nedodávala dostatočné kritéria na nevyhnutné a udržateľné podmienky, pri ktorých by sa takito skúsení a kreatívni jednotlivci schádzali a usádzali, aby sa mohli stať nositeľmi lokálneho a regionálneho rozvoja. Navyše, Florida sám priznal, že v Spojených štátoch výsledky jeho stratégie nesmerujú ku skúsenejším, profesionálnejším a kreatívnym pracovníkom. Konštatoval, že po dôkladnejšom prieskume, zhromažďovanie talentov prináša veľmi málo benefitov pre menej zangažovaných obyvateľov mesta. (FLORIDA 2002)

Na podporu diskusie v Latinskej Amerike a Karibiku o prínosoch kreativity ako základného prvku ekonomického a sociálneho rozvoja, Inter-Americká Rozvojová Banka (IDB) zverejnila na svojej stránke publikáciu Buitrago & Duque: *The Orange Economy: An Infinite Opportunity* (Oranžová ekonomika: Nekonečná príležitosť). Autori uvádzajú, že keby takzvaná „oranžová ekonomika“ bola štátom, bola by to štvrtá najväčšia ekonomická svetová sila, umiestnila by sa ako deviata na rebríčku vývozu produktov a služieb a reprezentovala by štvrtú najväčšiu svetovú pracovnú silu. Kniha získala celosvetový úspech a kladné recenzie. Jej kreatívny a inovatívny text zhrňa medzinárodné štúdie a definície ohľadom kreatívneho priemyslu. Táto publikácia umožňuje lepší prehľad o doterajších, rozdielnych definíciách kreatívneho priemyslu. (BUITRAGO – DUQUE 2013)

UNESCO označuje kultúrny a kreatívny priemysel ako „kultúrne vyjadrenie bez pridanej ekonomickej hodnoty; kultúrny priemysel vyrába a distribuuje kultúrne tovary a služby, ktoré majú v súčasnosti špecifické atribúty, použitie a účel, stelesňujú alebo zahŕňajú kultúrne vyjadrenie, bez ohľadu na ich prípadnú komerčnú hodnotu“. (*Východiská koncepcie ...* <http://www.rokovania.sk/>) Ide teda o všetky kombinácie kreativity, produkcie a komercializácie kreatívneho obsahu, ktorý je nehmotný a má kultúrny pôvod.

Tento obsah je väčšinou chránený autorskými právami a môže mať formu výrobku alebo služby. Okrem toho sem patrí celá umelecká a kultúrna tvorba (vrátane architektúry a reklamy). Konferencia Spojených národov pre obchod a rozvoj označila kreatívny priemysel ako „jadro kreatívnej ekonomiky a definovala ho ako cyklus produkcie výrobkov a služieb, ktoré používajú kreativitu a duševné vlastníctvo ako hlavný výstup. Sú klasifikované podľa ich roly ako kultúrne dedičstvo, umenie, médiá a funkčné výtvy.“ (*Creative Economy Report 2010*)

„Podľa definície WIPO je kreatívnym podnikaním to, ktoré sa venuje komerčnému zhodnoteniu tovarov a služieb, ktoré sú výsledkom duševnej tvorivej činnosti a nesú hodnoty (napr. knihy, film, hudba), čím významne prispieva k ekonomickému, spoločenskému a kultúrnemu rozvoju národov.“ (*Východiská koncepcie ...* <http://www.rokovania.sk/>) Ministerstvo pre kultúru, médiá a šport Spojeného Kráľovstva definuje kreatívny priemysel ako „aktivity založené na kreativite, individuálnom talente a schopnostiach, s potenciálom vytvoriť pracovné pozície a blahobyt vytváraním a využívaním duševného vlastníctva.“ Ďalej spomína: „vytváranie technologického pokroku spolu s kreatívnym priemyslom, pričom tento sektor má veľa čo ponúknuť tým, ktorí majú talent a snahu uspieť. Tento sektor je najvhodnejší pre umelcov, ktorí sa považujú za podnikateľov, ktorí chcú povzniesť svoje umenie na úroveň, ktorá má trhovú hodnotu a môže byť predávaná ako výrobok alebo služba. Podnikatelia v kreatívnom priemysle rátajú s využitím svojho talentu.“ (LAS INDUSTRIAS CREATIVAS 2010:13-16) „Na porovnanie možno uviesť rozdiely v definíciách v pobaltských krajinách Estónsko, Litva a Lotyšsko. Estónsko ... zaraďuje do kreatívneho priemyslu umenie (vizuálne a úžitkové umenie), scénické umenie (divadlo, tanec, festivaly), hudbu (interpretáciu, komponovanie, produkciu, vydavateľstvá, hudobné nástroje, festivaly), architektúru, dizajn (priemyselný, módný a grafický), film a video, televízne a rozhlasové vysielanie, zábavné informačné technológie (online a počítačové hry, zábavné internetové stránky), vydavateľstvá (kníh, inej neperiodickej tlače, novín, inej periodickej tlače), kultúrne dedičstvo (múzeá, knižnice, archívy, remeslá) a reklamu (reklamné a mediálne agentúry). V Litve a Lotyšsku zahŕňajú do kreatívneho priemyslu aj vzdelávanie v oblasti kultúry, voľný čas, zábavu a ďalšie kultúrne aktivity. V Litve dokonca explicitne aj zoologické a botanické záhrady a cestovné kancelárie.“ (*Východiská koncepcie ...* <http://www.rokovania.sk/>)

Podľa týchto definícií možno konštatovať, že **kultúrna ekonomika** sa skladá z 1. tradičných umeleckých aktivít, ktoré sú zamerané na uchovanie a prenos kultúrneho dedičstva, 2. aktivít podporujúcich kreativitu a 3. konvenčného kultúrneho priemyslu. **Kreatívny priemysel** sa zasa zameriava na funkčné výtvy, nové médiá, software, konvenčný kultúrny priemysel a aktivity podporujúce kreativitu. Tzv. **oranžový priemysel** sa snaží o kompromis medzi oboma.

Zoznam detailných zaradení aktivít do jednotlivých skupín

1. Konvenčný kultúrny priemysel	
Publikovanie	Knihy, noviny a časopisy
	Tlačiarenský priemysel
	Editovanie
	Literatúra
Audiovizuálna tvorba	Kníhkupectvá
	Film
	TV
	Video
Fonografická tvorba	Rádio
	Nahráná hudba

2. Umenie a dedičstvo	
Výtvarné umenia	Malba
	Sochárstvo
	Inštalácie video umenia
	Fotografia
	Móda – haute couture
Múžické umenia a predstavenia	Divadlo, bábkové divadlo, tanec
	Koncerty
	Orchestre, opereta
	Cirkus
	Organizovaná improvizácia
	Móda – pódium
Turizmus, hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo	Remeslá a starožitnosti
	Gastronómia
	Múzeá, galérie, archívy a knižnice
	Architektúra a pamiatkárstvo
	Národné parky a ekoturizmus
	Pamiatky, vykopávky, historické štvrte atď.
	Festivály a karnevaly atď.
Kultúrne a umelecké vzdelanie	

3. Funkčné výtvary, nové médiá a softvér	
Dizajn	Interiérový dizajn
	Grafické umenie a ilustrácie
	Šperky
	Hračky
	Dizajn výrobkov
	Architektúra
Reklama	
Softvér	Videohry
	Ďalšia interaktívna audiovizuálna tvorba
	Digitálny obsah pre médiá

Móda – Prêt-a-porter	
Informačné a tlačové agentúry	

4. Aktivity podporujúce kreativitu	
Kreatívny výskum, vývoj a inovácia	
Profesionálna kreatívna výchova	
Rozvoj technických schopností na kreatívnu aktivitu	
Správa a autorské práva	

Zdroj: Buitrago P., Duque I., Orange Economy

Záver. Pojem kreatívny potenciál zahŕňa množstvo rôznych produktov, aktivít a služieb. Aj v tomto prípade existuje mnoho definícií a je ťažké vybrať najpresnejšiu. Ako najvhodnejší sa javí prístup Buitraga a Duque, ktorí zahrňujú všetky definície pod pojem Oranžová ekonomika. Odmietajú však definovať tento názov, pretože každá krajina alebo organizácia potrebuje špecifický prístup a rýchlo meniaci sa charakter kreatívneho priemyslu je dôvod, prečo generuje toľko potenciálnych príležitostí na využitie. Fakt, že pojem je taký náchylný zmenám, ho robí ťažko definovateľným.

Napriek tomu je v závere možné pokúsiť sa o definíciu pojmu kreatívny priemysel pre využitie na Slovensku: Kreatívny priemysel zahŕňa všetky produkty a služby založené na kreativite, individuálnom talente a duševnom vlastníctve v minulosti aj v súčasnosti. Jeho súčasťou sú výtvarné a múžické umenie (klasické alebo súčasné), hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo, turizmus, publikačná činnosť, audiovizuálna tvorba, fonografická tvorba, dizajn, móda, kultúrne a umelecké vzdelávanie, dizajn, reklama, vývoj softvéru, informačné a tlačové médiá.

Literatúra a pramene:

- ADORNO, T. W. – HORKHEIMER, M.: *Dialectic of Enlightenment*. Amsterdam 1944.
- BUITRAGO P. – DUQUE I.: *The Orange Economy: An Infinite Opportunity*. Inter-American Development Bank 2013.
- LAS INDUSTRIAS CREATIVAS. BRITISH COUNCIL, 2010, s. 13-16. Uverejnené na internete: <http://www.odai.org/biblioteca/biblioteca1/22.pdf> (1. 6. 2014)
- FLORIDA, R.: *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life*. New York 2002.
- HOWKINS, J.: *The Creative Economy: How People Make Money From Ideas*. USA 2001.
- LANDRY, CH.: *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London 2008.
- UNCTAD. *Creative Economy Report*, 2010. Uverejnené na internete: http://unctad.org/en/Docs/ditctab20103_en.pdf (30. 5. 2014)

Cultural Industries. Uverejnené na internete: http://www.unesco.org/bpi/pdf/memobpi25_culturalindustries_en.pdf (8.6.2013)

Kreatívny priemysel. Uverejnené na internete: <http://www.culture.gov.sk/posobnost-ministerstva/kreativny-priemysel-165.html> (1. 6. 2014)

Rada vlády pre kultúru schválila Východiská stratégie rozvoja kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike. Uverejnené na internete: <http://www.culture.gov.sk/aktuality-36.html?id=432> (1. 6. 2014)

Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike Uverejnené na internete: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-140744?prefixFile=m_ (1. 6. 2014)

Kontakt:

M.Sn, Matej Beňuška

BB Creative Solutions s.r.o.

Podunajská 23/A

821 06 Bratislava

E-mail: contact@matejbenuska.com

Výučba odborného jazyka prostredníctvom lingvistického intervenčného programu¹

Jana Hučková

Kľúčové slová:

lingvistický intervenčný program, výučba odborného anglického jazyka, subjektívne hodnotenie výučby

Abstract:

The contribution deals with applying of Linguistic intervention programme in the teaching of Business English at the department of Culture and tourism management. Intervention in foreign language teaching influences the way language abilities are acquired. In the article we provide the results of testing of language skills in the group of students of the fourth grade. We also analyse their feedback concerning application of the new methods at the lessons of Business English.

Úvod. Výučba anglického jazyka prostredníctvom lingvistického intervenčného programu prebiehala v zimnom semestri 2012 na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre, ktorá pripravuje odborníkov na prácu v odvetví kultúry a cestovného ruchu. Vzhľadom na špecifickosť tohto odvetvia je veľký dôraz kladený na výučbu cudzieho jazyka. Počas celého štúdia majú študenti 4 vyučovacie hodiny cudzieho jazyka za týždeň, takže ich jazyková úroveň je pomerne vysoká. V priebehu prvých dvoch rokov štúdia je výučba zameraná na všeobecný jazyk, 3.

a 4. ročník je orientovaný na rozvoj jazykových zručností v oblasti odborného cudzieho jazyka – obchodná angličtina a anglický jazyk v cestovnom ruchu. Lingvistický intervenčný program bol realizovaný v 4. ročníku v rámci hodín obchodnej angličtiny. Zúčastnilo sa ho 36 študentov magisterského štúdia.

Lingvistický intervenčný program upevňuje a rozvíja cudzojazyčnú spôsobilosť. Pôsobí aj na rozvoj osobnostných a sociálnych premenných, ktoré následne vplyvajú na cudzojazyčnú spôsobilosť. Intervenovať v cudzojazyčnom procese vyučovania znamená proces úspešného získavania, automatizácie, fixácie a modifikácie jazykových vedomostí, pričom sa zohľadňuje osobný prístup, akceptácia iniciatívy jednotlivcov, flexibilita, originalita a kreativita v prípade, že pôvodné zvolené metódy a techniky sa javia ako nevhodné. Rovnako dôležitá je schopnosť samostatného a nezávislého rozhodovania vo výbere témy resp. vyučovacej metódy (STRÁNOVSKÁ – HVOZDÍKOVÁ – SCHMIDTOVÁ – HUČKOVÁ 2013:8). Lingvistický intervenčný program je založený na aktívnom sociálnom učení. Môžeme ho vnímať aj ako formu aktívneho sociálneho učenia, pretože tu vystupuje do popredia aktívne a vedomé využívanie skúseností z predchádzajúcej činnosti na riadenie vlastnej ďalšej činnosti. (STRÁNOVSKÁ – HVOZDÍKOVÁ – SCHMIDTOVÁ – HUČKOVÁ 2013:11)

Tematické zameranie kurzu. Počas semestra sme sa venovali rôznym témam z oblasti obchodnej angličtiny. Tieto sme prepojili s cieľmi lingvistického intervenčného programu, ktoré boli zamerané na intervenciu v oblasti sebahodnoty, istoty pri hovorení v cudzom jazyku, interkultúrne rozdiely, riešenie konfliktých situácií a pod. Semester bol rozdelený na tri časti, ktoré korešpondovali s tromi oblastami intervencie.

Sebahodnotenie a sebaopoznanie:

1. Nábor nových zamestnancov
2. Pracovná motivácia
3. Manažér a jeho vlastnosti
4. Štýly riadenia

Komunikácia a kultúra:

5. Manažment a kultúrna diverzita
6. Komunikácia a jej formy v obchodnom styku
7. Budovanie obchodných vzťahov
8. Medzinárodný marketing
9. Štruktúra podniku
10. Internetový predaj
11. Teambuilding
12. Reklama a propagácia
13. Bankovníctvo
14. Burza cenných papierov
15. Medzinárodný obchod

Riešenie situácií:

16. Riešenie konfliktých situácií
17. Vyjednávanie
18. Riešenie sťažností
19. Krízový manažment

¹ Príspevok bol podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0451-10.

Výsledky testu zo všeobecného a odborného jazyka. Študenti, ktorí sa zúčastnili výučby prostredníctvom predmetného programu, sa podrobili súboru testov zameraných na ohodnotenie úrovne ich jazykových znalostí. Jeden z testov bol zameraný na úroveň všeobecného jazyka a druhý na odborný jazyk – obchodnú angličtinu. Testovanie prebehlo na začiatku a na konci semestra. Výsledky testov jednotlivých študentov boli porovnávané s cieľom zistiť, aký progres konkrétny študent zaznamenal v oblasti všeobecného a odborného jazyka. Zo zhromaždených údajov vyplýva, že prišlo k nevýraznému zlepšeniu v teste zo všeobecného jazyka. Priemerná hodnota dosiahnutého percentuálneho skóre stúpila zo 66,7 % na 68,3 %. Dôvod vidíme v tom, že sme sa počas semestra nevenovali rozvoju gramatiky a syntaxe, ale naša pozornosť bola zameraná na rozvoj slovnej zásoby z odborného jazyka. Z analýzy dosiahnutých výsledkov v teste odborného cudzieho jazyka vyplýva, že zlepšenie jednotlivých študentov bolo oveľa výraznejšie v porovnaní s testom zo všeobecného jazyka. Priemerné percentuálne skóre na začiatku semestra bolo 40,2. Na konci semestra stúplo na 80,9 % . Jedným z dôvodov pomerne výrazného zlepšenia môže byť fakt, že počas semestra sme sa venovali rozvoju slovnej zásoby z oblasti odborného cudzieho jazyka, na ktorý bol použitý test zameraný.

Analýza subjektívneho hodnotenia výučby. V priebehu semestra aj po jeho ukončení nám študenti poskytli spätnú väzbu, na základe ktorej budeme uvažovať o tom, aký vplyv mal lingvistický intervenčný program na efektívnosť osvojenia si jazyka, ale aj na subjektívne prežívanie jednotlivých študentov. Jedna z otázok v rámci spätnej väzby sa týkala toho, ako sa študenti cítili na hodinách pri komunikácii v cudzom jazyku. Bola zameraná na prežívanie sebaistoty, strachu, uvoľnenosti a pod. Až 68 % študentov uviedlo, že na hodinách cudzieho jazyka sa cítili uvoľnene a príjemne. Niektorí potvrdzujú absenciu stresu počas interaktívnych aktivít i napriek tomu, že nie vždy ovládali potrebné slovo, alebo frázu. Atmosféra na hodine bola natolko priateľská a uvoľnená, že dokázali pokračovať v komunikácii bez strachu. 19 % študentov uviedlo, že prežívali stres najmä na začiatku semestra, avšak neskôr, keď si zvykli na danú formu výučby, cítili sa uvoľnene. 13 % študentov počas komunikácie v cudzom jazyku prežívalo negatívne pocity. U niektorých boli zdrojom stresu osobnostné charakteristiky, keďže, ako uvádzajú, je pre nich problémom komunikovať pred väčším množstvom ľudí. Ďalší pokladajú za hlavný dôvod stresu nedostatočné ovládanie jazyka. Domnievame sa, že toto sa týka najmä študentov, ktorých úroveň ovládania jazyka je v porovnaní s ostatnými v skupine výrazne nižšia a práve táto komparácia je následne zdrojom ich zníženej sebaistoty a stresu.

Jedným z prostriedkov intervencie bolo aj iné rozmiestnenie stoličiek počas hodiny – študenti sedeli v kruhu. Ďalšia otázka bola zameraná na hodnotenie sedenia v kruhu počas hodín anglického jazyka. 73 % študentov označilo túto zmenu za veľmi pozitívnu. Ako hlavné dôvody uvádzali uvoľnenejšiu atmosféru, otvorenejšiu komunikáciu, pocit,

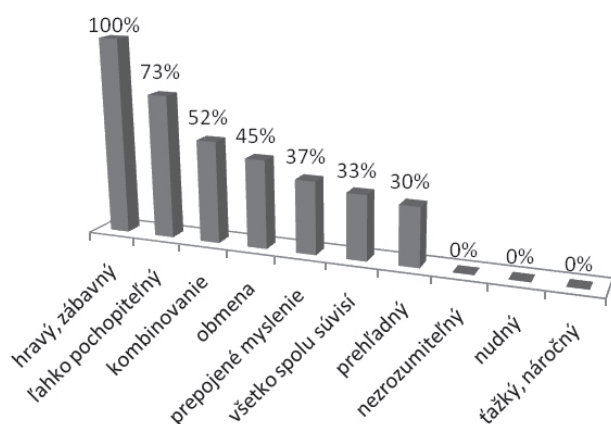
že sú súčasťou skupiny, dôvod, že viac študentov sa vďaka tomu zapojí do komunikácie, povzbudenie k väčšej aktivite a lepšej sústredenosti, bližší kontakt s vyučujúcim, ale aj so spolužiakmi, stratu bariér vo vzťahu učiteľ – študent. I napriek ich pozitívnemu hodnoteniu, mnohí negatívne hodnotili sedenie v kruhu, pretože bolo nepohodlné najmä pri písaní. Tento nedostatok by mohol byť odstránený výučbou v miestnosti vybavenej špeciálnymi stoličkami, ktoré sú určené aj na písanie. 11 % študentov vyjadrilo pomerne neutrálny postoj k tejto forme výučby, t.j. sedenie v kruhu nevnímali výrazne pozitívne, ani negatívne. 17 % študentov vnímalo sedenie v kruhu negatívne. Niektorí uviedli, že necítili rozdiel oproti bežnému usporiadaniu lavíc, iní uvádzali, že takéto sedenie bolo pre nich nepohodlné. Pre niektorých sedenie v kruhu bolo zdrojom nepríjemných pocitov a stresu, straty osobnej zóny. I napriek spomínaným negatívnym aspektom mnohí uvádzajú, že počas semestra si na zmenu zvykli a neskôr negatívne pocity vnímali v oveľa menšej miere.

Čo sa týka zaradenia rôznych aktivít a interaktívnych hier do výučby, až 100 % študentov hodnotilo ich zaradenie pozitívne. Považovali ich za spríjemnenie a obohatenie hodiny. Iní uviedli, že to bol spôsob ako pracovať v skupinách, alebo ako si ľahkou a zábavnou formou osvojiť nové lexikálne jednotky. Aktivitu podnecovali otvorenú komunikáciu. Mnohí uviedli zábavnosť aktivít ako pozitívum, čo podľa nášho názoru prispelo k uvoľneniu atmosféry a odbúraniu stresu. Ďalší názor vyzdvihol väčší priestor pre každého študenta zapojiť sa do komunikácie. („každý sa dostane k slovu“).

Až 100 % študentov považuje uvedený spôsob výučby za efektívny. Niektorí ako dôvod uvádzajú viac priestoru pre komunikáciu. Iní vidia najväčšie pozitívum v uvoľnenej atmosfére, vďaka ktorej si nenúteným spôsobom osvojujú nové jazykové zručnosti. Jeden zo študentov uviedol, že toto pokladá za najlepší prístup, s akým sa stretol v rámci výučby jazyka. Ďalšie dôvody, pre ktoré študenti považovali daný kurz za efektívny sú: „je to zábavnejšie, menej stresujúce a môžem sa lepšie sústrediť; je to nenútená forma učenia, učím sa preto, lebo ma to baví; na hodinách bolo viac príležitostí na komunikáciu, komunikácia bola otvorenejšia; rôzne aktivity boli dobrou kombináciou aplikovania gramatiky a slovnej zásoby a počúvania, čím som si mohol precvičiť viaceré oblasti jazyka; efektívnosť je hlavne v tom, že sme mali viac príležitostí hovoriť v cudzom jazyku; aktivity nás nútili hovoriť v cudzom jazyku; v uvoľnenej atmosfére je učenie jednoduchšie.“ Ďalší študenti uviedli, že: „takáto forma výučby jazyka vzbudí nový záujem a väčšiu motiváciu naučiť sa nové veci; dokáže odstrániť bariéry pri hovorení cudzím jazykom; myslím, že si viac zapamätám; je lepšia interakcia medzi jednotlivými účastníkmi kurzu; je to ľahší spôsob nadobudnutia nových poznatkov a dá sa ľahšie dosiahnuť zapamätanie si prebratého učiva; aktivity nás nútili viac rozprávať a nehanbiť sa aj pred skupinou ľudí; úlohy boli zaujímavé, udržiavali našu pozornosť; viac si zapamätám už počas hodiny.“

V ďalšej časti sme sa snažili zistiť, aké pojmy študenti spájajú s absolvovaným kurzom. Študenti mali na výber pojmy ako napr. nudný, zábavný, prehľadný, náročný. 100% študentov označilo položku hravý a zábavný. 73% študentov považuje daný spôsob výučby za ľahko pochopiteľný, termíny kombinovanie a obmena označilo približne 50% študentov. Prepojené myslenie a výraz „všetko spolu súvisí“ bolo označených 33-37% zo všetkých študentov. Za prehľadný považuje kurz 30% opýtaných. Negatívne prívlastky ako: nudný, náročný, alebo nezrozumiteľný neoznačil ani jeden z opýtaných. Z uvedeného vyplýva, že daný spôsob výučby bol vnímaný výrazne pozitívne a najviac sa spájal s hravosťou a zábavnosťou.

Priradenie pojmov k absolvovanému kurzu

Zdroj: autor, 2014

Na otázku, či daný kurz naplnil očakávania študentov, iba 5% odpovedalo záporne. Ako dôvod uviedli, že žiadne konkrétne očakávania od kurzu nemali. Až 95% napísalo, že ich očakávania boli naplnené, v niektorých prípadoch dokonca uviedli, že boli prekonané. Za hlavné dôvody študenti považovali viac priestoru pre hovorenie v cudzom jazyku, obohatenie slovnej zásoby najmä v oblasti odborného jazyka, lepšiu koncentráciu pri sedení v kruhu, iní ocenili najmä pestrú počas výučby, možnosť zdokonaľovať sa v cudzom jazyku všeobecne („veľa sme sa naučili“), odstránenie zábran komunikovať v cudzom jazyku, „nikto sa nebál hovoriť a myslím si, že sme všetci v jazyku istejší“.

Na otázku „čo mi kurz pomohol naučiť sa“, študenti odpovedali rôzne: rýchlejšie reagovať v cudzom jazyku na vzniknuté situácie, lepšie a presnejšie sa vyjadrovať v cudzom jazyku, získať väčšiu sebaistotu a pohotovosť pri komunikácii v cudzom jazyku, rozšíriť si slovnú zásobu z odbornej oblasti, naučiť sa vyjadriť názor bez strachu z odmietnutia, vystupovať pred skupinou, prepájať získané vedomosti, rýchlejšie reagovať na otázky, byť spontánnejší, naučiť sa improvizovať, zistiť ako zlaadiť zábavu a povinnosti.

Záver. Výsledky testov zo všeobecného a odborného jazyka ukázali, že študenti, ktorí absolvovali výučbu prostredníctvom lingvistického intervenčného programu, dosiahli mierne zlepšenie v oblasti všeobecného jazyka. V oblasti

odborného jazyka, na ktorý bol kurz zameraný, bol pokrok jednotlivých študentov oveľa výraznejší. Spätné väzby poskytnuté účastníkmi kurzu považujeme za podnetné pre modifikáciu vyučovacích metód. Celkovo sa dá konštatovať, že študenti hodnotili aplikáciu lingvistického intervenčného programu pozitívne. Najviac vyzdvihli zábavnú a kreatívnu formu učenia, ktorá ich viac motivovala k práci a okrem toho ocenili viac možností a priestoru pre komunikáciu a uplatnenie jazyka v porovnaní s klasickým vyučovaním, s ktorým sa stretli doposiaľ. Negatívne reakcie súviseli so zmenou usporiadania lavíc v triede, čo niektorí vnímali ako stratu osobného priestoru, avšak aj títo študenti sa neskôr vyjadrili, že si na uvedenú zmenu postupne zvykli. Z pohľadu lektora bol lingvistický intervenčný program vnímaný pozitívne. Uvoľnená atmosféra a charakter aktivít zvyšovali sebaistotu aj u študentov, ktorých úroveň jazykových znalostí bola nižšia a zväčša ich inhibovala pri zapájaní sa do komunikácie.

Literatúra a pramene:

- FRÁTEROVÁ, Z.: Ako naše vnímanie komunikácie ovplyvňuje náš cudzojazyčný prejav? In: Knápek, P. (ed.): *Interkultúrne soužití v kontextu vyučování, kultury a literatury*. Pardubice: 2012, s. 175-192.
- MUNKOVÁ, D. – STRÁNOVSKÁ, E. – ĎURAČKOVÁ, B.: *Impact of Cognitive-Individual Variables on Process of Foreign Language Learning*. In: *Procedia Social and Behavioral Sciences*. Vol. 43, no. 46 (2012), p. 5430-5434.
- STRÁNOVSKÁ, E. – HVOZDÍKOVÁ, S. – SCHMIDTOVÁ, M. – HUČKOVÁ, J.: *Aplikácia lingvistického intervenčného programu pre anglický jazyk v terciálnom vzdelávaní*. Nitra 2013.
- STRÁNOVSKÁ, E. a kol.: *Intervencia v učení sa cudziemu jazyku*. Praha 2013.
- STRÁNOVSKÁ, E. – MUNKOVÁ, D. – FRÁTEROVÁ, Z. – HORVÁTHOVÁ, B.: *Aktívne sociálne učenie a lingvistický intervenčný program*. In: *15 rokov KLIŠ PF UKF v Nitre*, Nitra 2012, s. 81-87.
- STRÁNOVSKÁ, E.: *Psycholingvistika: Determinanty osvojovania si a učenia sa cudzieho jazyka a kultúry*. Brno 2011.
- STRÁNOVSKÁ, E. – SARMÁNY-SCHULLER, I. – MUNKOVÁ, D. – MUNK, M.: *Kognitívna štruktúra v kontexte verbálnej produktivity*. In: *Cesty k múdrosti (Ways to wisdom) : venované životnému jubileu Prof. PhDr. Imricha Ruisela, DrSc. Zborník príspevkov z 29. Psychologických dní*. Bratislava 2011, s. 495-502.
- STRÁNOVSKÁ, E.: *Mosty, prieniky a perspektívy efektívneho štúdia II*. Nitra 2009.

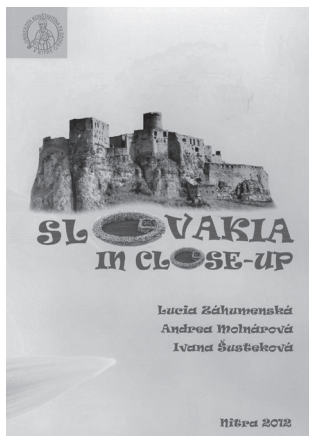
Kontakt:

Mgr. Jana Hučková, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jhučkova@ukf.sk

Recenzia

ZÁHUMENSKÁ, L. – MOLNÁROVÁ, A. – ŠUSTEKOVÁ, I.: Slovakia in Close-up. Nitra 2012.

V dnešnom svete, ktorý sa stal súčasťou McLuhanovej globálnej dediny, je ovládanie cudzieho jazyka na profesionálnej úrovni nevyhnutnou podmienkou uplatnenia sa v praxi. Súčasný slovenský pracovný trh vyžaduje, aby absolventi rôznorodých vysokoškolských odborov disponovali kompetenciou vykonávať svoju profesiu aj v cudzom jazyku.

Vysokoškolská učebnica *Slovakia in Close-Up*, ktorá je primárne určená pre študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty UKF v Nitre, si kladie za cieľ rozvíjať jazykové zručnosti a slovnú zásobu v oblasti cestovného ruchu a kultúry Slovenska, teda vo sférach, v ktorých sa poslucháči daného odboru profesionálne uplatňujú.

Z metodického hľadiska je publikácia na základe tematického princípu usporiadaná do piatich hlavných kapitol, ktoré sa venujú fyzickej a politickej geografii Slovenska, histórii, tradičnej kultúre a cestovnému ruchu. Prvá časť každej kapitoly prezentuje najvýznamnejšiu slovnú zásobu a gramatické štruktúry vo forme textu zameriavajúceho sa na konkrétnu problematiku (pohoria, krasové javy, vodstvo a pod.). Dôraz sa teda v prvom rade kladie na čítanie ako receptívnu jazykovú zručnosť. V ďalšej časti text po metodickej stránke dopĺňajú dôkladne prepracované cvičenia, ktoré sa zameriavajú na precvičovanie slovnej zásoby (doplňovanie, hľadanie vhodného ekvivalentu), ale aj hovorenie a písanie ako produktívne jazykové zručnosti. Pozitívne hodnotím rozhodnutie autoriek do publikácie zahrnúť prekladové cvičenia. Prekladateľským zručnostiam väčšina existujúcich jazykových učebníc totiž nevenuje dostatočnú pozornosť, a to napriek tomu, že v praxi je prekladateľská kompetencia nevyhnutnou a veľmi často vyžadovanou zručnosťou.

Cvičenia sú z didaktického hľadiska usporiadané logicky, najprv sa kladie dôraz na presnosť (accuracy), potom na plynulosť (fluency). Každú kapitolu dopĺňa prehľadný anglicko-slovenský slovník, usporiadaný v abecednom poradí. Sumarizuje najdôležitejšiu slovnú zásobu prezentovanú a precvičovanú v konkrétnej kapitole. Texty dopĺňa atraktívny obrazový materiál. Autorky by mohli zvážiť vytvorenie audio nahrávky, ktorá by študentom umožnila precvičovanie počúvania ako jazykovej zručnosti, ktorej sa v učebnici nevenuje širšia pozornosť.

Súhrnne možno konštatovať, že učebnica bola koncipovaná tak, aby rozvíjala širokú škálu komunikatívnych

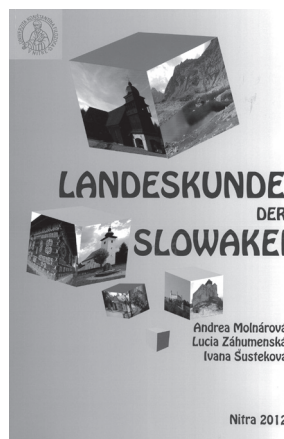
kompetencií. V prvom rade sú to jazykové kompetencie, kde sa autorky okrem rozvíjania slovnej zásoby z oblasti terminológie cestovného ruchu venujú aj idiomatickým spojeniam, kolokáciám a slovotvorbe (teda tiež rozvíjajú sémantickú kompetenciu študentov). Vybrané úlohy, zamerané na rozvoj jazykových zručností (language development), sa venujú problematickým gramatickým javom, ako je okrem iného aj tvorba otázok a zložitejších syntaktických konštrukcií. Učebnica navyše venuje pozornosť sociolingvistickej a pragmatickej kompetencii, napríklad v úlohách, ktoré sa zameriavajú na riešenie problémov (problem-solving), hľadanie výhod a nevýhod a pod. Publikácia *Slovakia in Close-Up* môže byť preto prínosom nielen pre poslucháčov odboru manažmentu kultúry a turizmu, ale aj pre širšiu verejnosť – študentov, ktorí si potrebujú rozvíjať špecifickú slovnú zásobu z oblasti geografie, histórie a kultúry Slovenska.

Európske multilingválne pracovné prostredie a prítomnosť anglicky hovoriacich osôb na slovenskom pracovnom trhu, oblasť kultúry a cestovného ruchu nevynímajúc, si vyžadujú interaktívny a komunikatívny prístup k výučbe cudzích jazykov. Učebnicu *Slovakia in Close-up* možno z ohľadu profesijnej kompetencie poslucháčov manažmentu kultúry a turizmu považovať za prínosnú pre ich uplatnenie na európskom pracovnom trhu

Zuzana Tabačková

Recenzia

MOLNÁROVÁ, A. – ZÁHUMENSKÁ, L. – ŠUSTEKOVÁ, I.: Landeskunde der Slowakei. Nitra 2012.

Študijný odbor manažment kultúry a turizmu, ktorý ponúka Filozofická fakulta UKF je už od svojho vzniku v roku 1999 jedným z najvyhľadávanejších odborov nielen v rámci univerzity, ale aj na celom Slovensku. Špecifikom daného štúdia je prepojenie aspektov kultúry s cestovným ruchom. Ďalšou devízou štúdia je výučba cudzieho jazyka, ktorá kladie

vysoké nároky nielen na komunikatívne, cudzojazyčné zručnosti študentov, ale aj na ovládanie špecifickej slovnej zásoby a odborného jazyka z oblasti kulturológie, dejín, cestovného ruchu, manažmentu a riadenia. Hoci bolo v poslednej dobe vydaných viacero publikácií venujúcich sa niektorým z vyššie uvedených odborov, ich sumarizácia doteraz chýbala. Pred-

kladaná publikácia Landeskunde der Slowakei od autorského kolektívu Katedry manažmentu kultúry a turizmu v Nitre, ktorá bola vydaná v roku 2012, sa zameriava práve na tie oblasti odbornej slovnej zásoby, ktoré sú pre absolventov katedry relevantné a nevyhnutne potrebné pri praktickom výkone ich budúceho povolania. Konceptia učebných textov spája informácie z jednotlivých predmetov zo študijného odboru manažmentu kultúry a turizmu a odbornej slovnej zásoby v cudzom jazyku. Možno povedať, že predkladaná publikácia je primárne určená ako študijný materiál pre študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu, ale zároveň môže byť vhodná aj pre širokú verejnosť, ktorá má záujem získať odborné poznatky o Slovensku v nemeckom jazyku.

Publikácia sa skladá zo šiestich ucelených kapitol. Jednotlivé kapitoly sa venujú problematike školstva, prírodnej geografie, geopolitickej charakteristike a stručným dejinám Slovenska. Pri geopolitickej charakteristike vychádza publikácia z aktuálnych údajov posledného sčítania ľudu a popisuje diachrónny vývoj politického systému až po súčasnosť. Osobitá kapitola je venovaná tradičnej kultúre Slovenska, zvykom a obyčajom, ako aj folklórnym festivalom a múzeám ľudovej architektúry. Práve tieto témy sú nosnými piliermi programového zamerania štúdia na katedre. Kniha detailne popisuje regionalizáciu Slovenska z pohľadu tradičnej kultúry, udáva charakteristické črty determinujúcich faktorov. Zároveň bližšie približuje jednotlivé regióny z pohľadu tradičnej stravy, remesiel a ďalších konkrétnych regionálnych špecifik. Súčasťou kapitoly o tradičnej kultúre je aj charakteristika najvýznamnejších folklórnych festivalov na Slovensku a popis sprievodných podujatí. Záver tejto kapitoly je venovaný múzeám ľudovej architektúry. Práve v týchto častiach publikácie vidieť jej najväčší prínos spočívajúci v sumarizácii špecifickej odbornej slovnej zásoby z oblasti kulturológie, ktorej je v rámci iných predmetov venovaný iba minimálny priestor.

V posledných rokoch bolo vydaných viacero učebníc v nemeckom jazyku venovaných problematike cestovného ruchu, ich negatívom je však prílišná jednoduchosť textov a komunikačných situácií, ktoré práve z tohto dôvodu nie je možné využiť vo vysokoškolskom vzdelávaní. V predkladanej publikácii nájdeme tiež samostatnú kapitolu o turizme, no namiesto jednoduchých dialógov sú tu uvedené texty, ktoré študentom približia základné pojmy cestovného ruchu napr.: objekt a subjekt turizmu, jeho druhy a formy, kategorizácia ubytovacích zariadení, kúpeľníctvo na Slovensku a pod. Zároveň si formou cvičení učitelia sa osvojujú a precvičujú potrebnú odbornú slovnú zásobu, pričom dochádza k upevňovaniu už osvojených gramatických javov a poznatkov s novými, ktoré sa týmto spôsobom ľahšie včlenia do mozaiky jazykovej kompetencie.

Každá kapitola má jednotnú koncepciu, čo umožňuje ľahkú a prehľadnú orientáciu v textoch. Úvod tvorí text, ktorý obsahuje dôležité faktografické údaje, ako aj nevyhnutnú a náležitú slovnú zásobu v cudzom jazyku. Formou týchto jednoducho koncipovaných odborných, didaktických textov študent získa informácie z prírodnej geografie, dejín, či

z cestovného ruchu. Texty sú zároveň doplnené otázkami, ktoré podporujú aktívnu prácu s textom a jeho porozumenie. Hlavným cieľom predkladaných textov je poskytnúť študentom potrebnú odbornú slovnú zásobu, slovné zvraty, špecifické slovné spojenia a ich gramatickú platnosť, ktoré môžu neskôr reálne využiť vo svojej profesijnej činnosti. K lepšiemu osvojeniu si slovnej zásoby prispievajú aj úlohy, ktoré sú koncipované formou gramaticko-lexikálnych cvičení na úrovni B2 spoločného európskeho referenčného rámca. Ďalšími jazykovými zručnosťami, s ktorými publikácia pracuje, sú hovorenie a písanie, čo zodpovedá súčasnej koncepcii komunikatívneho prístupu k vyučovaniu cudzích jazykov. V týchto úlohách majú učitelia sa využiť osvojenú slovnú zásobu a adekvátne reagovať na vzniknutú komunikačnú situáciu. Záver každej kapitoly tvorí prehľadný nemecko-slovenský slovník, ktorý študentom umožňuje nájsť význam neznámeho slova bez zbytočného listovania. Z estetického hľadiska je kniha pútavá, doplnená farebnými fotografiami, ktoré obohacujú teoretické poznatky konkrétnym pohľadom na krásy Slovenska.

Publikácia prináša relevantné aktuálne údaje zo Slovenska. Vychádza zo súčasných výsledkov sčítania ľudu a opiera sa o aktuálne publikácie. Možno by bolo vhodné predkladanú publikáciu rozšíriť o významné turistické regióny Slovenska, o kultúrne a historické pamiatky, čím by sa poskytol ucelený obraz všetkých relevantných oblastí z pohľadu manažmentu kultúry a turizmu s ohľadom na didaktické členenie jednotlivých kapitol. Záverom možno hodnotiť predmetnú publikáciu pozitívne, pretože vyplní biele miesta prezencie odborných a zároveň kvalitných učebných textov o Slovensku v nemeckom jazyku. Táto publikácia dáva študentom možnosť získať nové vedomosti z oblasti kultúry či cestovného ruchu v cudzom jazyku, pričom si študenti osvojujú nielen teoretické poznatky, ale aj praktické kompetencie prostredníctvom cvičení, zameraných na rozvoj jednotlivých jazykových zručností.

Ervín Weiss

Recenzia

LENOVSKÝ, L. – ZIMA, R. (zost.): Santovka v obrazoch. Santovka 2013.

ZIMA, R.: Transformácia kultúry Slovákov v Soľanoch. Vizuálna prezentácia. Báčsky Petrovec – Nitra 2014.

Dvojrecenzia publikácií z dielne pracovníkov Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre pôsobí len naoko nespojitelne. Témy a výskumný priestor sú rozdielne, no majú podobné metódy spracovania materiálu a ich finálnu prezentáciu. Diela obsahujú vizuálny materiál (najmä

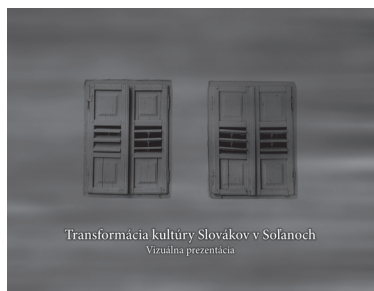
fotografie), ktorý je doplnený textovou časťou. Analógiu nachádzame aj pri zamyslení sa nad ich recipientmi. Sú nimi najmä domáci obyvatelia – laici, pre ktorých publikácie tohto druhu znamenajú populárnu formu dokumentácie histórie, spôsobu života či vybraných javov, časovo a miestne korelujúcich so skúmaným územím. V neposlednom rade je dôležitý fakt, že okrem estetickú a dokumentačnú funkciu fotografie a text plnia aj vysvetľujúcu funkciu. Javy alebo predmety na fotografiách totiž zachytávajú nielen silu okamihu, ale hovoria aj o často ťažšie postrehnuteľných procesoch a rôznych okolnostiach, ktoré s nimi súvisia.

Publikácia Santovka v obrazoch sa zameriava na prezentáciu širokého spektra tém prostredníctvom fotografií a archívnych materiálov. Santovku vykresľuje ako zaujímavú obec

z historicko-politického hľadiska (slovensko-maďarského), aj z hľadiska kúpeľného cestovného ruchu. Determinujúcou je tiež plniarenská tradícia rovnomennej minerálnej vody. Prítomné sú však aj časti dokumentujúce každodenný život obyvateľov či miestnu tradičnú architektúru.

Zostavovatelia sa snažili materiál prehľadne usporiadať, no vzhľadom na množstvo tematických okruhov sa to – objektívne – nie vždy podarilo. Ako sami dodávajú, dielo je akýmsi doplnením už publikovaných zdrojov o vizuálny materiál, ktorý doposiaľ v takomto rozsahu absentoval. Záujemcovia o komplexnejšie a odbornejšie informácie teda môžu siahnuť po ďalších dostupných zdrojoch.

Druhou recenzovanou publikáciou je Transformácia kultúry Slovákov v Soľanoch od Romana Zimu. Vizuálna prezentácia nie je úplne štandardnou monografiou, na aké

sme v prípade fotografických kníh zvyknutí. Je totiž vydaná na DVD nosiči a okrem rôznych tematických okruhov textov a fotografií obsahuje aj hodinový dokumentárny film (časovo umiestnený do prelomu leta a jesene). Týmto spojením prináša unikátny materiál, ktorý omnoho plastickejšie ozrejmuje vybrané kultúrne javy zaznamenané na video. Slavónska obec Solany je jedinečným výskumným laboratóriom ležiacim na pomedzí hraníc troch štátov (Chorvátsko, Srbsko a Bosna a Hercegovina) s etnicky a konfesionalne zmiešaným obyvateľstvom. V obci žije početná slovenská societa a práve na ňu sa zameriava prítomná publikácia. V diele nachádzame témy ako tradičná architektúra, spolková činnosť,

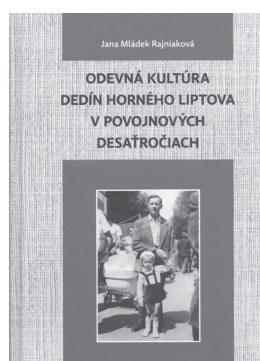
zamestnania, gastronómia, ale aj ľudské osudy zachytené v tvárach miestnych obyvateľov. Podobne ako v prípade Santovky v obrazoch ide o knihu, ktorá nadväzuje na kolektívne monografické dielo Solany. Kultúrne tradície Slovákov v Slavónii. Kritici budú iste namietat, že dielo sa javí tematicky príliš rôznorodé a jeho výpovednú hodnotu znižujú len abstraktné informácie. Jeho existenciu je však nutné vidieť v širšom kontexte – nielen odbornom či vedeckom, ale aj z pohľadu dokumentácie etnickej problematiky v lokalite, kde doposiaľ absentovali akékoľvek publikované materiály a záujem o ňu bol len okrajový.

Finálny výsledok je v prípade oboch posudzovaných publikácií veľmi efektívny a z pohľadu záujmu miestneho obyvateľstva o tieto diela aj veľmi efektívny. Je však potrebné zdôrazniť fakt, že za získaním a spracovaním prezentovaného sú hodiny práce v teréne, so skenerom, počítačom, fotoaparátmi a grafickými programami. Autori preukázali fundovanosť, zaniebanie aj ľudský rozmer, pričom nepragmaticky nedbali na fakt, že z hľadiska metodiky pridelovania finančných prostriedkov sú publikácie tohto typu spravidla hodnotené nižšie ako vedecké monografie. Ich prínos pre miestnu societu a v neposlednom rade aj pre odborné a vedecké kruhy je však nepopierateľný a dovoľm si tvrdiť – aj nedocenený.

Boris Michalík

Recenzia

RAJNIAKOVÁ, J. M.: Odevná kultúra dedín horného Liptova v povojnových desaťročiach. Nitra 2013.

Problematicke tradičného odievania je venovaných množstvo publikácií z viacerých dôvodov. Spomeňme aspoň najvýznamnejšie: odev je na prvý pohľad viditeľnou a relatívne ľahko dokumentovateľnou (popis, kresba/maľba, fotografia) kultúrnou hodnotou, spravidla je prejavom najrôznejších identít jeho nositeľov, ako neodmysliteľná súčasť

obyčajových tradícií či ľudového umenia (v najširšom chápaní) je širokospektrálnym synkretickým útvarom a vhodným objektom funkcionálnej aj komparatívnej analýzy v historickom, sociálnom aj geografickom priestore.

Autorka sa podujala poukázať na transformáciu tradičného odievania v hornoliptovských obciach Hybe, Východná, Važec a Štrba s odlišnými historickými, konfesionalnými, profesijnými aj geografickými kontextmi. Kultúrotvorné faktory v jednotlivých lokalitách sa výrazne líšia a všetkým

nevenuje rovnakú pozornosť. Osobitný dôraz kladie na spoločné a rozdielne v období budovania socializmu. Zmeny v tradičnom odievaní v tejto etape historického vývoja objasňuje a hodnotí v najrôznejších súvislostiach a možno konštatovať, že preukazuje dobrú znalosť situácie v skúmaných lokalitách aj v oblasti odievania a módy.

V Úvode hodnotí doterajšie publikované pramene. Je pravda, že niektoré s riešenou problematikou priamo nesúvisia, no ak má byť publikácia určená aj ako študijný materiál, možno takýto postup akceptovať. V takom prípade mohli byť pre úplnosť spomenuté aj viaceré monografie zo 60. – 90. rokov 20. storočia, kde je tradičnému odevu venovaný značný priestor (napríklad regionálna monografia Horehronie), respektíve publikácie ikonografického charakteru. Nutné je adekvátnejšie využiť Encyklopédiu ľudovej kultúry Slovenska predovšetkým v kontexte objasňovania významu, respektíve chápania používaných termínov, ktoré sa v texte objavujú, a nie vždy adekvátne. V 1. kapitole pojednáva o móde a jednotlivých etapách jej vývoja v globálnom kontexte aj o formovaní systému módy na našom území v rámci Uhorska, ČSR aj SR po súčasnosť. Kapitola je spracovaná na primeranej úrovni a nadštandardne obdobie budovania socializmu. Polemizuje napríklad s Benžovou analýzou boja tradície a systému módy, kde prezentuje zaujímavé vlastné pohľady. V 2. kapitole podáva obraz geografických a kultúrno-historických osobitostí štyroch hornoliptovských lokalít, z ktorého je zrejmy diferentný pohľad na vývoj tradičného odevu a jeho vzťahu so systémom módy. Opäť sa dopúšťa aj závažných štylistických pochybení, používa hovorové/neodborné výrazy a v tejto kapitole nachádzame najviac nepresností. 3. kapitola rieši otázky odevnej kultúry skúmaných lokalít do polovice 20. storočia, kde opakuje niektoré vyššie uvedené závery o špecifickosti odevnej kultúry v Hybiach na rozdiel od ďalších troch lokalít. Nasledujúca kapitola je najrozsiahlejšia, venovaná situácii od 50. rokov 20. storočia. Opakuje odkaz na publikáciu Kovačevičovej a v stati o spoločenských aspektoch odevných zmien zbytočne uvádza aj ďalšie už spomínané fakty, respektíve texty. V záverečnej kapitole sú podnetné úvahy o kontextoch tradičného odevu a turizmu. Škoda, že v naznačených súvislostiach nevenovala pozornosť, aspoň okrajovo, aj situácii v Hybiach.

Recenzovaná publikácia má zaujímavú obálku aj grafickú úpravu s „poznámkami pod čiarou“ uvádzanými vedľa textu, no s formálnymi nedostatkami (chýba napríklad vydavateľ), ekonomicky náročná celofarebná tlač je na kvalitnom papieri. Text publikácie nesie všetky prvky práce začínajúceho autora. Dôkladne sme ho preštudovali a v recenzii uvedené, no aj iné metodologické, štylistické, gramatické, terminologické a prípadne ďalšie odborné nezrovnalosti s autorkou prekonzultovali. Dohodli sme sa, že ak budú odstránené, odporúčame text knižne publikovať. V mnohých prípadoch sa tak, žiaľ, nestalo, čo je aj dôsledkom absencie jazykovej korektúry. V časovej tiesni uzrela svetlo sveta knižka, ktorá mala oprávnené ambície byť príjemným a poučným čítaním.

Jaroslav Čukan

ŠVOUČ 2014 na KMKaT FF UKF v Nitre

Marcel Mudrák – Michala Dubská

Dňa 14. apríla 2014 sa uskutočnilo katedrové kolo študentskej vedeckej, odbornej a umeleckej činnosti na Katedre manažmentu kultúry a turizmu. S potešením môžeme konštatovať, že záujem študentov o účasť na ŠVOUČ na Katedre manažmentu kultúry a turizmu každoročne rastie. Dôkazom je zatiaľ najvyšší počet súťažných prác. Na realizácii 40 prezentovaných prác sa podieľalo 85 študentov. Práce boli rozdelené do troch súťažných sekcií:

V sekcii Cestovný ruch a jeho rozvoj zasadala komisia v zložení doc. PhDr. Boris Michalík, PhD., PhDr. Michal Kurpaš, PhD., PhDr. Michala Dubská, PhD., PhDr. Marián Žabenský, PhD. a Mgr. Michal Čukan. Komisiu v sekcii Kultúra a jej rozvoj tvorili doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD., doc. PhDr. Marwan Al-Absi, Csc., PhDr. Marcel Mudrák, PhD. a PhDr. Tomáš Kučírek. Jazyková sekcia zasadala v zložení komisie Mgr. Jana Hučková, PhD., PaedDr. Andrea Molnárová, PhD. a PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD. Najväčší záujem zo strany študentov bol o práce súvisiace s problematikou cestovného ruchu (21 prác). Na problematiku kultúry sa zamerali študenti s 15. prácami, v jazykovej sekcii štyrmi.

Nosnými témami sekcie Cestovný ruch a jeho rozvoj boli regionálny rozvoj, nové druhy a formy cestovného ruchu, a možnosti rozvoja cestovného ruchu. Na možnosti rozvoja cestovného ruchu v mikroregión Radošinka sa zamerali študenti 5 prácach (I. Glassová, B. Rajtárová, A. Bendíková, V. Szkubanová, A. Macková, V. Remeňová, L. Pilníková, M. Pižem, M. Balková, L. Urbanová, B. Predanociová, L. Tőkolyová). Na regionálny rozvoj sa zameriavali práce Bataľandia (K. Fáziková, B. Franeková, A. Osúchová), Termálne kúpaliská v Podunajsku (Z. Končálová, N. Šranková) a Najkrajšie slovenské dediny podľa vzoru Francúzska, Talianska a Mexika (D. Mihaldová). Aktuálnymi témami boli špecifiká sprievodcovskej činnosti (J. Hlášniková, B. Franeková) a svetový deň turizmu (M. Viskupičová). Prezentované boli aj témy zamerané na zlepšenie cestovného ruchu a nové formy a druhy cestovného ruchu ako kvalita služieb v cestovnom ruchu (V. Turtáková, V. Neumannová), couchsurfing (J. Konkol), geocaching na Slovensku (A. Košičárová, M. Sameliaková, M. Bezáková, S. Pašková, T. Tomčányiová), glamping (M. Dobrovodská, M. Janáková), e-turizmus (M. Uhnák), adrenalínové športy (P. Pytliaková, L. Šúthová, M. Očenášová), sakrálne stavby v okrese Prievidza (M. Bobok) a vplyv zľavových portálov na kvalitu služieb cestovného ruchu (G. Búšová, V. Macková, T. Zajacová, L. Bošňovičová, K. Mamráková). Ubytovacie služby riešili práce Projekt výstavby kempingového zariadenia na Predhorí (S. Gabrišová), Zámocké hotely v Európe (P. Benkovská, H. Gondžová, Z. Drevenáková) a Historické hotely Slovenska (N. Herdová, R. Uharčeková, K. Szárazová, V. Ferancová).

V sekcii Kultúra a jej rozvoj sa študenti odboru kulturologia – blízkovýchodné štúdiá predstavili s prácami Islamské dejiny a architektúra v Španielsku (I. Fúska, L. Černáková), Egyptská gastronómia (B. Borončová, S. Youssefová), Tradičná kultúra Saudskej Arábie (R. Kovalová, B. Baloghová), Kopti a ich kultúra (M. Krištof, K. Al-Serori, Z. Líšková), Kultúrno-historické pamiatky Iránu (Z. Krošláková) Kultúrno-historické pamiatky Libanonu (A. Vaculková), Kultúrno-historické pamiatky Khmérskej ríše (M. Janíková). Život zahraničných študentov na UKF riešili 2 práce (M. Očovaj, M. Sulai, S. Mihalek, A. Rádai, K. Karkus, Š. Smetec, M. Calamar). Osobitou komunitou sa zaoberala práca o Amišoch (S. Ďurčanská, L. Smetanová, M. Uhríková, M. Konôpková). Kultúrnymi podujatiami sa zaoberali tri práce: Projekt „Stopa“ ako možnosť zlepšenia marketingu divadelného festivalu Dotyky a spojenia v Martine (K. Berkešová), Modrová na kolesách (D. Horňáková) a Comic Cony v zahraničí a u nás (D. Morvaiová, L. Petrášová). Na kultúrny cestovný ruch sa zamerala práca Stredoslovenské banské mestá L. Garaja, na tradičnú kultúru práca o bodonošských rodinných obyčajach (M. Calamar).

V rámci jazykovej sekcie boli v anglickom jazyku prezentované tri práce. Beer Tourism (S. Hasičová), British overseas territories (R. Mináriková, J. Gálošová), Carnevals (L. Žemberová, A. Vojčiniaková). V nemeckom jazyku bola prezentovaná práca Dve najmenšie nemecky hovoriace krajiny (E. Uhliarová, M. Medvecká).

Prehľad víťazných prác:

Sekcia Cestovný ruch a jeho rozvoj:

1. miesto: eTurizmus- online marketing v turizme – Michal Uhnák – 1. roč. Mgr. (školiť PhDr. Roman Zima, PhD.)

2. miesto: Vplyv zľavových portálov na kvalitu služieb v cestovnom ruchu – Gabriela Búšová, Veronika Macková, Tatiana Zajacová, Lenka Bošňovičová, Katarína Mamráková – 2. roč. (školiť PhDr. Michala Dubska, PhD.)

3. miesto (boli udelené tri 3. miesta)

• Couchsurfing- Jakub Konkoľ – 3. roč. (školiť PhDr. Michal Kurpaš, PhD.)

• Bařalandia – Kamila Fáziková, Barbora Franeková, Andrea Osúchová – 1. roč. Mgr. (školiť PhDr. Marián Žabenský, PhD.)

• Glamping ako nový fenomén v cestovnom ruchu – Michaela Dobrovodská, Margaréta Janáková – 2. roč. (školiť PhDr. Michala Dubska, PhD.)

Špeciálna cena KMKaT – práce zamerané na mikroregión Radořinka

• Možnosti rozvoja CR v mikroregióně Radořinka – metodika výskumu – Barbora Predanociová, Lenka Tőkőlyová – 2. roč. Mgr. (školiť PhDr. Michala Dubska, PhD.)

• Možnosti rozvoja CR v mikroregióně Radořinka: Charakteristika CR – Anna Bendíková, Veronika Szkubanová, Andrea Macková -3. roč. (školiť PhDr. Marián Žabenský, PhD.)

• Možnosti rozvoja CR v mikroregióně radořinka:

Kultúrne dedičstvo – Veronika Remeňová, Lenka Pilníková, Martin Pižem – 3, 4. roč. (školiť PhDr. Marián Žabenský, PhD.)

• Možnosti rozvoja CR v mikroregióně Radořinka:

Obec Lukáčovce – Martina Balková, Lucia Urbanová 1. roč. Mgr. (školiť PhDr. Marián Žabenský, PhD.)

• Možnosti rozvoja CR mikroregiónu Radořinka:

Revitalizácia pamätnej izby v Malom Záluží- Ivana Glassová, Barbora Rajtárová – 2. roč. Mgr. (školiť PhDr. Michala Dubska, PhD.)

Kultúra a jej rozvoj

1. miesto: Modrová na kolesách – Dominika Horňáková- 2. roč. Mgr. (školiť doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.)

2. miesto (boli udelené dve 2. miesta)

• Bodonořské rodinné obyčaje – Maria Calamar, 2. roč. Mgr. (školiť prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.)

• Kultúrno-historické pamiatky Khmérskej ríše- Mária Janíková – 2.roč. (školiť PhDr. Eva Al-Absiová, PhD.)

3. miesto (boli udelené tri 3. miesta)

• Gastronómia- Egypt – Barbora Borončová, Sára Youssefová, 1. roč. (školiť PhDr. Eva Al-Absiová, PhD.)

• Projekt „Stopa“ ako možnosť zlepšenia marketingu divadelného festivalu Dotyky a spojenia v Martine – Katarína Berkešová – 2. roč. Mgr. (školiť PhDr. Marcel Mudrák, PhD.)

• Comic Cony v zahraničí a u nás – Dominika Morvaiová, Lucia Petrášová – 2. roč. (školiť PhDr. Marcel Mudrák, PhD.)

Jazyková sekcia

1. miesto : Beer Tourism – Slavomíra Hasičová – 2. roč. Mgr – (školiť PhDr. Lucia Záhumenská, PhD.)

2. miesto: (boli udelené dve 2. miesta)

• British overseas territories – Radka Mináriková, Jana Gálošová- 2.roč. (školiť PaedDr.Lucia Záhumenská, PhD.)

• Dve najmenšie nemecky hovoriace krajiny (Luxemburg und Lichtenstein)- Eva Uhliarová, Monika Medvecká – 2. roč. (školiť PaedDr. Andrea Molnárová, PhD.)

3.miasto: Carnevals- Laura Žemberová, Alexandra Vojčiniaková – 2. roč. (školiť PhDr. Michala Dubska, PhD.)

Celoslovenská prehliadka súťažných prác ŠVOUČ

Michala Dubská – Marcel Mudrák

Dňa 29. apríla 2014 pripravila Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre prvý ročník Celoslovenskej prehliadky súťažných prác Študentskej vedecko-odbornej a umeleckej činnosti (ŠVUOČ). Cieľom podujatia bolo vytvoriť priestor na prezentáciu prác študentov a doktorandov v 3 nosných tematických oblastiach – cestovný ruch, kultúra, ekonomika a manažment. Na ŠVOUČ sa zúčastnili študenti zo 4 univerzít (FF UKF v Nitre, FSŠ UKF v Nitre, FPV UKF v Nitre, SPU v Nitre, TnUAD v Trenčíne a UK v Bratislave). V rámci Filozofickej fakulty UKF vystúpili so svojimi prácami študenti Katedry manažmentu kultúry a turizmu, Katedry etnológie a folkloristiky, Katedry kulturológie, Katedry masmediálnej komunikácie a reklamy, Katedry politológie a európskych štúdií, Katedry slovenského jazyka, Katedry sociológie a Katedry všeobecnej a aplikovanej etiky. Odbornú a vedeckú úroveň podujatia garantoval prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc. Organizačný tím tvorili PhDr. Michala Dubská, PhD., PhDr. Marcel Mudrák, PhD. a PhDr. Roman Zima, PhD. Podujatie otvoril krátkym príhovorom prodekan pre medzinárodné vzťahy a rozvoj FF UKF v Nitre PhDr. Ľuboš Török, PhD.

Prihlásené práce boli rozdelené do 2 sekcií – sekcie pre študentov 1. a 2. vysokoškolského stupňa štúdia a sekcie pre doktorandov pod názvom Interdisciplinárne štúdiá. V sekcii pre študentov 1. a 2. stupňa štúdia bolo prezentovaných spolu 23 prác, na ktorých sa podieľalo 31 študentov. Komisii v tejto sekcii predsedal doc. PhDr. Marwan Al-Absi, CSc., členmi boli PhDr. Marián Žabenský, PhD., PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD. a PhDr. Roman Zima, PhD. Práce boli rozdelené do 3 okruhov: Kultúra; Ekonomika a manažment; Turizmus. Študentské práce vypracované na Katedre manažmentu kultúry a turizmu predstavili víťazi katedrového kola ŠVOČ – D. Horňáková, M. Calamar, M. Janíková, K. Berkešová, M. Uhnák, S. Hasičová, G. Búšová, V. Macková, T. Zajacová, L. Bošnovičová a K. Mamráková. Kolektívnu prácu venovanú projektu Radošinka prezentovali B. Predanociová, L. Tőkölýová, A. Bendíková, V. Szkubanová a A. Macková.

V kultúrnej podsekcii bolo predstavených spolu 10 prác rôzneho tematického zamerania. Odznali témy etnologické (napr. rodinné obyčaje v obci Bodonoš; veštby a predzvesti smrti; etnologické aspekty v diele a živote M. Števcika), sociologické (pracovná mobilita na Slovensku), kulturológické (úloha kulturológie v 21. storočí; kulturológická reflexia videoklipu; problematika pouličnej produkcie), kultúrno-historické (kultúrno-historické pamiatky Khmérskej ríše) či z oblasti manažmentu kultúry (návrhy kultúrnych podujatí a kultúrnych produktov).

Do podsekcii venovanej ekonomike a manažmentu bolo zaradených 6 prác. Práce pojednávajú o rôznych

socio-ekonomických súvislostiach na regionálnej a nadregiónálnej úrovni (napr. priame zahraničné investície v kontexte rozvoja Žilinského samosprávneho kraja; participácia verejnosti na veciach verejných v euroregióne Biele Karpaty-Bíle Karpaty), ale aj v globálnom kontexte (Čína a jej vplyv na ekonomické a politické vzťahy). Teoreticky koncipovanou prácou bola kritika neoliberalnej paradigmy a problematika systémových alternatív ku kapitalizmu. Spektrum prác doplnila marketingovo orientovaná práca o aplikácii QR kódov v marketingu.

V podsekcii Turizmus bolo prezentovaných 7 prác. Zaoberali sa napr. využitím existujúceho potenciálu v území „Slovenská brána“, problematike kamenných gúl v Chrenovci-Brusne či možnosťami rozvoja cestovného ruchu v mikroregióne Radošinka. Ďalšie práce pojednávajú o negatívnych vplyvoch cestovného ruchu v obci Podhájska a vplyve zľavových portálov na kvalitu služieb v cestovnom ruchu. V rámci nových trendov v cestovnom ruchu bola pozornosť venovaná významu online marketingu v turizme a špecifickému druhu pívneho cestovného ruchu.

V doktorandskej sekcii vystúpilo 12 prezentujúcich s 12 príspevkami, ktoré do značnej miery reflektovali zameranie dizertačných prác autorov. Predsedom komisie bol doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD., ktorý sekciu aj moderoval, členmi komisie boli doc. PhDr. Boris Michalík, PhD. a PhDr. Michal Kurpaš, PhD. Spektrum prác v tejto sekcii bolo rovnako veľmi široké a tematicky rôznorodé. Martina Matyášová sa zameriavala na kultúrne reálie bihorských Slovákov na príklade rozprávok Prekrásny Janko. Minulosť a prítomnosť štúdia zahraničných Slovákov na UKF v Nitre priblížil Ianko Gubani. Veronika Rybanová sa vo svojom príspevku venovala výchove žiakov k tolerancii na hodinách etickej výchovy. Michal Benedik sa v rámci svojho výskumu zamerával na problematiku pôsobenia Kanonísiek sv. Augustína rehole Notre Dame v období medzi rokmi 1945-1952. Mapovaniu a analýze významu zomierania, smrti a posmrtného života v kyberpriestore sa venoval Maroš Lahučký. Vzájomné korelácie kultúry a cestovného ruchu riešila Mária Šimončíčová (v kontexte kreatívneho priemyslu) a Anna Šimončíčová (v aplikácii na special events). Tomáš Kučírek sa venoval problematike zmien v chápaní beduínskej identity. Michal Čukan sa zamerával na minulé a súčasné kultúrne tradície spojené s Veľkou nocou v dedinskom prostredí a v prostredí roztratených sídiel situovaných na úpätí Strážovských vrchov. Revitalizáciu kultúrnych tradícií v kontexte obnovujúceho sa vzťahu človeka k prírode vo svojom príspevku riešila Kristína Jakubovská. Viktória Bíziková analyzovala postavenie a význam poľovníckeho turizmu v systéme cestovného ruchu. Príspevky všetkých autorov budú publikované v zborníku prác.

V každej sekcii boli udelené 3 víťazné miesta:

Sekcia pre študentov I. a II. vysokoškolského stupňa štúdia:

1. Krajmer Tomáš: Návrhy pre efektívne využitie vybraného potenciálu územia „Slovenská brána“ v cestovnom

ruchu (Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka, FEŠRR, SPU Nitra – školiteľ: Doc. Ing. Jana Jarábková, PhD.)

2. **Hornáková Dominika:** Modrová na kolesách (Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre – školiteľ: Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.)

3. **Galo Ladislav:** Nástup Číny a jej vplyv na globálne ekonomické a politické vzťahy (Katedra politológie a európskych štúdií FF UKF v Nitre – školiteľ: PhDr. Mária Kočnerová, PhD.)

Sekcia pre študentov III. vysokoškolského stupňa štúdia:

1. **Benedik Michal:** Kanonicky sv. Augustína rehole Notre Dame v období medzi rokmi 1945-1952 (Katedra kulturológie FF UK v Bratislave – školiteľ: Doc. PhDr. Anna Fischerová, PhD.)

2. **Kučírek Tomáš:** Zmeny v chápaní beduínskej identity (Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre – školiteľ: Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.)

3. **Matyášová Martina:** Kultúrne reálie bihorských Slovákov na príklade rozprávok Prekrásny Janko (Katedra slovenskej literatúry FF UKF v Nitre – školiteľ: Prof. PhDr. Eva Tučná, CSc.)

S potešením možno konštatovať, že záujem a účasť na prvom ročníku Celoslovenskej prehliadky súťažných prác Študentskej vedecko-odbornej a umeleckej činnosti bol vysoký. Po obsahovej i formálnej stránke dosahovali práce adekvátnu úroveň. Prinášali nielen teoretické, terminologické a metodologické poznatky, ale aj mnohé aplikované a kreatívne riešenia. Poďakovanie patrí vedeckému výboru konferencie, všetkým zúčastneným a ich školiteľom. Veríme, že sa podujatie stane dlhodobou tradíciou a prinesie ešte veľa zaujímavých tém a príležitostí.

Jedna promócia – dve publikácie o Slovákoch v Solanoch

Roman Zima

V nedeľu 4. mája 2014 boli uvedené do života v Dome kultúry v Solanoch dve monografie o solanských Slovákoch – *Solany – Kultúrne tradície Slovákov v Slavónii* a *Transformácia kultúry Slovákov v Solanoch – Vizuálna prezentácia*.

Podujatia svojou účasťou podporili Mirko Vávra – predseda Zväzu Slovákov v Chorvátsku, Rastislav Surový – podpredseda a čestný predseda Matice slovenskej v Srbsku, Gracijela Stiba – podpredsedníčka okresu Vrbanja, Sandra Kralj Vukšić – riaditeľka Slovenského kultúrneho centra v Našiciach, Milan Pucovský – predseda Rady slovenskej národnostnej menšiny vo Vukovarsko-sriemskej župe a Ján Slávik, predseda Rady Miestneho spoločenstva v Kysáči. Prezentácie sa zúčastnili aj zástupcovia autorov

z Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre: prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc., doc. PhDr. Boris Michalík, PhD., PhDr. Roman Zima, PhD. Prítomní boli aj domáci spoluautori Mgr. Svetlana Vojničová Feldyová – zborová farárka a Tomislav Lunka – dipl. pedagóg.

Z promócie v Solanoch

Zdroj: Roman Zima (2014)

Pri príležitosti prezentácie bolo medzi Slovenským kultúrnym centrom v Našiciach a Katedrou manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre podpísané Memorandum o spolupráci. Cieľom memoranda je rozvíjať aktivity na zachovávanie tradičnej slovenskej kultúry a výskumná činnosť. Koordinátorom za Katedru manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre je doc. PhDr. Boris Michalík, PhD. a za Slovenské kultúrne centrum v Našiciach riaditeľka – Dr.sc. Sandra Kralj Vukšić.

Z promócie v Solanoch

Zdroj: Roman Zima (2014)

Podujatie moderovala Miluška Besek – predsedníčka Miestnej organizácie Matice slovenskej v Chorvátsku. Kultúrny program zabezpečila folklórna skupina KUS Ondrej Pekár.

V mene Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre vyjadrujeme poďakovanie Solančanom za pohostinnosť a ústretovosť pri teréne výskume i prezentácii

publikácií, menovite pani farárke Svetlane Vojničovej Feldyovej.

O publikáciách. Monografia Solňany – Kultúrne tradície Slovákov v Slavónii obsahuje kapitoly o histórii dediny, praktizovaní evanjelickej zbožnosti, medzilokálnych kontaktoch, vystaľovalectve, zamestnaní obyvateľstva, tradičnej gastronómii, transformácii tradičnej architektúry, obyčajových tradíciách a spolkovvej činnosti. Súčasťou publikácie je spevník solňanských piesní, vrátane etnomuzikologickej analýzy piesňového folklóru. Autormi publikácie sú prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc., Ing. Marián Járek, PaedDr. Jozef Hrušovský, PhD., doc. PhDr. Ivana Kontriková Šusteková, PhD., PhDr. Michal Kurpaš, PhD., doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD., Tomislav Lunka, dipl. pedagóg, doc. PhDr. Boris Michalík, PhD., Mgr. Svetlana Vojničová Feldyová.

Autorom druhej – elektronickej publikácie je PhDr. Roman Zima, PhD. Vizuálna prezentácia tradičnej kultúry a procesov kultúrnych zmien dopĺňa predchádzajúce kolektívne monografické dielo. Cieľom publikácie je predstavenie tradičného sveta ako živého/dynamického a transformujúceho sa systému. Využitím hovoreného aj písaného slova a vizuálnej dokumentácie autor sprostredkováva možnosť revitalizácie slovenského jazyka a etnokultúrnej identity vo všetkých generačných aj sociálnych vrstvách slovenského obyvateľstva Solian. Rozširuje poznatky a dokumentačný potenciál o Slovákoch v Chorvátsku aj na Dolnej zemi.

Správa z exkurzie Gemer 2014 – Gotická cesta

Marián Žabenský

V dňoch 5. až 7. mája 2014 sa uskutočnila exkurzia na Gemer, určená pre študentov bakalárskeho stupňa štúdia na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre. Na príprave a organizácii sa podieľali PhDr. Marián Žabenský, PhD., PhDr. Michala Dubská, PhD. a Mgr. Michal Čukan.

Cieľom exkurzie bolo oboznámiť študentov s produktom cestovného ruchu s názvom Gotická cesta. Je to prvá tematická kultúrno-poznávací cesta svojho druhu na Slovensku. Má dĺžku 276 km a zaberá kultúrne regióny Gemer a Spiš. Nachádzajú sa tu mnohé prírodné a kultúrne pamiatky a mestá. Niektoré lokality sú zapísané do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Sekundárnym cieľom exkurzie bolo poukázať na rozdiely v prístupoch manažmentu kultúry a turizmu na úrovni primárnej a sekundárnej ponuky cestovného ruchu v jednotlivých regiónoch Slovenska.

Informácie o navštívených atrakciách cestového ruchu a o kultúrnych regiónoch boli prezentované prostredníctvom referátov, ktoré si študenti vopred pripravili a predniesli počas exkurzie. Prvý deň bol zameraný na prehliadku

Národného parku Muránska Planina. Súčasťou bol výstup na Muránsky hrad a návšteva lokality Veľká Lúka, v ktorej žije polodivoký kôň Norik muránskeho typu. V podvečerných hodinách nasledovala prehliadka dediny Telgárt a ubytovanie v Dedinkách pri vodnej nádrži Palcmanská Maša. Nasledujúci deň bol určený na prehliadku prírodného a kultúrno-historického dedičstva v regióne Gemer. Na rannú prehliadku kaštieľa v Betliari nadviazala návšteva jednej z najrozsiahlejších a najznámejších jaskýň v strednej Európe – jaskyne Domica. Presunuli sme sa do mesta Rožňava, kde nasledovala prehliadka mesta a miestneho pivovaru Kaltenecker. Súčasťou programu posledného dňa bola návšteva kláštora v Jasove, ktorý je známy unikátnou historickou knižnicou. Po prehliadke nasledoval výstup na Jasovský hrad a návšteva hámrov v Medzeve. Záverečnou destináciou boli kúpele Štós.

Exkurzia Gemer 2014

Zdroj: Marián Žabenský (2014)

Študenti sa počas exkurzie mohli oboznámiť so súčasným stavom rozvoja cestovného ruchu na Slovensku v regióne Gemer. Tieto poznatky budú môcť využiť na komparáciu s teoretickými poznatkami získanými počas štúdia a následne na ich praktickú aplikáciu v procese riadenia kultúry a turizmu na Slovensku.

Exkurzia Gemer 2014

Zdroj: Marián Žabenský (2014)

Svetový deň turizmu opäť aj na UKF v Nitre

Počas tohto dňa si ľudia na celom svete pripomínajú význam cestovného ruchu pre spoločnosť. Dátum bol stanovený Svetovou turistickou organizáciou (World Tourism Organization) na 27. septembra ako symbol ukončenia letnej turistickej sezóny na severnej pologuli a jej otvorenia na južnej. Pri tejto príležitosti sa študenti Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre už po deviatykrát rozhodli zorganizovať celodenné podujatie, ktoré sa uskutoční 30. septembra 2014 v budove Študentského domova Nitra (Ul. B. Slančíkovej 1). Cieľom podujatia je vzbudiť v návštevníkoch podujatia záujem o cestovanie doma i v zahraničí prostredníctvom prednášok cestovateľov a obohatiť ich o praktické poznatky odborníkov z odvetvia cestovného ruchu.

Program podujatia bude rozmanitý a prístupný širokej verejnosti. O netradičnom druhu cestovania na Vespe príde porozprávať Tomáš Gríger a o svojej dobrodružnej expedícii za polárny kruh cestovateľ Peter Hollý. Matej Fabšík s Majom Grofčíkom priblížia projekt Lada svetom. Michal Gaj (BUBO Travel Agency) prispeje prednáškou zo svojej cesty na Srí Lanku z pohľadu sprievodcu. Odborných

prednášok sa podujatia zúčastnia aj osobnosti z oblasti manažmentu cestovného ruchu. Pri príležitosti dvadsiateho výročia Asociácie informačných centier Slovenska (AI-CES) sa uskutoční prednáška prezidentky asociácie Ivony Fraňovej o turistických informačných centrách. Ďalšou odborníčkou, ktorá sa príde podeliť so svojimi skúsenosťami z oblasti hotelového a destinačného manažmentu, bude Simona Stavjaňová. Zaujímavý príspevok o novej ére Tatier prednesie Bohuš Hlavatý – generálny riaditeľ Tatry Mountain Resorts.

Počas celého dňa bude prebiehať aj sprievodný program, v rámci ktorého sa uskutoční súťažná výstava fotografií. Hostujúcou krajinou tohtoročného Svetového dňa turizmu je Mexiko a organizátori podujatia sa rozhodli do sprievodného programu zakomponovať aj ochutnávku pravej mexickej kávy spojenú s prezentáciou praženia mexického zrna.

Viac informácií o podujatí na www.ukf.ff.kmkt.sk
Zmena programu vyhradená.

Celoslovenská prehliadka súťažných prác Študentskej vedecko-odbornej a umeleckej činnosti 29.04.2014

